

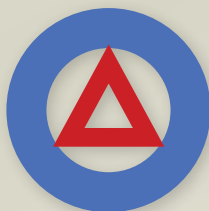
Balogh Ádám – Christoforatos Lykourgos – Purosz Alexandrosz
szerkesztők

MENEKÜLÉSTÖRTÉNETEK

A GÖRÖG POLGÁRHÁBORÚ SORÁN GYERMEKKÉNT
MAGYARORSZÁGRA KERÜLT GÖRÖGÖK VISSZAEMLÉKEZÉSEI

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΕΦΥΓΑΝ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ
ΟΥΓΓΑΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

MAGYARORSZÁGI GÖRÖGÖK KULTURÁLIS EGYESÜLETE
CSONGRÁD MEGYEI HELYI CSOPORT

SZEGEDI GÖRÖG FÜZETEK 14.

Balogh Ádám – Christoforatos Lykourgos – Purosz Alexandrosz
szerkesztők

MENEKÜLÉSTÖRTÉNETEK

A GÖRÖG POLGÁRHÁBORÚ SORÁN GYERMEKKÉNT
MAGYARORSZÁGRA KERÜLT GÖRÖGÖK VISSZAEMLÉKEZÉSEI

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΕΦΥΓΑΝ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ
ΟΥΓΓΑΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

MAGYARORSZÁGI GÖRÖGÖK KULTURÁLIS EGYESÜLETE
CSONGRÁD MEGYEI HELYI CSOPORT
SZEGED
2020

Kutatásvezető: Purosz Alexandrosz
Szerkesztők és fordítók: Balogh Ádám, Christoforatos Lykourgos, Purosz Alexandrosz
Az előszót írta: Balogh Ádám
Az utószót írta: Fokasz Nikosz
Nyelvi korrektúra: Purosz Leonidasz, Szivília Arjiró
Nyomdai előkészítés: Jacob Péter
Nyomdai kivitelezés: Innovariant Nyomdaipari Kft.

A borítón szereplő, kék kerettel körbevett piros delta a Görög Demokratikus Hadsereg emblémája.

Kiadó:

Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete – Csongrád Megyei Helyi Csoport
6721 Szeged, Osztróvszky u. 6.
www.szegedigorogok.hu

A kiadásért felel: Purosz Alexandrosz

Kiemelt támogatók:

Nemzeti Kulturális Alap, Szegedi Görög Nemzetiségi Önkormányzat

További támogatók:

Budapest I. kerület Budavári Görög Nemzetiségi Önkormányzat
Budapest Főváros II. kerület Görög Önkormányzat
Belváros-Lipótváros Görög Nemzetiségi Önkormányzat
XV. kerületi Görög Nemzetiségi Önkormányzat
XVI. Kerületi Görög Nemzetiségi Önkormányzat
XVIII. kerületi Görög Nemzetiségi Önkormányzat
XXI. kerületi Görög Nemzetiségi Önkormányzat
Érdi Görög Nemzetiségi Önkormányzat
Fővárosi Görög Önkormányzat
Váci Görög Önkormányzat

A kutatást támogatta: Magyarország kormánya

ISBN 978-615-80715-1-2
ISSN 2063-2762

Κόσζονετ μινδζοκνζκ, ακικ μεγοςζτοττάκ νελύνκ α μενεκύνέσύνκ τóρτνετέτ!
Ευχαριστούνε óσοος μζς μοιράσζτηκαν την ιστορία της προσφυγιάς τους.

VISSZAEMLEKÉZÉSEK – ANAMNΗΣΕΙΣ

Ajanidisz Pandelisz
Akritidu Sofia
Caruha Evangelia
Dzovairi Polyxeni
Filippidu (Paszhu) Elefteria (Dr. Purosz Athanaszioszné)
Holl Józsefné Lulu Teodota
Hondromatidu Katerina
Kizákisz Iliász
Koranis Laokratis
Mutafi Evropi (Mutafisz Dimoszné)
Nikolovszki Hriszto
Purosz Athanasziosz
Raptisz Jannisz
Szkevi Areti
Vlahopulosz Ziszisz
Vlahopulu Panajota
Vlahosz Haralambosz

ELŐSZÓ

Balogh Ádám

A görög polgárháború nemzetközi háttere

Minden nemzet életében vannak olyan nehezen feldolgozható, neuralgikus események, amelyek a jelen önmeghatározását, és a traumák utáni fájdalom tovább élése révén akár a nemzet és az egyén identitását is befolyásolják. A múlt feltárása, minél pontosabb rekonstrukciója talán arra is lehetőséget ad, hogy mind egyéni, mind társadalmi szinten megpróbáljunk együtt élni ezekkel a tragédiákkal, és a múlt helyett a jövő felé fordulhassunk. Ehhez elengedhetetlen a felmerülő kérdésekre választ találni, elemezve a tragikus eseményekhez vezető folyamatokat. A görögség modern kori történetében a két ilyen, máig ható, nehezen értelmezhető eseménysor az 1923-as kis-ázsiai katasztrófához vezető út és a lakosságcsere; valamint az 1946 és 1949 között zajló polgárháború. A továbbiakban ez utóbbi eseményeit, és kiemelten a nemzetközi politikai helyzet görög belpolitikára gyakorolt hatásait tekintjük át röviden.

Görögország számára az 1940-es évek az ország életének legtragikusabb időszakát hozták el, még az 1916-os nemzeti kettészakadást és a kis-ázsiai katasztrófa hatását is háttérbe szorítva. A két világháború közötti instabil politikai életet Metaszasz katonai diktatúrája 1936 után stabilizálta, és Athén újra önállóbb politikát kezdett el folytatni. 1939 azonban radikális változásokhoz vezetett, átalakítva a Balkán-félsziget politikai és társadalmi viszonyait is. Albánia olasz protektorátusának kikiáltása közvetlen fenyegetést jelentett az észak-nyugati görög határvidéken Mussolini expanzív politikája miatt. Olaszország 1940. október

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μπάλογκ Άνταμ

Το διεθνές παρασκήνιο του ελληνικού εμφυλίου πολέμου

Στην ιστορική διαδρομή όλων των εθνών υπάρχουν νευραλγικής σημασίας γεγονότα που η επεξεργασία τους συναντά δυσκολίες, και τα οποία επηρεάζουν τόσο την αντίληψη του παρόντος όσο ακόμη και την ταυτότητα του έθνους, αλλά και του ατόμου, εξαιτίας της διατήρησης του μετατραυματικού πόνου. Η εξερεύνηση του παρελθόντος και η ακριβέστερη ανασυγκρότησή του μπορεί ενδεχομένως να μας δώσει μια ευκαιρία να προσπαθήσουμε να αποδεχθούμε αυτές τις τραγωδίες, τόσο ατομικά όσο και κοινωνικά, και να μην στραφούμε στο παρελθόν, αλλά στο μέλλον. Για να συμβεί αυτό, είναι σημαντικό να δώσουμε απαντήσεις στα ερωτήματα που προκύπτουν, αναλύοντας τις διαδικασίες που οδήγησαν στα τραγικά γεγονότα. Δύο τέτοια γεγονότα στην σύγχρονη ιστορία του ελληνισμού, που η επίδρασή τους φτάνει ως τις μέρες μας και η κατανόησή τους συναντά δυσκολίες, είναι τα γεγονότα που οδήγησαν στη Μικρασιατική Καταστροφή του 1923 και την ανταλλαγή πληθυσμού, καθώς επίσης και ο Εμφύλιος Πόλεμος της περιόδου 1946-1949. Στη συνέχεια, εξετάζουμε συνοπτικά το τελευταίο γεγονός και ειδικότερα τις επιδράσεις της διεθνούς πολιτικής κατάστασης στην ελληνική εγχώρια πολιτική.

Για την Ελλάδα, η δεκαετία του 1940 έφερε τη χώρα στην πιο τραγική περίοδο της ιστορίας της, επισκιάζοντας ακόμη τόσο τον Εθνικό Διχασμό του 1916 όσο και τον αντίκτυπο της Μικρασιατικής καταστροφής. Η ασταθής πολιτική ζωή μεταξύ των δύο παγκόσμιων πολέμων σταθεροποιήθηκε από τη στρατιωτική δικτατορία του Μεταξά μετά το 1936 και η Αθήνα άρχισε να ακολουθεί μια πιο αυτόνομη πολιτική. Ωστόσο, το 1939 έφερε ριζικές αλλαγές, μεταμορφώνοντας

28-án ultimátumot nyújtott át Görögországnak, majd Albánia felől támadást indított a görög területek megszerzéséért. Ezt azonban Athén megállította, sőt dél-albán területeket is megszerezett 1941 elejére. A Balkán-félszigeten megroppanó olasz befolyási övezet Németországot is beavatkozásra készítette, így Hitler 1941. április 6-án támadást indított Magyarország felől. A németek elsöprő lendülettel foglalták el a félsziget fontosabb városait, közlekedési útvonalait és gazdasági/ipari központjait. Ezt követően Makedónia és Kréta megszállása mellett Athén is a németek ellenőrzése alá került, míg Trákiába a bolgár, az ország többi részére (elsősorban Epiruszba és Thesszáliába) az olasz haderő vonult be.

A megszállással párhuzamosan, a domborzati viszonyokat és a nemzeti elégedetlenséget kihasználva, rögtön ellenállási csoportok alakultak meg (Jugoszláviához hasonlóan), főleg az albán és a jugoszláv határ közelében fekvő, nehezen megközelíthető hegyvidéki területeken. A két legjelentősebb szervezet az 1941-ben megalakult EAM (majd ennek katonai szárnya, az ELASZ), illetve az EDESZ voltak. Intenzívebb tevékenységről 1942 novemberétől lehet beszélni, amikor a két csoport együtt robbantotta fel a Gorgopotamosz feletti vasúti hidat, jelentős károkat okozva a német utánpótlás biztosításában. A közös ellenállásnak azonban az utolsó akciója is ez volt egyben. Sőt, az ideológiai különbségek, valamint a Görögország jövőbeli államberendezkedéséről vallott jelentős szemléletbeli eltérések polgárháborúhoz vezettek. A világháború végének közeledtével a helyi konfliktus nemzetközi üggyé vált, amelybe Nagy-Britannia, az USA és a Szovjetunió is beavatkozott. A jobboldali EDESZ (Nemzeti Köztársasági Görög Liga) működését támogatta a belpolitikai életbe már az újjörög állam megalakulásától kezdve beavatkozó Nagy-Britannia, arra

τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες των Βαλκανίων. Η ανακοίνωση της προσάρτησης της Αλβανίας από την Ιταλία σήμαινε άμεση απειλή για τη βορειοδυτική Ελλάδα εξαιτίας της επεκτατικής πολιτικής του Μουσολίνι. Στις 28 Οκτωβρίου 1940 η Ιταλία επέδωσε τελεσίγραφο στην Ελλάδα, και στη συνέχεια ξεκίνησε επίθεση από την Αλβανία με σκοπό την κατάληψη της ελληνικής επικράτειας. Ωστόσο, η επίθεση αυτή αναχαιτίστηκε από την Αθήνα, και επιπλέον ο ελληνικός στρατός κατέλαβε περιοχές της Νότιας Αλβανίας στις αρχές του 1941. Η διάρρηξη της ιταλικής σφαιράς επιρροής στα Βαλκάνια ώθησε τη Γερμανία να παρέμβει, και στις 6 Απριλίου του 1941 ο Χίτλερ ξεκίνησε επίθεση από την Ουγγαρία. Η γερμανική επίθεση, με την συντριπτική της ορμή, είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη σημαντικών πόλεων, συγκοινωνιακών κόμβων, οικονομικών και βιομηχανικών κέντρων σε όλη τη Βαλκανική Χερσόνησο. Κατόπιν τούτων, παράλληλα με την κατάληψη της Μακεδονίας και της Κρήτης, και η Αθήνα τέθηκε υπό τον έλεγχο των γερμανικών κατοχικών δυνάμεων, ενώ την ίδια ώρα εισέβαλαν οι βουλγαρικές στρατιωτικές δυνάμεις στην Θράκη και οι ιταλικές δυνάμεις στην υπόλοιπη χώρα, κυρίως στην Ήπειρο και την Θεσσαλία.

Ταυτόχρονα με την κατοχή της χώρας, εκμεταλλευόμενες την διαμόρφωση του εδάφους και την εθνική δυσaréσκεια, σχηματίστηκαν άμεσα αντιστασιακές ομάδες (παρόμοιες με της Γιουγκοσλαβίας), κυρίως στις δυσπρόσιτες ορεινές περιοχές κοντά στα σύνορα της Αλβανίας και της Γιουγκοσλαβίας. Οι δύο σημαντικότερες αντιστασιακές οργανώσεις είναι το ΕΑΜ, που ιδρύεται το 1941 (κατόπιν συστήνεται και το ένοπλο τμήμα του, ο ΕΛΑΣ), και ο ΕΔΕΣ. Πιο έντονη δραστηριότητα παρατηρείται από τον Νοέμβριο του 1942, όταν οι δύο αυτές οργανώσεις ανατινάζουν τη σιδηροδρομική γέφυρα πάνω από τον Γοργοπόταμο, προκαλώντας σημαντικά προβλήματα στον γερμανικό ανεφοδιασμό. Ωστόσο, αυτή ήταν και η τελευταία κοινή δράση

számítva, hogy hatalomra kerülése esetén saját érdekei fognak érvényesülni. Valójában a britek célja a kommunista államberendezkedés megakadályozása volt.

A két görög szervezet közötti fegyveres harc 1943 októberében vette kezdetét, amikor az ELASZ szisztematikusan elkezdte felszámolni az EDESZ bázisait. A baloldal katonai aktivitásának hátterében az a reális felismerés állhatott, hogy a második világháború végén egyértelműen a görög kommunisták rendelkeztek a legelőnyösebb pozícióval, hiszen 1941 és 1944 között teljes elszigeteltségben volt az ország, a kairói emigráns kormánynak így jelentős pozíciója és támogatottsága nem alakult ki, míg a megszálló hatalmakkal szemben óriási volt az ellenállás. Brit közvetítéssel 1944 elején lépett életbe a fegyverszünet, de az emigráns kormány és az uralkodó visszatérésének lehetősége újabb nézetkülönbséget hozott. Ráadásul 1944 végén a Vörös Hadsereg is komoly sikereket ért el, amiből akár arra is lehetett következtetni, hogy Görögországot is elérik majd a szovjet csapatok. Eközben az USA (még Rooseveltnél elnöksége alatt) nem fejtett ki erőteljes diplomáciai nyomást Kelet-Európa kérdésében, így egyelőre Churchill és Sztálin tárgyalásai jelölték ki a jövőbeli irányvonalat.

Görögország területén a britek egyre jelentősebb térnyerése figyelhető meg 1944 végére, bár komoly hátrányt jelentett számukra, hogy nem rendelkeztek erős hadsereggel a térségben, és az északi görög hegyvidékre egyáltalán nem ért el a befolyásuk. Ezt próbálták volna ellensúlyozni a görög uralkodó támogatásával, akire a brit érdekek kiszolgálójaként tekintettek. 1944 szeptemberében a britek kikényszerítették a casertai megállapodást, amely értelmében Scobie tábornok irányítása alá helyezték az egész görög haderőt. (És az ELASZ katonai alakulatai nem vonulhattak be Athén és Pireusz területére.)

της αντίστασης, καθώς οι ιδεολογικές διαφορές και οι σημαντικές διαφορές στην προσέγγιση της μελλοντικής κρατικής οργάνωσης της Ελλάδας οδήγησαν σε εμφύλιο πόλεμο. Προς το τέλος του Παγκοσμίου Πολέμου, η τοπική σύγκρουση μεταβλήθηκε σε διεθνές ζήτημα, με τη Βρετανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση να παρεμβαίνουν. Ο δεξιός ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύλλογος) είχε την υποστήριξη της Βρετανίας, η οποία παρέμβαινε στην εγχώρια πολιτική από την σύσταση του νέου ελληνικού κράτους, προσδοκώντας ότι θα εξυπηρετούσε τα δικά της συμφέροντα όταν έρθει στην εξουσία. Στην πραγματικότητα, οι Βρετανοί είχαν ως στόχο να αποτρέψουν την κομμουνιστική κυριαρχία.

Ο ένοπλος αγώνας μεταξύ των δύο ελληνικών οργανώσεων άρχισε τον Οκτώβριο του 1943, όταν ο ΕΛΑΣ άρχισε συστηματικά την εξάρθρωση των βάσεων του ΕΔΕΣ. Η στρατιωτική δραστηριότητα της Αριστεράς βασίστηκε στη συνειδητοποίηση του ρεαλιστικού δεδομένου, ότι στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι Έλληνες κομμουνιστές ήταν σαφώς σε προνομιακή θέση, αφενός γιατί η εξόριστη Κυβέρνηση του Καΐρου δεν κατείχε θέση ισχύος, ούτε και στήριξη, αφού η χώρα απομονώθηκε από το 1941 έως το 1944, αφετέρου γιατί η αντίσταση στις δυνάμεις κατοχής υπήρξε τεράστια. Με τη βρετανική διαμεσολάβηση κατέστη δυνατή η κατάπαυση του πυρός, στις αρχές του 1944, αλλά η πιθανότητα επιστροφής της εξόριστης κυβέρνησης και του Βασιλιά επέφερε νέες διαφωνίες. Επιπλέον, μέχρι το τέλος του 1944, ο Κόκκινος Στρατός είχε πραγματοποιήσει σημαντικές επιτυχίες, υποδεικνύοντας ότι τα Σοβιετικά στρατεύματα μπορούσαν να φτάσουν και στην Ελλάδα. Εν τω μεταξύ, οι ΗΠΑ (ακόμα υπό την προεδρία του Ρούσβελτ) δεν άσκησαν ισχυρή διπλωματική πίεση για τα ζητήματα στην Ανατολική Ευρώπη, οπότε οι συνομιλίες Τσώρτσιλ και Στάλιν έθεταν μέχρι στιγμής την πορεία για το μέλλον.

Στο έδαφος της Ελλάδας, οι Βρετανοί απέκτησαν όλο και μεγαλύ-

A Papandreu vezette emigráns kormány vezető szerepét még a baloldal is elfogadta, de az uralkodó visszatérését elutasították. Eközben a brit politika egyre határozottabban próbálta Papandreu visszatérését előkészíteni, hiszen szeptemberben a német katonaság megkezdte kivonulását Görögországból, és 1944. november elejére az ország felszabadult. A hatalmi úrt az angolok próbálták betölteni, hogy a világháború végéhez közeledve biztosítsák a számukra megfelelő külpolitikai orientáltságú kormány megalakulását Athénban: október folyamán angol katonák vonultak be a görög fővárosba, és brit hadihajók érkeztek Pireuszba. 1944 októberében Sztálin és Churchill moszkvai találkozásán előzetes megegyezés született az érdekszféra-határok kijelöléséről. Görögországról gyakorlatilag lemondott a Szovjetunió, 90%-ban határozva meg a britek beleszólását az ország politikai életébe. A polgárháború második szakaszában Nagy-Britannia fokozódó fegyveres beavatkozása figyelhető meg, Epiruszt azonban nem tudták megszerezni, az észak-nyugati területet az ELASZ teljesen ellenőrzése alatt tartotta. A Szövetségesek nem avatkoztak be, hiszen Európa és a Csendes-Óceán hadszínterei lekötötték erőiket.

A görög polgárháborúnak az ideológiai mellett etnikai vetülete is volt, az ELASZ-hoz csatlakozó jelentős számú, Észak-Görögországban élő szlávajkú közösség részvétele miatt, akiket a jobboldal kizárt az általuk használt „görögség-fogalom” hatósugarából. Megítélésük azért is ellentmondásos, mert bár többségük végsőkéig elkötelezett volt a görög nemzeti célok mellett, de valóban létezett egy, a délszláv kommunista csoportokkal együttműködésre hajló, és jövőjét egy nagy délszláv föderációban elképzelő kisebbség is, amely Makedónia és Epirusz jövőjét ennek a jövőendő államalakulatnak a részeként képzelte el. Ezt az

τερη επιρροή μέχρι τα τέλη του 1944, αν και μειονεκτούσαν σοβαρά από το γεγονός ότι δεν είχαν ισχυρό στρατό στην περιοχή και δεν είχαν καμία επιρροή στα βόρεια ελληνικά υψίπεδα. Προσπάθησαν να αντισταθμίσουν αυτό το έλλειμμα υποστηρίζοντας τον Έλληνα Βασιλιά, που θεωρούσαν ότι εξυπηρετεί τα συμφέροντα των Βρετανών. Τον Σεπτέμβριο του 1944, οι Βρετανοί επέβαλαν τη συμφωνία της Caserta, σύμφωνα με την οποία ο στρατηγός Σκόμπυ αναλάμβανε την ηγεσία όλων των αντάρτικων δυνάμεων (και οι στρατιωτικές μονάδες του ΕΛΑΣ δεν θα εισέρχονταν στην Αθήνα και στον Πειραιά).

Η πρωτοκαθεδρία της εξόριστης κυβέρνησης, υπό την ηγεσία του Παπανδρέου, έγινε δεκτή ακόμη και από την Αριστερά, αλλά η επιστροφή του Βασιλιά απορρίφθηκε. Εν τω μεταξύ, η βρετανική πολιτική επιχειρεί με πιο αποφασιστικό τρόπο να προετοιμάσει την επιστροφή του Παπανδρέου, καθώς ο γερμανικός στρατός ξεκίνησε την αποχώρησή του από την Ελλάδα το Σεπτέμβριο και στις αρχές Νοεμβρίου του 1944 η χώρα απελευθερώθηκε. Οι Βρετανοί, οδεύοντας στη λήξη του Παγκοσμίου Πολέμου, προσπάθησαν να καλύψουν το κενό εξουσίας και να εξασφαλίσουν τη δημιουργία μιας κυβέρνησης στην Αθήνα με τον κατάλληλο προσανατολισμό στην εξωτερική της πολιτική: τον Οκτώβριο αποβιβάστηκαν αγγλικά στρατεύματα στην ελληνική πρωτεύουσα και τα βρετανικά πολεμικά πλοία κατέπλευσαν στον Πειραιά. Τον Οκτώβριο του 1944, σε μια συνάντηση μεταξύ του Στάλιν και του Τσώρτσιλ στη Μόσχα, επιτεύχθηκε προκαταρκτική συμφωνία για την οριοθέτηση των τομέων ενδιαφέροντος. Η Ελλάδα εγκαταλείφθηκε ουσιαστικά από τη Σοβιετική Ένωση, και οριοθετήθηκε στο 90% η βρετανική συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης φάσης του εμφυλίου πολέμου, παρατηρήθηκε μία αυξανόμενη ένοπλη επέμβαση της Βρετανίας, ωστόσο δεν κατέστη δυνατή η κατάληψη της Ηπείρου, ενώ και η Βορειοδυτική Επικράτεια ήταν πλήρως ελεγχόμενη από τον ΕΛΑΣ.

Észak-Görögország területén dominánsnak nem tekinthető álláspontot az EDESZ azonosította az EAM-mal szimpatizáló teljes mozgalommal, és a „szláv veszély” hangsúlyozásával alá is tudta támasztani azzal, hogy a baloldali ellenállók elutasították a monarchia restaurációját (és így az uralkodó visszatérését). Ebben a rendkívül bonyolult belpolitikai helyzetben próbált London lavírozni, ráadásul úgy, hogy a katonai erőviszonyok az ELASZ-nak kedveztek, hiszen kb. 60.000, jól felfegyverzett katonával rendelkeztek 1944 végén. (A fegyvereket még az olasz megszállóktól szerezték.)

A jelentős támogatással rendelkező ELASZ nem akart brit irányítás alatt egyesülni a Papandreu-kormány központi hadseregével, és utcai harcokat kezdett Athénban a jobboldal ellen. Ezzel 1944 decemberében kitört a „kis polgárháború”. Churchill brit miniszterelnök és külügyminisztere Anthony Eden minden eszközt próbált megragadni a helyzet konszolidálására, azt hangsúlyozva, hogy Nagy-Britannia az USA és a Szovjetunió felhatalmazásával vállal aktív szerepet Görögország politikai életének újjászervezésében. 1945 elején el is indultak a tárgyalások brit közvetítéssel, és február 12-én aláírták a korábban harcoló felek a varkizai megállapodást, amelynek értelmében életbe lépett a tűzszünet. Ezt követően minden harcoló alakulatot le kellett szerelni, a fegyvereket pedig be kellett szolgáltatni. Az ELASZ vállalta a feloszlátását, aminek fejében ígéret történt a politikai és szabadságjogok visszaállítására. Ezzel a baloldal kiszorult Athénból, míg a makedóniai és epiruszi területeken továbbra is ők maradtak dominánsak. A megegyezéshez hozzájárulhattak a nemzetközi diplomáciai élet fejleményei is, hiszen 1945. február 4. és 11. között ülésezett a jaltai konferencia, ahol a három nagyhatalom egyeztetett a világháború utáni jövőről, gyakorlatilag

Οι Σύμμαχοι δεν παρενέβησαν, καθώς οι πολεμικές επιχειρήσεις στην Ευρώπη και τον Ειρηνικό Ωκεανό δέσμευαν τις στρατιωτικές τους δυνάμεις.

Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος είχε, εκτός της ιδεολογικής, και εθνική διάσταση, λόγω της παρουσίας στις τάξεις του ΕΛΑΣ μεγάλου αριθμού μελών της σλαβόφωνης κοινότητας, που ζούσε στη βόρεια Ελλάδα, και την οποία κοινότητα η Δεξιά, σύμφωνα με την δική της ερμηνεία, την απέκλειε από την έννοια «ελληνική». Η αντίληψη αυτή είναι επίσης αμφισβητήσιμη επειδή, ενώ τα περισσότερα από τα μέλη της σλαβόφωνης κοινότητας ήταν τελικά αφοσιωμένα στους ελληνικούς εθνικούς στόχους, υπήρχε πράγματι μια μειοψηφία που ήταν διατεθειμένη να συνεργαστεί με τις νοτιοσλαβικές κομμουνιστικές ομάδες για την δημιουργία μιας μεγάλης νοτιοσλαβικής ομοσπονδίας, στην οποία θεωρούσαν πως μπορούν να συμπεριλάβουν την Μακεδονία και την Ήπειρο. Αυτή τη θέση, η οποία δεν θεωρείται η κυρίαρχη στη βόρεια Ελλάδα, χρησιμοποίησε εκτεταμένα ο ΕΔΕΣ για όσους ήταν φιλικά προσκείμενοι στο κίνημα του ΕΑΜ, και η οποία υποστηρίχθηκε εύκολα, αφενός τονίζοντας διαρκώς τον κίνδυνο της «σλαβικής απειλής» και αφετέρου την απόρριψη από τους αριστερούς αντιστασιακούς της παλινόρθωσης της μοναρχίας (κατά συνέπεια και την επιστροφή του Βασιλιά). Το Λονδίνο προσπαθούσε να ελιχθεί σε αυτή την εξαιρετικά περίπλοκη εγχώρια πολιτική κατάσταση, παρά το γεγονός ότι οι στρατιωτικοί συσχετισμοί ευνοούσαν τον ΕΛΑΣ, δεδομένου ότι διέθετε γύρω στις 60.000 καλά εξοπλισμένους μαχητές στα τέλη του 1944. (Τα όπλα ελήφθησαν από τους Ιταλούς κατακτητές.)

Ο ΕΛΑΣ, διαθέτοντας σημαντική υποστήριξη, δεν ήθελε να ενωθεί με τον υπό βρετανικό έλεγχο κεντρικό στρατό της κυβέρνησης Παπανδρέου και ξεκίνησε οδομαχίες στην Αθήνα ενάντια στην Δεξιά. Ξέσπασε έτσι ο «μικρός εμφύλιος πόλεμος» τον Δεκέμβριο του 1944. Ο Βρετανός Πρωθυπουργός Τσώρτσιλ, και ο Υπουργός Εξωτερικών

egy új világrendet körvonalazva. Itt a Szovjetunió lemondott a görög területekről a közép-európai érdekszféra megtartása érdekében, amit az USA is elfogadott. A görög kérdés azonban nem oldódott meg, sőt a harmadik, legvéresebb szakasza vette kezdetét egészen 1949-ig. Ez az utolsó szakasz pedig egyre inkább nemzetközi ügyé változott, amelyet nem a belső erőviszonyok döntöttek el, hanem a külpolitikai támogatottság, azaz a nagyhatalmak beavatkozása.

1945 tavaszán fontos változás következett be a nagyhatalmak diplomáciai és katonai erejében. Nagy-Britanniában megbukott a háborús győztes, Churchill, és Londonnak egyértelműen fel kellett adnia a Földközi-tenger csendőrének szerepét, passzívabb magatartást tanúsítva. Az USA élén Rooseveltet 1945 áprilisában Harry Truman követte az elnöki székben, aki a kommunizmussal szembeni határozottabb fellépés híveként végképp feladta Washington korábbi izolacionista politikáját, még a korábban Moszkvának megítélt háborús segítségnyújtást is felfüggesztette. Ez elkerülhetetlennek is tűnt, hiszen 1946-ra már megszületőben volt a bipoláris világrend, amelyet Churchill márciusi fultoni beszédében rögzített, és a másik oldalról 1947 szeptemberében Zsdanov, szovjet kultúrpolitikus is megerősített a „két tábor” elmélettel. Ezt a helyzetmeghatározást az USA is elfogadta, és már 1946-tól a világ bármely területén megjelenő kommunizmust a szovjet érdekszféra megerősödéseként értelmezte, beleértve a görög baloldal aktivitását is. Georges F. Kennan Moszkvába akkreditált amerikai diplomata már 1946. februári jelentésében felhívta a figyelmet az orosz veszélyre: *„Görögország beleillik Oroszország közel-keleti, földközi-tengeri és indiai-óceáni expanziós terveibe”*. (John O. Iatrides: *A görög polgárháború nemzetközi háttere*. In: Fokasz Nikosz (sz): *A*

Άντονι Ήντεν, προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν κάθε ευκαιρία για να εδραιώσουν την κατάσταση, τονίζοντας συνεχώς ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες και η ΕΣΣΔ εξουσιοδοτούν τη Βρετανία να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην αναδιοργάνωση της ελληνικής πολιτικής ζωής. Στις αρχές του 1945 άρχισαν οι διαπραγματεύσεις, με βρετανική διαμεσολάβηση, και στις 12 Φεβρουαρίου τα αντιμαχόμενα μέρη υπέγραψαν τη «Συμφωνία της Βάρκιζας», σύμφωνα με την οποία τέθηκε σε ισχύ κατάπαυση του πυρός. Στη συνέχεια, όλες οι μονάδες μάχης έπρεπε να αφοπλιστούν και να παραδώσουν τα όπλα τους. Ο ΕΛΑΣ ανέλαβε τη διάλυση του, και γι' αυτό έλαβε ως αντάλλαγμα την υπόσχεση αποκατάστασης των πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ως αποτέλεσμα, η Αριστερά απομακρύνθηκε από την Αθήνα, ενώ παρέμεινε κυρίαρχη στις περιοχές της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Οι εξελίξεις στη διεθνή διπλωματία συνέβαλαν επίσης στη σύναψη της συμφωνίας, καθώς στη «Διάσκεψη της Γιάλτας» που πραγματοποιήθηκε από τις 4 έως τις 11 Φεβρουαρίου 1945, οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις συμφώνησαν για το μεταπολεμικό μέλλον, περιγράφοντας στην πράξη μια νέα παγκόσμια τάξη. Εδώ, η Σοβιετική Ένωση παραιτήθηκε από τα ελληνικά εδάφη για να διατηρήσει την κεντρική ευρωπαϊκή σφαίρα ενδιαφέροντος, κάτι που έγινε αποδεκτό και από τις ΗΠΑ. Ωστόσο, το ελληνικό ζήτημα δεν επιλύθηκε και επιπλέον ξεκίνησε η τρίτη και πιο αιματηρή φάση μέχρι το 1949. Και αυτή η τελευταία φάση μετεβλήθη όλο και περισσότερο σε διεθνές ζήτημα, η έκβαση της οποίας καθορίστηκε όχι από τον εσωτερικό συσχετισμό δυνάμεων, αλλά από την υποστήριξη της εξωτερικής πολιτικής (δηλαδή από την παρέμβαση) των Μεγάλων Δυνάμεων.

Την άνοιξη του 1945 έγινε μια σημαντική αλλαγή στη διπλωματική και στρατιωτική δύναμη των Μεγάλων Δυνάμεων. Στη Βρετανία ο νικηφόρος πολέμαρχος Τσώρτσιλ έχασε την εξουσία, και το Λονδίνο έπρεπε να εγκαταλείψει το ρόλο του χωροφύλακα της Μεσογείου,

görög polgárháború. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2006, 36. o.)

A hidegháború a szovjet külpolitikát is befolyásolta. A Szovjetunió megpróbálta támogatni az érdekszféráhatárain kívüli kommunista mozgalmakat is, ameddig az nem jelentett komoly biztonságpolitikai kockázatot számára. Ennek szellemében 1946 márciusában a Görög Kommunista Párt főtitkára, Nikosz Zahariadisz titkos találkozón vett részt a Krím-félszigeten, ahol Sztálin állásfoglalása szóbeli biztatásként is értelmezhető volt a görög kommunisták küzdelmében. Ez részleges fordulatként értelmezhető Moszkva álláspontjában, a hidegháború kitörése ugyanis a világ minden területén felértékelte a helyi kommunisták mozgalmait. Ez a nem hivatalos – és konkrét katonai vagy politikaivá a későbbiekben sem váló – támogatás alakította át a GKP stratégiáját, amely innentől az SZKP felhatalmazásával folytatta fegyveressé váló küzdelmét, legalábbis a saját értelmezésében. Valószínűleg erre az alapvetően hibás koncepcióra épült egy évvel később a Limnesz-terv, amely Thesszaloniki központtal akarta felszabadítani Makedóniát és Trákiát. A GKP abban is bízhatott, hogy a már megalakult balkáni kommunista államok támogatják küzdelmét. Így alakították meg 1946 októberében a Demokratikus Hadsereget az ország feletti ellenőrzés megszerzésének céljával.

A remélt külső katonai támogatás azonban elmaradt. Sztálin 1947-től már nem kockáztatta meg az USA-val való konfrontációt a görög kommunisták támogatásával, így a görög baloldal egyedül maradt; de már Truman amerikai elnökkel szemben. A kommunizmus feltartóztatása olyan nemzetközi ügygé vált, amelyet a britek háttérbe szorulását követően már csak az USA tudott megvalósítani. Mivel a görög kommunisták befolyása nem csökkent az északi területeken, és Tito támogatása lehetőséget adott

επιδεικνύοντας μια πιο παθητική στάση. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Χάρι Τρούμαν ανέλαβε την προεδρία από τον Ρούζβελτ τον Απρίλιο του 1945, ο οποίος υποστήριζε μια πιο αποφασιστική δράση εναντίον του κομμουνισμού, εγκαταλείποντας τελικά την πρώην πολιτική «απομόνωσης» της Ουάσινγκτον, αναστέλλοντας ακόμη και τη στρατιωτική βοήθεια προς τη Μόσχα. Κάτι τέτοιο φαινόταν αναπόφευκτο, καθώς από το 1946 άρχισε ήδη να διαμορφώνεται μια διπολική παγκόσμια τάξη, την οποία ο Τσώρτσιλ περιέγραψε στην ομιλία του στο Φούλτον τον Μάρτιο. Από την άλλη πλευρά, τον Σεπτέμβριο του 1947, ο Ζντάνοβ, σοβιετικός υπουργός πολιτισμού, επιβεβαίωσε τη θεωρία των «δύο στρατοπέδων». Η θέση αυτή έγινε αμοιβαία δεκτή από τις ΗΠΑ και, από το 1946 και μετά η επικράτηση του κομμουνισμού σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου ερμηνεύονταν ως ενίσχυση της σοβιετικής σφαίρας επιρροής, συμπεριλαμβανομένου και του εμφύλιου πολέμου στην Ελλάδα. Ο Georges F. Kennan, αμερικανός διπλωμάτης διαπιστευμένος στη Μόσχα, σε έκθεση του τον Φεβρουάριο του 1946 επέστησε την προσοχή στη ρωσική απειλή: *«Η Ελλάδα εντάσσεται στα σχέδια επέκτασης της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή, στη Μεσόγειο και στον Ινδικό Ωκεανό»*. (John O. Iatrides: Το διεθνές υπόβαθρο του ελληνικού εμφύλιου πολέμου: Fokasz Nikos (sz): *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος*, New Mandate Publisher, Βουδαπέστη, 2006, σ. 36).

Ωστόσο, ο ψυχρός πόλεμος επηρέασε και τη σοβιετική εξωτερική πολιτική. Η Σοβιετική Ένωση προσπάθησε επίσης να στηρίξει τα κομμουνιστικά κινήματα, εκτός της σφαίρας ενδιαφέροντός της, αρκεί να μην δημιουργούσαν σοβαρό κίνδυνο για την πολιτική ασφάλειά της. Με αυτό το πνεύμα, τον Μάρτιο του 1946, ο Γενικός Γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας Νίκος Ζαχαριάδης παρέστη σε μυστική συνάντηση που έλαβε χώρα στην Κριμαία, όπου η δήλωση του Στάλιν ερμηνεύθηκε ως προφορική ενθάρρυνση στον αγώνα των Ελλήνων κομμουνιστών. Ίσως να σήμαινε αυτό μια μερική αλλαγή

a jugoszláv területre történő visszavonulásukra is, Truman egyre veszélyesebbnek ítélte meg a helyzetet. Ekkor fogalmazta meg először nyíltan a kommunizmus feltartóztatásának politikáját, a Truman-doktrínát. (Ezt terjesztette ki 1957-ben Eisenhower, majd 1980-ban Carter elnök.) A Kongresszus előtt elmondott beszédében 400 millió dolláros támogatást kért Görögországnak, és ugyanennyit Törökországnak, hogy ott meg tudják fékezni a kommunisták térnyerését.

„Az Egyesült Államokhoz a görög kormány részéről pénzügyi és gazdasági segítségre irányuló kérés érkezett... Magának a görög államnak fennállását ma a kommunisták vezette több ezer felfegyverzett ember terrorista tevékenysége fenyegeti. ... Csak egy pillantást kell vetnünk a térképre, hogy megértsük, a görög nemzet további léte és integritása nagy jelentőségű egy sokkal tágabb helyzet szempontjából. Ha Görögország egy fegyveres kisebbség ellenőrzése alá kerülne, ez azonnal komoly hatást gyakorolna szomszédjára, Törökországra. A zűrzavar és rendetlenség kiterjedhetne az egész Közel-Keletre. ... Ennélfogva kérem a Kongresszust, adjon felhatalmazást arra, hogy Görögországnak és Törökországnak az 1948. június 30-án végződő időszakra 400 millió dollár segélyt nyújtson. ... amerikai polgári és katonai személyzetet küldjünk ki, hogy segédkezzenek az újjáépítés feladatában.” (Lugosi György (sz): Dokumentumok a Közel- és Közép-Kelet történetéhez (1914–1980). Tankönyvkiadó, Budapest, 1980, 223–225. o.)

1947 nyarán kiterjesztették a Marshall-tervet Görögországra is, amely tehát részesült az európai újjáépítési program anyagi támogatásából. Sztálin ezekre a konkrét beavatkozási kísérletekre semmiféle választ és tiltakozást nem fogalmazott meg, láthatóan feladva a görög kommunisták támogatását. Ezzel az erőviszonyok radikálisan megváltoztak. Az amerikai fegyver-

στάσης από τη σκοπιά της Μόσχας, καθώς το ξέσπασμα του Ψυχρού Πολέμου αύξησε την αξία των τοπικών κομμουνιστικών κινήματων σε όλο τον κόσμο. Αυτή η άτυπη θέση (που δεν μετουσιώθηκε κατόπιν σε συγκεκριμένη στρατιωτική ή πολιτική υποστήριξη) μετέβαλε τη στρατηγική του ΚΚΕ, το οποίο από εκεί και πέρα συνέχισε τον ένοπλο αγώνα υπό την εξουσιοδότηση του ΚΚΣ, τουλάχιστον σύμφωνα με τη δική του ερμηνεία. Ένα χρόνο αργότερα, το σχέδιο «Λίμνες», σύμφωνα με το οποίο θα επιχειρούνταν να ελευθερωθεί η Μακεδονία και η Θράκη με κέντρο τη Θεσσαλονίκη, βασίστηκε πιθανώς σε αυτή την ριζικά λανθασμένη ερμηνεία. Το ΚΚΕ βασίστηκε επίσης στην ελπίδα ότι τα ήδη καθιερωμένα κομμουνιστικά κράτη των Βαλκανίων θα μπορούσαν να στηρίξουν τον αγώνα του. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1946 δημιουργήθηκε ο Δημοκρατικός Στρατός με στόχο να αποκτήσει τον έλεγχο της χώρας.

Ωστόσο, η ελπίδα για εξωτερική στρατιωτική υποστήριξη δεν επαληθεύτηκε. Από το 1947 και μετά ο Στάλιν δεν διακινδυνεύει πλέον να αντιπαρατεθεί με τις ΗΠΑ με την υποστήριξη των Ελλήνων κομμουνιστών, αφήνοντας μόνη της την ελληνική Αριστερά, τώρα με τον Τρούμαν ως πρόεδρο των ΗΠΑ. Η καταστολή του κομμουνισμού έγινε μια διεθνής υπόθεση που μόνο οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν μετά και την υποχώρηση των Βρετανών στο παρασκήνιο. Καθώς η επιρροή των Ελλήνων κομμουνιστών δεν μειώθηκε στις βόρειες περιοχές, και η στήριξη του Τίτο επέτρεπε επίσης την περιστασιακή υποχώρησή τους στη Γιουγκοσλαβία, ο Αμερικανός Πρόεδρος Τρούμαν θεωρούσε την κατάσταση όλο και πιο επικίνδυνη. Ήταν αυτή τη στιγμή που για πρώτη φορά διατύπωσε ανοιχτά το «δόγμα Truman», την πολιτική του για την αναχαίτιση του κομμουνισμού. (Αυτό επεκτάθηκε από τον Eisenhower το 1957 και έπειτα από τον πρόεδρο Carter το 1980.) Στην ομιλία του ενώπιον του Κογκρέσου ζήτησε 400 εκατομμύρια δολάρια για την υποστήριξη της Ελλάδας

szállítmányokkal, anyagi és katonai segítségnyújtással már nem tudták felvenni a versenyt az egyre inkább csak saját erejükre támaszkodó ellenállók. Mind fizikailag, mind pszichésen felőrölték 1948-1949-re, amihez hozzájárultak az amerikai csapatok bombázásai is Epirusz területén. Eközben belső megosztottság tépázta tovább a baloldal törekvéseit, amikor Zahariadisz leváltotta Markosz Vafiadisz a hadsereg éléről, hogy a gerilla harcmodor helyett egységes hadsereget alakítson meg. Az utolsó, minden győzelmi esélyt szertefosztató esemény Jugoszlávia elfordulása volt a mozgalomtól. Tito 1948-ig komolyan támogatta a görög baloldalt, de a kommunizmus öngazgató modelljének kiépítésével szembe került Sztálinnal, aki kizárta a Kominformból és a kommunista táborból. Tito ekkor kénytelen volt Nyugat felé nyitni, majd az „el nem kötelezett országok” mozgalomának lett szellemi irányítója. Ez a külpolitikai váltás már nem tette lehetővé egy polgárháborúban részt vevő kommunista csoport támogatását, így a briteknek szánt gesztusként 1949 nyarán Tito elrendelte a görög határ lezárását, amivel minden visszavonulási útvonalat elzárt a görögök előtt. A teljesen kimerült kommunisták október 15-én tették le a fegyvert, ezen a napon hivatalosan is véget ért a görög polgárháború borzalmas időszaka. A baloldal szenvedése és megurcoltatása azonban még nem zárult le.

A kommunista felkelők jelentős része Albániába és Jugoszláviába menekült azzal a meggyőződéssel, hogy pár hónap múlva újrakezdehetik a harcukat Görögországban. Ez az irreális elképzelés módosult, amikor megkezdték elszállításukat a kommunista országokba. Összesen körülbelül 120.000 embert telepítettek át, legtöbbjüket (kb. 60.000 fő) Jugoszláviába. Ekkor érkeztek Magyarországra is több ezren, akik legnagyobb

και εξίσου της Τουρκίας, ώστε να περιορίσει την άνοδο των κομμουνιστών εκεί.

„Οι Ηνωμένες Πολιτείες έλαβαν αίτημα οικονομικής βοήθειας από την ελληνική κυβέρνηση ... Σήμερα, η ίδια η ύπαρξη του ελληνικού κράτους απειλείται από τις τρομοκρατικές ενέργειες χιλιάδων ένοπλων κομμουνιστών ... Απλά πρέπει να κοιτάξουμε τον χάρτη για να καταλάβουμε ότι από μια πολύ ευρύτερη άποψη η ύπαρξη και η ακεραιότητα του ελληνικού έθνους είναι κρίσιμης σημασίας. Εάν η Ελλάδα βρεθεί υπό τον έλεγχο μιας ένοπλης μειονότητας, αυτό θα είχε αμέσως σοβαρό αντίκτυπο στην γείτόνά της, την Τουρκία. Η σύγχυση και η ακαταστασία θα μπορούσαν να εξαπλωθούν σε όλη τη Μέση Ανατολή. ... Ως εκ τούτου, ζητώ από το Κογκρέσο να εξουσιοδοτήσει τη χορήγηση βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία 400 εκατομμυρίων δολαρίων για την περίοδο που λήγει στις 30 Ιουνίου 1948. ... Να στείλουμε αμερικανικό πολιτικό και στρατιωτικό προσωπικό για να βοηθήσει στην ανασυγκρότηση.”

(György Lugosi (sz): Έγγραφα για την ιστορία της Μέσης και Εγγύς Ανατολής (1914-1980), Εκδόσεις βιβλίων, Βουδαπέστη, 1980, σελ. 223-225)

Το καλοκαίρι του 1947, το Σχέδιο Μάρσαλ (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης) επεκτάθηκε και στην Ελλάδα, για να λάβει έτσι οικονομική ενίσχυση. Ο Στάλιν δεν απάντησε, ούτε διαμαρτυρήθηκε, σε αυτές τις συγκεκριμένες προσπάθειες παρέμβασης, προφανώς παραιτούμενος από την υποστήριξη των Ελλήνων κομμουνιστών. Έτσι, άλλαξαν ριζικά και οι συσχετισμοί δυνάμεων. Απέναντι στην παροχή αμερικανικών όπλων, υλικού και στρατιωτικής βοήθειας, δεν ήταν πλέον σε θέση να ανταγωνιστούν οι ολοένα και πιο αυτοδύναμοι αντιστασιακοί. Τόσο φυσικά όσο και ψυχικά εξαντλήθηκαν μεταξύ 1948 και 1949, και σε αυτό προστέθηκαν και οι βομβαρδισμοί από τα αμερικανικά στρατεύματα στην Ήπειρο. Εν τω μεταξύ, η εσωτερική διάσπαση συνέχισε να αποθαρρύνει την Αριστερά από τις επιδιώξεις της, όταν ο Ζαχαριάδης καθαίρεσε τον Μάρκο Βαφειάδη από την ηγεσία του στρα-

számban Budapesten (az egykori Dohánygyár területén) és az ekkor létesített Görögfalván (1952-től Beloianisz településen) kezdtek új életet.

τού, για να μετασχηματίσει τον αντάρτικο στρατό σε ενιαίο στρατιωτικό σώμα. Το τελευταίο γεγονός που κατέστρεψε όλες τις πιθανότητες νίκης ήταν η αποχώρηση της Γιουγκοσλαβίας από το κίνημα. Μέχρι το 1948, ο Τίτο ήταν σταθερός υποστηρικτής της ελληνικής Αριστεράς, αλλά, εξαιτίας της πολιτικής του για την οικοδόμηση ενός αυτοδιαχειριζόμενου κομμουνιστικού μοντέλου, ήρθε αντιμέτωπος με τον Στάλιν, ο οποίος τον απέκλεισε από την Κομίνφóρν και το κομμουνιστικό «στρατόπεδο». Εκείνη την εποχή, ο Τίτο αναγκάστηκε να στραφεί προς τη Δύση και έγινε ο πνευματικός ηγέτης του «Κινήματος των Αδεσμεύτων». Αυτή η αλλαγή στην εξωτερική πολιτική του δεν επέτρεπε πλέον την υποστήριξη ενός κομμουνιστικού κόμματος εμπλεκόμενου σε εμφύλιο πόλεμο, και ως χειρονομία καλής θέλησης προς τους Βρετανούς, το καλοκαίρι του 1949, ο Τίτο διέταξε το κλείσιμο των ελληνικών συνόρων, αποκλείοντας έτσι όλες τις διαδρομές υποχώρησης για τους Έλληνες. Πλήρως εξαντλημένοι οι κομμουνιστές παρέδωσαν τα όπλα τους στις 15 Οκτωβρίου, και την ημέρα αυτή τελείωσε και επίσημα η φοβερή περίοδος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Αλλά η οδύνη και η διαπόμπευση της Αριστεράς δεν έχει ακόμη τελειώσει.

Ένας μεγάλος αριθμός κομμουνιστών ανταρτών διέφυγε στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία, πεπεισμένοι ότι θα μπορούσαν να ξαναρχίσουν τις μάχες στην Ελλάδα μέσα σε λίγους μήνες. Αυτή η μη ρεαλιστική ιδέα άλλαξε όταν άρχισαν να μεταφέρονται στις κομμουνιστικές χώρες. Συνολικά περίπου 120.000 άνθρωποι εγκατέλειψαν την Ελλάδα, οι περισσότεροι από αυτούς (περίπου 60.000) κατέφυγαν στη Γιουγκοσλαβία. Χιλιάδες άνθρωποι ήρθαν στην Ουγγαρία αυτή τη περίοδο, οι περισσότεροι από τους οποίους ξεκίνησαν τη νέα τους ζωή στη Βουδαπέστη (στο χώρο του πρώην καπνοβιομηχανικού εργοστασίου) και στο ελληνικό χωριό (με το όνομα Μπελογιάννης από το 1952).

VISSZAEMLEKEZÉSEK

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Ajanidisz Pandelisz

Észak-Görögországban születtem, Tria Elata nevű faluban. A szüleimnek voltak földjei és állatai is. 1943-ban a németek nagy rombolást végeztek nálunk, felgyújtották az ellenállók házait. El akarták vinni az egyik szamarunkat is teherhordónak, de az úgy harapott, hogy végül ott hagyták. Mondtak is mindenféle krucifixet, nem értettem semmit.

Apám katona volt '46-ban, amikor hazajött látogatóba a honvédségtől, de úgy döntött, hogy nem megy vissza. Beállt a partizánok közé. Nem volt könnyű a helyzetünk, hiszen anyukám egy évvel korábban szülte a harmadik gyermekét, és egyedül nevelni három testvért, nehéz volt. Így aztán a nagynénémmel együtt leköltöztünk Thiriopetra nevű faluba, ahol a nagyapámnak vízimalma volt. Két napot töltöttünk benne, majd beköltöztünk a szomszédos házba. Egészen '48-ig ott voltunk. Gondot jelentett az élelmezésünk, sokszor a partizánok segítettek minket. Anyám ekkor felírt minket arra a listára, amelyen azon gyerekek neve szerepelt, akiket a népi demokratikus országokba vittek.

A falunkból körülbelül ötvenen jelentkeztek. Nagy volt a menet, az öcsém öszvérháton, én nyolc évesen gyalog tettem meg mintegy húsz kilométert, természetesen nem egyszerre. Szerencsére anyám is velünk jöhetett kísérőnek. Ugyanis csak azok az édesanyák tarthattak a menettel, akik nem tudták eltartani magukat. Így érkeztünk meg Jugoszláviába, Monasztiribe, ahol körülbelül egy hónapot töltöttünk. Innen marhavagonokban utazva három napot és három éjszakát, Magyarországra vittek minket.

A Mátyás-laktanya volt az első állomásunk. Szegények voltunk,

Αϊαννίδης Παντελής

Γεννήθηκα στη Βόρεια Ελλάδα, στο χωριό Τρία Έλατα. Οι γονείς μου είχαν στην κατοχή τους χωράφια και ζωντανά. Το 1943, οι Γερμανοί προέβησαν σε μεγάλες καταστροφές στο χωριό, κατέκαψαν τα σπίτια των αντιστασιακών. Θέλησαν να πάρουν το ένα γαϊδούρι μας ως υποζύγιο, όμως αυτό δάγκωνε τόσο, ώστε στο τέλος το παράτησαν. Έλεγαν, επίσης, ένα σωρό ακατάληπτα λόγια, δεν καταλάβαινα τίποτα.

Ο πατέρας μου ήταν στρατιώτης το '46, όταν ήρθε να μας επισκεφθεί από το στρατό, αλλά αποφάσισε να μην επιστρέψει σε αυτόν. Κατατάχθηκε στο αντάρτικο. Ήμασταν σε δυσχερή θέση, η μητέρα μου είχε γεννήσει έναν χρόνο νωρίτερα το τρίτο της παιδί, και να αναθρέψει μόνη της και τα τρία παιδιά ήταν δύσκολο. Γι' αυτό μετακομίσαμε, μαζί με τη θεία μου, στη Θηριόπετρα, όπου ο παππούς μου είχε έναν νερόμυλο. Δύο ημέρες μείναμε σε αυτόν και κατόπιν μετακομίσαμε στο διπλανό σπίτι. Μείναμε εκεί μέχρι το '48. Ο επισιτισμός μας αποτελούσε πρόβλημα, πολλές φορές μας βοηθούσαν οι αντάρτες. Τότε μας έγραψε η μητέρα μας στον κατάλογο που περιελάμβανε τα ονόματα εκείνων των παιδιών που θα πήγαιναν στις χώρες των λαϊκών δημοκρατιών.

Από το χωριό μας παρουσιάστηκαν περίπου 50. Η πορεία ήταν μεγάλη, οι μικρότεροι αδελφοί μου ήταν καθισμένοι στην ράχη ενός μουλαριού, ενώ εγώ, αν και ήμουν μόνο 8 χρονών, περπάτησα περίπου 20 χιλιόμετρα, όχι συνεχόμενα βέβαια. Ευτυχώς μπορούσε να έρθει και η μητέρα μας ως συνοδός. Στην πραγματικότητα, μπορούσαν να πάρουν μέρος στην πορεία μόνο αυτές οι μητέρες που δεν είχαν τη δυνατότητα να συντηρήσουν τον εαυτό τους. Με αυτό τον τρόπο φτάσαμε στη Γιουγκοσλαβία, στο Μοναστήρι, όπου

mezítlábasok, tetvesek. Ruháink nem voltak normálisak. Emlékszem, a nadrágot, amit viseltem, anyám plédből varrta. Csúfoltak is érte.

και παραμείναμε περίπου για έναν μήνα. Από εκεί, μέσα σε βαγόνια που προορίζονταν για αγελάδες, μας πήγαν στην Ουγγαρία αφού ταξιδέψαμε τρία μερόνυχτα.

Ο πρώτος μας σταθμός ήταν το στρατόπεδο του «Μάτγας». Ήμασταν φτωχοί, ξυπόλητοι, γεμάτοι ψείρες. Τα ρούχα μας δεν ήταν φυσιολογικά. Το παντελόνι που φορούσα, θυμάμαι, το είχε ράψει η μητέρα μου από μπαντανία (είδος κουβέρτας). Με κορόιδευαν μάλιστα γι' αυτό.

Akritidu Sofia

A szüleim 1922-ben kerültek Görögországba Kis-Ázsiából, a török-görög háborút követően. A görög állam akkoriban másfél millió görögöt fogadott be, ami nagy kihívást jelentett, nem volt rá felkészülve. Roppant szerény körülmények között éltünk. Édesapám, aki tanult ember volt, szeretett volna jobb jövőt biztosítani a gyermekeinek, így vált baloldalivá. Részt vett az olaszok és a németek ellen vívott csatákban. Varkizát követően azonban menekülnie kellett. Ha otthon marad, száműzetés, börtön vagy kivégzés várt volna rá. Akik tudtak, menekültek. Így maradt az édesanyám egyedül, négy gyerekkel. Édesapámnak a faluba visszajönni nem volt lehetősége, de üzent az édesanyámnak, hogy menekítse ki a négy gyermeket, mert még súlyosabb harcok következnek, veszélyben az életük. Anyukám sokat vacillált: küldje mind a négy gyermeket, ahogy apukám üzent, vagy csak a két kicsit, mivel a nagyokra szükség volt? Vagy inkább a nagyokat, és a kicsik maradjanak? Én egyébként az édesapámat jószerivel nem is ismertem. 1938-ban születtem, ő meg rá nem sokkal ment harcolni az olaszok, majd a németek ellen, utána pedig jött a polgárháború. Végül édesanyám úgy döntött, hogy elküld mind a négyünket, eleget téve édesapám kívánságának. A szomszéd faluban, Notiában írták össze, hogy kik szeretnének menni. Thomaidu Marika édesapjánál lehetett jelentkezni. Az édesanyám kérte, hogy hadd jöjjön ő is. Hiszen elküldi mind a négy gyerekét. Most is a fülemben cseng, amit mondtak neki: „Nem, kedves Hrisztina, neked harcolni kell!” Nem fegyverrel, élelmet kellett gyűjteni, kenyeret sütni és vinni a partizánoknak, kötni. Nem volt ezzel egyedül, nagyon sok asszony segédkezett az élelmezésben.

1954-ben találkoztam újra édesanyámmal, aki Csehszlovákiából jött. Akkor tudtam meg, hogy nem sokkal azt követően, hogy elmen-

Ακριτίδου Σοφία

Οι γονείς μου κατέφυγαν στην Ελλάδα από την Μικρά Ασία το 1922, εξαιτίας του ελληνο-τουρκικού πολέμου. Το ελληνικό κράτος υποδέχτηκε τότε ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες, χωρίς να είναι κατάλληλα προετοιμασμένο για αυτό το δύσκολο καθήκον. Ζούσαμε σε εξαιρετικά ταπεινές συνθήκες. Ο πατέρας μου, που ήταν μορφωμένος άνθρωπος, έγινε αριστερός, επειδή ήθελε να εξασφαλίσει ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά του. Πήρε μέρος στους αγώνες που διεξήχθησαν εναντίον των Ιταλών και των Γερμανών. Ωστόσο, μετά την συμφωνία της Βάρκιζας έπρεπε να διαφύγει από τη χώρα. Εάν παρέμενε στην πατρίδα, θα τον περίμενε η φυλακή, η εξορία ή η εκτέλεση. Αυτοί που είχαν τη δυνατότητα, διέφυγαν. Έτσι, έμεινε η μητέρα μου μόνη της με τέσσερα παιδιά. Ο πατέρας μου δεν μπορούσε να επιστρέψει στο χωριό, όμως ειδοποίησε την μητέρα μου να φυγαδέψει τα 4 παιδιά, γιατί θα επακολουθούσαν σφοδρότερες μάχες που θα έθεταν σε κίνδυνο τη ζωή τους. Η μητέρα μου ταλαντευόταν: να φυγαδέψει και τα 4 παιδιά ή μόνο τα δύο μικρότερα, επειδή τα μεγαλύτερα τα είχε ανάγκη; Ή μήπως ήταν προτιμότερο τα μεγαλύτερα να φυγαδέψει και να κρατήσει τα μικρά; Εγώ, κατά τα λοιπά, στην πραγματικότητα δεν γνώριζα τον πατέρα μου. Γεννήθηκα το 1938, όταν αυτός, λίγο αργότερα, έφυγε για να πολεμήσει πρώτα τους Ιταλούς, κατόπιν τους Γερμανούς, και στη συνέχεια ακολούθησε ο εμφύλιος πόλεμος. Τελικά η μητέρα μου πήρε την απόφαση να φυγαδέψει και τα 4 παιδιά, ικανοποιώντας την επιθυμία του πατέρα μου. Στο γειτονικό χωριό, στη Νοτιά, κατέγραφαν ποιος ήθελε να φύγει. Μπορούσες να δηλωθείς στον πατέρα της Θωμαΐδου Μαρίκας. Η μητέρα μου ζήτησε να έρθει και εκείνη. Άλλωστε, έστειλε και τα τέσσερα παιδιά. Ακόμα και τώρα ηχούν στα αφτιά μου τα λόγια που της είπαν: «Όχι, καλή μου Χριστίνα, εσύ πρέπει να πολεμήσεις!» Όχι με το όπλο, έπρεπε να συγκεντρώσει τρόφιμα, να

tünk, a házunkat lerombolta egy bomba. Hogy ő életben maradt, annak köszönheti, hogy éppen kiment etetni a tyúkokat. Édesapám 1949-ben halt meg. Ha otthon maradunk, valószínűleg egyikőnk sem élte volna túl a polgárháborút.

Negyvenkilencen mentünk Thiriopetrából, és még egy másik gyerek egy másik faluból. Nagyon ritkán fordult elő, hogy bárkinek az édesanyja a gyerekekkel tarthatott. Velünk négyen jöttek. Az egyik asszony sánta volt, három gyermeket hozott, a férje sebesülten Albániába került, aztán meg is halt. Egy másiknak négy gyermeke volt, a legidősebb harcolt a partizánok mellett, de fegyvertisztításkor a vele szemben lévőnek elsült a fegyvere. A fiú meghalt, így engedték meg az anyukájának, vigasztalásból, hogy a többi gyerekkel tartson. Tehát különleges oka volt annak, ha egy asszonyt a gyerekek mellé engedtek.

Friderika királyné is gyűjtötte a gyerekeket, akik gyermekvárosokba kerültek, onnan sokan Amerikába. Nekünk Magyarországon nagyon jó dolgunk volt. Hálásak lehetünk a magyar népnek és az akkori kormánynak. Jugoszlávián keresztül jöttünk, akkor tanultam meg az első szláv szót, hleba, ami a kenyeret jelenti. Magyarországon azonosító számot kaptunk, én voltam a 2085-ös. Sosem tudtam elfelejteni. A Széchenyi-fürdőbe kerültünk, ott megmosdattak, fertőtlenítettek minket, levágták a hajunkat, új ruhát kaptunk. Mindenki ugyanúgy nézett ki. Emlékszem, kiabálva kerestem a testvéreimet, mert nem ismertem meg őket. Életem fontos állomása volt Tótkomlós, ahol szlovák családok láttak minket vendégül. Elmondhatatlan az a szeretet, amit kaptunk.

ψήσει ψωμί και να το μεταφέρει στους αντάρτες, να ράψει. Δεν ήταν μόνη της, πάρα πολλές γυναίκες βοηθούσαν στην τροφοδοσία.

Το 1954 συναντήθηκα ξανά με την μητέρα μου, όταν ήρθε από την Τσεχοσλοβακία. Τότε πληροφορήθηκα, πως το σπίτι μας καταστράφηκε από βόμβα λίγο μετά την αναχώρησή μας. Το ότι έμεινε στη ζωή το χρωστάει στο γεγονός ότι βγήκε να ταΐσει τις κόττες. Ο πατέρας μου πέθανε το 1949. Αν μέναμε στην πατρίδα, πολύ πιθανό να μην επιζούσε κανένας μας από τον εμφύλιο πόλεμο.

Ήμασταν 49 παιδιά από την Θηριόπετρα και ακόμα ένα από κάποιον άλλο χωριό. Ήταν πολύ σπάνιο να συνοδεύει τα παιδιά η μητέρα κάποιου από αυτά. Μαζί μας ήταν τέσσερις. Η μία γυναίκα ήταν κουτσή και έφερνε τρία παιδιά, ο σύζυγός της τραυματίστηκε στην Αλβανία και πέθανε. Μία άλλη είχε τέσσερα παιδιά, το μεγαλύτερο πολεμούσε με τους αντάρτες, και κατά τη διάρκεια του καθαρισμού των όπλων εκπυροκρότησε το όπλο αυτού που ήταν απέναντί του. Το αγόρι σκοτώθηκε κι έτσι επέτρεψαν στην μητέρα του, για να την παρηγορήσουν, να μείνει με τα υπόλοιπα παιδιά. Συνεπώς συνέτρεχαν ιδιαίτεροι λόγοι έτσι ώστε να επιτρέψουν σε μία γυναίκα να φύγει μαζί με τα παιδιά.

Και η βασίλισσα Φρειδερίκη περισυνέλεξε παιδιά που βρέθηκαν σε παιδικά χωριά, και από εκεί πολλά από αυτά πήγαν στην Αμερική. Για εμάς στην Ουγγαρία πήγαν πολύ καλά τα πράγματα. Είμαστε ευγνώμονες προς τον ουγγρικό λαό και τη τότε κυβέρνησή του. Ήρθαμε μέσω της Γιουγκοσλαβίας, και τότε έμαθα και την πρώτη σλαβική λέξη «hleba» που σημαίνει το ψωμί. Στην Ουγγαρία μας δόθηκε αριθμός ταυτότητας, εγώ ήμουν το 2085. Δεν μπόρεσα να το ξεχάσω ποτέ. Φτάσαμε στα λουτρά Széchenyi και εκεί μας έπλυναν, μας απολύμαναν, μας έκοψαν τα μαλλιά, μας έδωσαν καινούργια ρούχα. Όλοι μοιάζαμε το ίδιο. Θυμάμαι, πως με φωνές έψαχνα τα αδέρφια μου, γιατί δεν μπορούσα να τα αναγνωρίσω. Σημαντικός σταθμός της ζωής μου ήταν το Tótkomlós, όπου οικογένειες Σλοβάκων μας φιλοξένησαν. Είναι απερίγραπτη αυτή η αγάπη που λάβαμε.

Caruha Evangelia

Az Agrafa-hegység lábánál fekvő falumból, Thrapszimiből a Theszáliai-medence látványa nyílik elénk. A '70-es évekig nem volt bevezetve sem az áram, sem út nem vezetett oda. A falu lakói állattenyésztéssel foglalkoztak. A Caruhaszok nagy háza, amelyet a polgárháborúban lebombáztak, a templommal szemben állt. Ott tanultak olvasni a gyerekek a pap nagypapámtól, mert sem tanár, sem iskola nem volt ott. A Caruhaszok nagy családot alkottak. Édesapám a katonai szolgálata alatt a díszszázad tagja volt, Athénban.

A háborúkat követően a tizenkét testvérből hatan maradtak életben. Köztük férfi egyedül az édesapám. Miciosz bácsikámat, aki a vidék ismert partizánja volt, miután elfogták, a falubeli partizántársaival együtt akasztották fel. Ezért a falut el kellett hagynunk. Ment az egész család. Mi, a gyerekek és az asszonyok öszvérháton, a partizánokkal együtt egészen az Olimposzig jutottunk. Ott sokan meghaltak a nagy hideg miatt. Emlékszem, táncolnunk kellett, hogy ne fagyjunk meg. Arra azonban nem emlékszem, hogy kerültünk vissza a faluba.

Az egyik legszörnyűbb emlékem a következő: a pincéhez nyíló csapóajtóhoz görnyedve kellett végignéznünk, ahogy az édesapánkat verték és vagdosták a hátát, hogy elárulja a partizántársai nevét. Később katonák abban lelték örömeiket, hogy kancsóból öntöttek rám vizet a templomtéren. A bal combomon még most is látszanak a sebek. Ez az utolsó emlékkép a falumból. Ezek után ismét útra kelünk. Ezúttal már a Pindosz hegyvonulatait jártuk, mígnem elértünk a Grammoszhoz és a Vicihez. Ott már csak éjszaka haladtunk, napközben megbújtunk, hogy ne lássanak minket a repülőök. 1949 júniusában Thanaszisz bácsikámmal éppen egy nagy barlangba bujtunk. Én Vaszilisz öcsémet öleltem és a kétéves Thanasziszt, a nagybátyám

Τσαρούχα Ευαγγελία

Από το χωριό μου το Θραψίμι, που βρίσκεται στους πρόποδες των Αγράφων, βλέπεις μπροστά σου τον θεσσαλικό κάμπο. Ως την δεκαετία του '70 δεν είχε ούτε ρεύμα, ούτε αυτοκινητόδρομο. Οι κάτοικοι του χωριού ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Το μεγάλο σπίτι των Τσαρουχαίων, που το βομβάρδισαν στον καιρό του εμφυλίου, βρισκότανε απέναντι από την εκκλησία όπου μάθαιναν να διαβάζουν τα παιδιά από τον παππού-παπά, γιατί ούτε δάσκαλος, ούτε σχολείο δεν υπήρχε. Οι Τσαρουχαιοί ήταν μεγάλη οικογένεια, ο πατέρας μου στα χρόνια της στρατιωτικής θητείας του ήταν εύζωνος στην Αθήνα.

Μετά τους πολέμους, από τα 12 αδέρφια έμειναν έξι στη ζωή, άντρας μόνο ο πατέρας μου. Ο μπάρμπα Μήτσιος ήταν ένας από τους γνωστούς αντάρτες της περιοχής, όταν τον πιάσανε, τον κρέμασαν μαζί με άλλους αντάρτες συγχωριανούς. Γι' αυτό έπρεπε να εγκαταλείψουμε το χωριό. Πορεύοντας οικογενειακώς, καβάλα στα καπούλια των μουλαριών εμείς τα παιδιά και οι γυναίκες, μαζί με τους αντάρτες φτάσαμε ως τον Όλυμπο. Εκεί πολλοί είχαν πεθάνει από το κρύο. Θυμάμαι πως έπρεπε να χορεύουμε για να μην παγώσουμε. Δε θυμάμαι όμως πώς επιστρέψαμε πίσω στο χωριό.

Μια από τις πιο φριχτές αναμνήσεις μου είναι η επόμενη: Σκυμμένα εμείς τα παιδιά στην γκλαβανή έπρεπε να βλέπουμε το πώς χτυπάνε ή με το μαχαίρι πώς πληγώνουν στην πλάτη τον πατέρα μας κάτω στο κατώι, για να πει ονόματα ανταρτών. Αργότερα, στρατιώτες για να διασκεδάσουν να μου χύνουν το νερό από το λαγήνι στην πλατεία της εκκλησίας. Τα ίχνη της λαβωματιάς και τώρα φαίνονται στο αριστερό μπούτι μου. Αυτή είναι και η τελευταία εικόνα από το χωριό μου. Ύστερα από αυτά πήραμε ξανά το δρόμο. Τώρα πια περπατούσαμε στα βουνά της Πίνδου, ώσπου φτάσαμε στο Γράμμο και το Βίτσι. Εκεί μόνο τη νύχτα πορεύαμε, τη μέρα κρυβόμασταν για να μη μας δουν τα αερο-

pedig a két fiát és a kislányát. Hangosan imádkoztunk, amikor a hatodik, becsapódó bomba minket, gyerekeket kivetett a barlangból, a bácsikámat viszont a beomló követ maguk alá temették.

Addig meneteltünk, amíg el nem értünk az albán határig. Ott teherautókra tettek minket, amelyek Elbasanba vittek bennünket, ahol megszületett a húgom, Athina. Az egyik napon egy nagy sorba kellett beállnunk. Elöttem Ilias, Odisszeasz és Vaszilisz testvéreim, majd én Thanaszisszal a karomban, mögöttem pedig a mostohám Athinával az ölében. Méricskéltek minket. Amikor hozzám értek, megálltak. Fogták a fivéreimet, és a többiekkel együtt elvitték őket. Sírtunk és kiabáltuk, hogy egy család vagyunk. De semmi! Őket Németországba vitték, minket pedig egy teherhajóra raktak. Egymás hegyén-hátán utaztunk, és bűdös volt. Ezért mi, gyerekek, amikor csak lehetett, felszöktünk a fedélzetre. Így estem a tengerbe több gyerekkel együtt. (Ezt megírta Mihalisz Ganasz is a „*Mostohahaza*” című művében, nem csak én.) A hajó Lengyelországban kötött ki velünk. Ott vonatra tettek minket, Budapestre hoztak, ahol fürdőkebe vittek. Először láttunk meztelen nőket, akik sírtak és kiabáltak, hiszen nem voltak ilyen helyzetekhez szokva. Hogy miként kerültem egy Balaton-parti szanatóriumba, nem emlékszem. Egy év múlva Hógyészre vittek, Szerafim öcsém már oda született. Onnan az egész család a görög faluba költözött, ahol mi, gyerekek délelőttönként az újonnan felépített házakban tanultunk, délutánonként pedig segédkeztünk a falu építésében a tanárunkkal, Vangelisz Koliossal együtt.

πλάνα. Τον Ιούνιο του '49 έτυχε να κρυφτούμε με τον μπάρμπα Θανάση σε μια μεγάλη σπηλιά, εγώ κρατούσα στην αγκαλιά μου τον μικρό αδερφό μου Βασίλη και τον δυο χρονών Θανάση, ο θείος μου έπιανε τα δυο αγόρια και την κόρη του. Προσευχόμασταν φωναχτά όταν η έκρηξη βόμβα που έπεσε, εμάς τα παιδιά μας πέταξε έξω από τη σπηλιά, ενώ τον θείο μου τον πλάκωσαν τα λιθάρια.

Πορεύοντας συνεχίσαμε το δρόμο ως τα σύνορα της Αλβανίας. Εκεί μας βάλανε σε φορτηγά αυτοκίνητα που μας πήγαν στο Ελ Μπασάν, όπου γεννήθηκε η αδερφή μου Αθηνά. Μια μέρα έπρεπε να σταθούμε σε μια μεγάλη ουρά. Μπροστά οι αδερφοί μου Ηλίας, Οδυσσέας, και Βασίλης, μετά εγώ πιάνοντας τον Θανάση, και πίσω μου η μητριά μου με την Αθηνά στην αγκαλιά της. Μας μετρούσανε. Όταν φτάσανε σε μένα, σταματήσανε. Πήραν τους τρεις αδερφούς μου μαζί με τους άλλους. Κλαίγαμε, φωνάζαμε πως είμαστε μια οικογένεια. Τίποτα! Τους πήγαν Γερμανία. Εμάς μας βάλανε σε φορτηγό πλοίο. Πατώ με πατείς και βρώμα. Γι' αυτό εμείς τα παιδιά βγαίναμε κρυφά στο κατάστρωμα για να σωθούμε. Έτσι έτυχε να πέσω στη θάλασσα μαζί με άλλα παιδιά. (Το έγραψε και ο Μιχάλης Γκανάς στο «*Μητριά πατρίδα*», όχι μόνο εγώ.) Το πλοίο μας έβγαλε στην Πολωνία. Από κει μας έβαλαν σε τραίνο, φτάσαμε Βουδαπέστη, όπου μας πήγαν σε μπάνια. Πρώτη φορά βλέπαμε γυμνές γυναίκες, οι οποίες έκλαιγαν και φώναζαν γιατί δεν ήταν συνηθισμένες σε τέτοιες καταστάσεις. Το πώς βρέθηκα σε σανατόριο στην παραλία της Μπάλατον, δεν ξέρω. Ύστερα από έναν χρόνο με πήγανε στο Χιούγκκιες όπου είχε γεννηθεί ήδη ο αδερφός μου Σεραφείμ. Από κει όλη η οικογένεια μεταφέρθηκε στο ελληνικό χωριό, όπου εμείς τα παιδιά μαθαίναμε γράμματα στα πρώτα νεόχτιστα σπίτια το πρωί, και το απόγευμα βοηθούσαμε στο χτίσιμο του χωριού μαζί με τον δάσκαλό μας, τον Βαγγέλη Κολιό.

Dzovairi Polyxeni

A Kasztoria megyei Grammoszból származom, amelyet korábban Grammosztának hívtak. Mint ahogy az egész vidék, úgy az én családom is erősen érintett volt a háborúban, már a német megszállás idejétől. Mindkét nagypapámat németek gyilkolták meg, az egyik nagymamámat pedig élve égették el az otthonában fasiszta kollaboránsok.

Csecsemőként – 1949-ben születtem – nincsenek közvetlen emlékeim a csatákról, a polgárháborúnak csak a legutolsó szakaszát éltem meg Görögországban. Mindazt, amit tudok, a szüleimtől hallottam.

Volt egy kisebb malmunk, és a lisztből sütött kenyérrel támogattuk a környékbelieket. Mint jó hazafiak, a partizánoknak is adtunk kenyeret, aminek következtében össze kellett velük fogunk. A nagytestvérem, aki 20 évvel volt idősebb nálam, partizán lett, és beállt Demokratikus Hadseregbe.

Napalmmal bombázták a falunkat, a házak leégtek, a családom pedig szétszóródott. Sok gyerek szülő nélkül maradt. Hogy megmeneküljenek, összeszedték őket, és elindultak velük Albánia felé, a nélkül, hogy tudtuk volna, pontosan merre mennek. Így aztán az édesanyám úgy határozott, hogy velem együtt elindul a testvéreim megkeresésére. Albániában Skodráig jutottunk, ahol összeírt miniket a Vörös kereszt, legalábbis később így mesélték nekem.

Az egyetlen dolog, amire emlékszem abból az időszakból, a hajó volt. A minket Lengyelországba szállító hajó, amint imbolygott a hullámzó tengeren, és amelyiken teljesen véletlenül találkoztunk az édesapámmal. Akkor úgy éreztem, hogy hónapokon át tartott az utazás, amíg kijutottunk a Földközi-tengeren át az óceánra, és amint körbehajóztuk Európát, mígnem megérkeztünk Lengyelországba.

Τζοβαΐρη Πολυξένη

Κατάγομαι από το χωριό Γράμμο Καστοριάς, Γράμμοστα με την παλιά ονομασία. Όπως όλος ο τόπος, έτσι και η οικογένειά μου ήταν βαθιά εμπλεγμένη στους πολέμους, ήδη από την γερμανική κατοχή. Οι δύο παππούδες μου σκοτώθηκαν από τους Γερμανούς, την μία μου τη γιαγιά την κάψανε ζωντανή στο πατρικό της οι Μάυδες.

Νεογέννητο παιδί εγώ τότε, γεννημένη το 1949, δεν έχω άμεσες αναμνήσεις από τις μάχες, έζησα την τελευταία περίοδο μόνο του εμφυλίου στην Ελλάδα, όσα ξέρω τα άκουσα από τους γονείς μου.

Είχαμε ένα μικρό μύλο και δίναμε ψωμί στους κατοίκους της περιοχής, και επειδή, καλοί πατριώτες που ήμασταν, δώσαμε και στους αντάρτες, αναγκαστήκαμε να συνδεθούμε μαζί τους. Ο αδερφός μου που ήταν 20 χρόνια μεγαλύτερός μου έγινε αντάρτης, και εντάχτηκε στο Δημοκρατικό Στρατό.

Αφού έγιναν οι βομβαρδισμοί με νάπαλμ, τα σπίτια του χωριού κάηκαν, και η οικογένειά μου διασκορπίστηκε. Πολλά παιδιά έμειναν χωρίς γονείς, και για να τα σώσουν, τα μάζεψαν και τα πήγαν προς την Αλβανία, χωρίς να ξέρουμε όμως πού ακριβώς. Έτσι λοιπόν η μητέρα μου αποφάσισε να με πάρει μαζί της και να πάμε να βρούμε τα αδέρφια μου. Πήγαμε στη Σκόδρα Αλβανίας, και καταγραφάκαμε εκεί από τον Ερυθρό Σταυρό, όπως μου έλεγαν αργότερα.

Το μόνο που θυμάμαι από εκείνη την εποχή είναι το πλοίο που μας μετέφερε στην Πολωνία. Το πλοίο που κουνιόταν, και στο οποίο απολύτως τυχαία συναντήσαμε τον πατέρα μου. Είχα την εντύπωση ότι το ταξίδι κράτησε μήνες, ώσπου να περάσουμε το Μεσόγειο, να βγούμε στον ωκεανό, να περιπλεύσουμε την Ευρώπη και να φτάσουμε στην Πολωνία.

Ένα χρόνο περίπου μείναμε στην Πολωνία και τέσσερα στην Σλοβακία, οι γονείς μου και εγώ, χωρίς να ξέρουμε πού είναι τα άλλα

Körülbelül egy évet tartózkodtunk Lengyelországban, és négy évet Szlovákiában. És mindeközben sem a szüleim, sem én nem tudtuk, hol van a többi testvérem. Akkor történt, hogy rádióhallgatás közben, görög nyelvű adásokat keresvén, teljesen véletlenül meghallottunk egy budapesti csatornán egy műsort, amelyen kitűnő tanulókat szólaltattak meg. Az egyik nyilatkozó lány, amikor bemutatkozott, a kistestvérem nevét mondta be. Ő volt az, személyesen! Tőle tudtuk meg, hogy a négy testvérem, két ikerhúgom, egy nagyobbik lány- és egy fiútestvérem Magyarországon vannak, és hogy a legidősebb Taskentbe került. Így aztán '55-ben a Vörös kereszt segítségével Magyarországra jöttünk, ahol egyesült a családom.

αδέρφια μου. Εκεί λοιπόν, ακούγοντας το ραδιόφωνο και ψάχνοντας για ελληνόφωνα κανάλια, βρήκαμε εντελώς τυχαία στο σταθμό Βουδαπέστης μια εκπομπή όπου μιλούσαν άριστοι μαθητές. Ένα κορίτσι, άριστη μαθήτρια και αυτή, όταν συστήθηκε, είπε το όνομα της μικρής αδερφής μου. Ήταν αυτή η ίδια. Από αυτήν λοιπόν μάθαμε ότι τέσσερα αδέρφια μου, δύο μικρές δίδυμες αδερφές και μια μεγαλύτερη, όπως και ένας αδερφός μου βρίσκονται στην Ουγγαρία, και ο μεγαλύτερος πήγε στην Τασκένδη. Και έτσι, το '55 με την βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού ήρθαμε στην Ουγγαρία και ενώθηκε η οικογένεια.

Filippidu (Paszhu) Elefteria (Dr. Purosz Athanaszioszné)

Apai ágon a családuk módosnak számított Nesztórióban. Ezért is gondolták a partizánok '45-ben, apukám beleegyezésével, hogy a házukba rejtik a fegyvereket: ott biztosan nem fogják keresni. A családban azonban ez kitudódott, és a királpártiakkal jó kapcsolatot ápoló nagypapám feljelentette a saját fiát a hatóságoknál. (Micsoda szégyen!) Apukám a hegyekbe kényszerült, körözést adtak ki ellene. Anyukámmal egy kis fészerbe kellett átköltöznünk, oda született a kisöcsém. A nagypapám nemcsak a politikai állásfoglalása miatt haragudott édesapámra, hanem azért is, mert egy árva lányt vett feleségül. Apukámat végül kitagadta, aki felvette az édesanyja nevét, és innentől Filippidisznek nevezte magát.

Félelemben és nincstelenségben éltünk. Sok szörnyűség történt az alapvetően jobboldali faluban. Az egyik nagybátyámat például lefejezték, hogy mutassák, így jár, aki a kommunistákkal együttműködik. Nagyon szerették volna elfogni az édesapámat. Így volt ez '47 (vagy '48) őszén is, amikor apukám hírért vette, hogy az egyik gyermeke (a kisöcsém) éhen halt, és eljött hozzánk. Ezt követően az óvodában engem is többféle módon büntettek, hogy áruljam el, járt-e nálunk az édesapám. Emlékszem, hogy többször a sarokban egy lábon kellett állnom, a kezemet magasra emelve, és ha letettem a lábam, vesszővel ütöttek. Anyukámat több asszony-nyal együtt közmunkára vitték, majd pedig vallatásnak vetették alá, és velem együtt egy cellába zárták. Innen sikerült megszök-nünk. Anyukámnak menekülnie kellett. A nagynénim ugyan felajánlotta, hogy magához vesz, de anyukám nem adott. Egy kendővel magához kötött – vékony, beteges kislány voltam – és egy

Φιλιππίδου (Πάσχου) Ελευθερία (Πούρου Ελευθερία)

Η οικογένεια του πατέρα μου θεωρούνταν εύπορη στο Νεστόριο. Γι' αυτό και οι αντάρτες είπαν με την έγκριση του πατέρα μου, το '45, να κρύψουν τα όπλα στο σπίτι του: εκεί σίγουρα δεν θα τα ψάξουν. Το γεγονός αυτό όμως μαθεύτηκε στην οικογένεια, και ο παππούς μου που είχε καλές σχέσεις με τους βασιλόφρονες, κατήγγειλε τον γιο του στις αρχές. (Ντροπή που ήταν!) Έτσι, αφού είχε βγει ένταλμα, ο πατέρας μου αναγκάστηκε να καταφύγει στα βουνά, και εμείς με την μάνα μου μεταφερθήκαμε σε μια καλύβα, όπου γεννήθηκε ο αδερφός μου. Ο παππούς δεν μάλωνε τον γιο του μόνο για την πολιτική του πεποίθηση, αλλά και επειδή παντρεύτηκε μια ορφανή. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να τον αποκληρώσει και έπειτα ο πατέρας μου να πάρει το επίθετο της μητέρας του. Από τότε ονομαζόταν Φιλιππίδης.

Ζούσαμε με φόβο, στην ανέχεια. Αντιμετωπίζαμε πολλά δεινά στο χωριό, όπου ήταν πολλοί δεξιόφρονες. Για παράδειγμα ένας θεός μου αποκεφαλίστηκε για να δουν όλοι τι θα πάθει εκείνος που συνεργάζεται με τους κομμουνιστές. Ήθελαν πολύ να πιάσουν τον πατέρα μου. Έτσι γινόταν, όταν το φθινόπωρο του '47 ή '48 μαθαίνοντας ότι το ένα του παιδί (ο μικρός μου αδερφός) πέθανε από την πείνα, ο πατέρας μου ήρθε στο σπίτι μας. Την άλλη μέρα στο νηπιαγωγείο με τιμωρούσαν με διάφορους τρόπους ώστε να ομολογήσω αν ήρθε ο πατέρας μου τη νύχτα. Θυμάμαι ότι στην γωνία έπρεπε να στέκομαι όρθια με το ένα πόδι και να έχω σηκωμένο το ένα χέρι, και όταν κατέβαζα το πόδι μου να με χτυπούν με μια βέργα. Την μητέρα μου την πήραν σε κοινωνική εργασία, πέρασε από ανάκριση, και μετά μαζί με μένα την κλείσανε σε ένα κελί. Καταφέραμε να δραπετεύσουμε, αλλά η μητέρα μου έπρεπε να φύγει από το χωριό για να σωθεί. Παρότι μια θεία μου πρότεινε να με πάρει στο σπίτι της, η μάνα μου δεν το δέχτηκε. Με μια

kapával a kezében elindult az albán határ felé. A kapára azért volt szükség, hogy a járőrözőknek azt hazudja, hogy a földekre megy dolgozni.

Egy helyen át kellett úszni a hideg vizű Aliakmonasz folyót. A mai napig csodálom, honnan tudott anyukám úszni. Én viszont tüdőgyulladást kaptam. Albániában kedves asszonyok próbáltak gyógyítani, de végül Tiranában szanatóriumba kerültem. Legalább fél évig ott voltam, anyukámtól távol, aki görög gyerekcsoportok dajkája lett. Emlékszem a sok jajgatásra, szitkozódásra. Sebesülteket gyógyítottak a szomszédos kórtermekben, sokszor amputáltak. Nekem a szanatóriumban jó életem volt. Az albánok kényeztettek, szerettek. A főorvos még örökbe is fogadott volna, de ezt a visszaterő anyukám nem engedte.

Albániát hajóval hagytuk el. Hogy hova megyünk, nem tudtam. Nappal a hajó mélyén utaztunk. Csöndben kellett lennünk. Éjszaka felmehettünk a fedélzetre, ahol nem egyszer azt láttam, hogy holttesteket dobnak a vízbe. Hogy hogyan kerültünk Magyarországra, nem tudom. Arra emlékszem, hogy Zamárdi volt az első állomásunk. Itt értesültünk édesapám haláláról. Az utolsó harcokban veszítette el az életét, ami miatt rengeteg sírtam, és sírok most is.

μαντίλα με έδεσε στο κορμί της – ήμουν λεπτό και αρρωστιάτικο κοριτσάκι – και με μια τσάπα στο χέρι ξεκίνησε για τα αλβανικά σύνορα. Η τσάπα χρειαζόταν για να πει στους αστυνομικούς ότι πηγαίνει για δουλειά στα χωράφια.

Σε ένα σημείο του ποταμού Αλιάκμονα έπρεπε να το διασχίσουμε κολυμπώντας. Απορώ και σήμερα πώς είχε μάθει να κολυμπάει η μητέρα μου. Εγώ όμως έπαθα πνευμονία. Στην Αλβανία πολύ καλές γυναίκες προσπαθούσαν να με γιατρέψουν, τελικά όμως κατέληξα σε σανατόριο, στα Τίρανα. Πέρασα τουλάχιστον έξι μήνες εκεί, μακριά από την μάνα μου που πρόσεχε προσφυγόπουλα από την Ελλάδα. Θυμάμαι τα πολλά κλάματα και τις βρισιές. Στην διπλανή αίθουσα υπήρχαν τραυματίες. Έγιναν πολλοί ακρωτηριασμοί. Εγώ προσωπικά είχα μια πολύ καλή ζωή στο σανατόριο. Οι Αλβανοί με αγαπούσαν και μου φέρθηκαν πολύ καλά. Ο γιατρός ήθελε μάλιστα και να με υιοθετήσει. Βέβαια, η μητέρα μου αφού γύρισε, αυτό δεν το άφησε.

Από την Αλβανία φύγαμε με καράβι. Το πού πηγαίναμε, δεν ήξερα. Την ημέρα ταξιδεύαμε στο αμπάρι του πλοίου. Έπρεπε να μείνουμε σε ησυχία. Τη νύχτα μπορούσαμε να ανέβουμε στο κατάστρωμα όπου έβλεπα μερικές φορές να ρίχνουν πτώματα στο νερό. Το πώς βρεθήκαμε στην Ουγγαρία δεν ξέρω. Αυτό που θυμάμαι είναι ότι ο πρώτος μας σταθμός ήταν το Ζάμαρντι. Εκεί μάθαμε ότι ο πατέρας μου πέθανε. Την ζωή του την έχασε στις τελευταίες μάχες. Αυτό με έκανε και συνεχίζει να με κάνει να κλαίω πολλές φορές.

Holl Józsefné Lulu Teodota

1948. február elején a falunkba, Antartikoba (Florina megye) hivatalos emberek jöttek és falugyűlést hívtak össze. Itt értesítették a lakosságot, hogy lehetőség van a 3 és 14 éves kor közötti gyermekek menekítésére, ameddig véget ér a háború.

Jelentkezni csak a szülők engedélyével lehetett. A mi falunkból körülbelül kétszáznegyven gyereket írtak össze. Felnőtt lányokat és asszonyokat jelöltek ki kísérőnek. Tizenegy csoportot alakítottak ki az összeírt gyerekekből.

Én ekkor majdnem tizenöt éves voltam, a bátyám – aki részt vett a polgárháborúban és fogságba került, majd később kivégezték (erről mi akkor még nem tudtunk) – fia még nem töltötte be a harmadik évét, ezért nem írták fel a jelentkezők listájára.

Március 25-én jött az egyik faluvezető, aki közölte, hogy délután 4 órakor indulnak a csoportok Jugoszláviába, és én is megyek a bátyám fiával együtt. Élelmet és egy takarót vihettünk magunkkal. Kialakítottak egy tizenkettedik csoportot, amelyik vezetőjének engem neveztek ki. Az én csoportomban a faluból való különféle korosztályú gyerekek voltak, akikkel csak a falu határában találkoztam. A szüleink is csak eddig kísérhettek, itt búcsúztunk el tőlük és a környéktől, a Preszpai tó gyönyörű látványától.

Az éjszakát Lemosz falu erdejében töltöttük. Késő délután indultunk tovább Jugoszlávia felé, az élelmet és takarót itt kellett hagynunk. A határ nem volt messze, odáig kísérők vittek. A határon túl, Lubojnoban töltöttünk két-három napot. Innen teherautókkal vittek tovább Bitolába. Bitolából tovább vonattal Brailovó faluba, ami egy üres település volt. Az üres házakba szállásoltak el minket, kaptunk élelmet és tíz-tizenkét napot töltöttünk ott. Egy nap jugoszláv emberek jöttek, kiválasztották a hét-tizenegy éves

Λουλού Θεοδότα (Holl Józsefné)

Στις αρχές Φεβρουαρίου του 1948, επίσημοι άνθρωποι ήρθαν στο χωριό μας (το Αντάρτικο, στον Νομό Φλώρινας) και συγκάλεσαν συνέλευση. Ενημέρωσαν τον πληθυσμό ότι ήταν δυνατή η διάσωση των παιδιών ηλικίας 3 έως 14 ετών μέχρι να τελειώσει ο πόλεμος.

Μόνο με την συγκατάθεση των γονέων μπορούσε να υποβληθεί αίτηση. Από το χωριό μας συμπεριλήφθηκαν περίπου 240 παιδιά. Τα ενήλικα κορίτσια και οι γυναίκες διορίστηκαν ως συνοδεία. Καταρτίστηκαν 11 ομάδες εγγεγραμμένων παιδιών.

Εγώ ήμουν σχεδόν 15 χρονών εκείνη την εποχή, ενώ ο γιος του αδελφού μου – ο οποίος συμμετείχε στον εμφύλιο πόλεμο, συνελήφθη και αργότερα εκτελέστηκε (δεν το γνωρίζαμε εκείνη τη στιγμή) – δεν είχε συμπληρώσει ακόμη στο τρίτο έτος της ηλικίας του και δεν ήταν εγγεγραμμένος.

Στις 25 Μαρτίου, ένας από τους κοινοτάρχες του χωριού ήρθε και μου είπε ότι οι ομάδες θα φύγουν στη Γιουγκοσλαβία στις 4 μ.μ. και θα πήγαινα και εγώ μαζί με το γιο του αδελφού μου. Μπορούσαμε να πάρουμε φαγητό και μια κουβέρτα μαζί μας. Δημιούργησαν μια 12η ομάδα, στην οποία όρισαν να ηγηθώ εγώ. Στην ομάδα μου υπήρχαν παιδιά διαφόρων ηλικιών από το χωριό μας, τα οποία τα συνάντησα μόνο στα περίχωρα του χωριού μας. Οι γονείς μας μπορούσαν να μας συνοδεύσουν μόνο μέχρι εκεί, και εκεί αποχαιρετήσαμε αυτούς, τη γύρω περιοχή και την όμορφη θέα της λίμνης Πρέσπας.

Περάσαμε τη νύχτα στο δάσος του χωριού Λαιμός. Αργά το απόγευμα ξεκινήσαμε για τη Γιουγκοσλαβία, αφήνοντας πίσω φαγητό και κουβέρτες. Τα σύνορα δεν ήταν μακριά και πήγαμε με συνοδεία μέχρι εκεί. Πέρα από τα σύνορα, περάσαμε 2-3 ημέρες στο Lubojno. Από εκεί μας μετέφεραν με φορτηγό στη Bitola. Από τη Bitola, συνεχίσαμε με τρένο για το χωριό Brailono, έναν κενό οικισμό. Μας έβαλαν σε άδεια

kor közötti gyerekeket, így hat csoport jött össze, és a nevelőkkel együtt elvitték őket.

Maradt hat csoport három-hat és tizenkettő-tizennégy évesek, valamint hat nevelő. Minket pár nap múlva elvittek a vasútállomásra, és két személyvonatkocsiba, három-három csoportot raktak fel. Belgrádba mentünk először, ahol nagyon sokáig álltunk. Utóbb kiderült, hogy a másik kocsiban utazó társainkat Csehszlovákiába vitték. Körülbelül április 12-én reggel érkezünk Budapestre, a Keleti pályaudvarra. A három csoport vezetője Sztepani Eleni, Jankula Szevaszti és én, Lulu Teodota voltunk. Az egész csoportot fürdőbe, majd fertőtlenítőbe vitték, és átestünk egy orvosi vizsgálaton is. Kaptunk tiszta ruhát, cipőt, majd az Andrássy-laktanyában helyeztek el egy nagy terembe. Az unokaöcsémet egész idő alatt a kezemben hoztam, mert kicsi volt és nagyon sokat sírt.

A nyár folyamán két másik falubeli nevelővel és az óvodás korú gyerekeinkkel együtt Jászberénybe vittek minket nyaralni. A nevelők Ilovszka Gona Szfika (Beszfina) faluból és Vaszilca, de hogy ő melyik faluból jött, arra nem emlékszem. Vaszilcanak a jászberényi kórházban kislánya született. A Budapesten maradt nagyobb gyerekeimre Eleni és Szevaszti vigyáztak. Mikor visszajöttünk, átköltöztünk a Mátyás-laktanyába, majd október elején két-három másik falubelivel együtt Nógrádverőcére helyeztek át. 1949. áprilisig voltunk ott, majd Újpestre kerültünk, az egyik Lőrincz utcai iskolába.

Öt falubeli fiúval a Fácánosba mentünk, ahol katonai kiképzésen vettünk részt, másik 120-130 görög és macedón fiatallal, hogy majd visszamegyünk Görögországba harcolni, de augusztusban feloszlattak bennünket.

σπίτια, πήραμε φαγητό και περάσαμε 10-12 ημέρες εκεί. Μια μέρα, μπήκαν οι Γιουγκοσλάβοι, πήραν τα παιδιά ηλικίας μεταξύ 7 και 11 ετών, οπότε δημιουργήθηκαν έξι ομάδες, και τα πήραν μαζί με τους συνοδούς τους.

Παρέμειναν έξι ομάδες παιδιών ηλικίας 3-6 ετών και 12-14 ετών και έξι συνοδοί. Λίγες μέρες αργότερα, μας οδήγησαν στο σιδηροδρομικό σταθμό και μας έβαλαν σε δύο βαγόνια επιβατικού τρένου, ανέβαζαν από τρεις ομάδες. Πήγαμε πρώτα στο Βελιγράδι, όπου παραμείναμε για πολλή ώρα.

Αργότερα αποδείχθηκε ότι οι σύντροφοί μας στο δεύτερο βαγόνι μεταφέρθηκαν στην Τσεχοσλοβακία.

Φτάσαμε στη Βουδαπέστη το πρωί της 12ης Απριλίου στο σιδηροδρομικό σταθμό Keleti. Οι τρεις οδηγοί των ομάδων ήμασταν: η Στεπάνη Ελένη, η Γιάνκουλα Σεβαστή και εγώ, η Λουλού Θεοδότα.

Ολόκληρη την ομάδα την οδήγησαν στο λουτρό, έπειτα την απολύμαναν και στη συνέχεια υποβλήθηκε και σε ιατρική εξέταση. Μας έδωσαν καθαρά ρούχα, παπούτσια και μας έβαλαν σε μια μεγάλη αίθουσα στο στρατόπεδο Andrássy. Κρατούσα τον ανιψιό μου από το χέρι μου όλη την ώρα γιατί ήταν μικρός και έκλαιγε πολύ.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού μας πήγανε για διακοπές στο Jászberény, μαζί με άλλων δύο χωριών τους εκπαιδευτικούς και τα παιδιά του νηπιαγωγείου. Οι εκπαιδευτικοί ήταν η Ιλόβσκα Γκόνα Σφήκα από το χωριό Μπέσφινα και η Βασιλίτσα, αλλά δεν θυμάμαι από ποιο χωριό ήρθε. Η Βασιλίτσα γέννησε ένα κοριτσάκι στο Νοσοκομείο του Jászberény.

Τα μεγαλύτερα παιδιά μου που έμειναν στη Βουδαπέστη τα φρόντισαν η Ελένη και η Σεβαστή. Όταν επέστρεψα, μετακομίσαμε στο στρατόπεδο Mátyás και στις αρχές Οκτωβρίου μετακομίσαμε στο Nógrádverőc μαζί με άλλους 2-3 ντόπιους χωρικούς. Ήμασταν εκεί

A Zahariadisz otthonba kerültünk, ahol elkezdődött a szakmunkásképzésünk. Kb. 90-92 lánnyal együtt a csepeli Posztógyárban szereztem szakmunkás vizsgát.

μέχρι τον Απρίλιο του 1949, μετά μετακομίσαμε στο Újpest, σε ένα από τα σχολεία στην οδό Lőrincz.

Πήγαμε στο Fácános με πέντε αγόρια του χωριού, όπου ακολουθήσαμε στρατιωτική εκπαίδευση μαζί με άλλους 120-130 Έλληνες και Μακεδόνες νέους, με σκοπό να επιστρέψουμε στην Ελλάδα για να πολεμήσουμε, αλλά διαλυθήκαμε τον Αύγουστο.

Βρεθήκαμε στο ίδρυμα Ζαχαριάδη, όπου ξεκινήσαμε επαγγελματική εκπαίδευση. Μαζί με περίπου άλλα 90-92 κορίτσια αποκτήσαμε επαγγελματική εξειδίκευση στο Posztógyár του Csepel.

Hondromatidu Katerina

Nyolc éves voltam 1948-ban, de mindenre kristálytisztán emlékszem, hiszen velem történt. Megpróbálom röviden leírni a történetemet, azt, ahogy a Hondromatidisz és a Szidiropulosz család elhagyták Görögországot, azon belül is Ptolemaidát, és ahogy Magyarországra jöttek.

Abban az időben, amikor az ellenállók a gyerekek önkéntes elvitelét szervezték a kelet-európai országok felé, eljöttek Ptolemaidába is. Velük volt Szidiropulosz Filitszosz, aki politikai biztos volt. Gyermekei: Kosztasz, Janisz, Klara, Roza és Arhimidisz. Az én édesapám, Jorgosz Hondromatidisz szintén politikai biztos volt. A családukban öt gyermek született: Martha, Elli, Taszosz, Rigasz és én, Katerina.

Kasztoria és Florina között, Gavrosz falunál, északra, a hegyekben található a Mali Madi – Buci – Bikovik megközelíthetetlen, körülbelül 1700 méter magas magaslatai. Csupasz, köves, nehezen mászható vidék. A partizánok oda vették be magukat tüzéséggel, lövészárkokkal és jó fegyverzettel. Ott szenvedett súlyos fejsérülést egy kemény ütközetben a nővérem, Martha, aki, miután kórházba szállították, életét vesztette.

Minket, azaz a két anyát és a Szidiropulosz és Hondromatidisz család hét gyermekét (Klara, Roza, Arhimidisz, Martha, Elli, Taszosz, Rigasz és Katerina) egy Ptolemaida közeli faluba vittek. Az édesapánk, akárcsak az idősebb fivéreink, Kosztasz és Janisz továbbra is részt vettek a harcokban. Nem sokkal később, a sebesült partizánokkal együtt, fáradtan átléptük a hártárt. A sebesülteket egy kórházban látták el, minket pedig egy faluba vittek. Ott találtunk egy lakatlan házat, ahova bevettük magunkat. Egy ideig ott tartózkodtunk, aztán elvittek minket

Χονδροματίδου Κατερίνα

Το 1948 ήμουν 8 χρονών, μα τα θυμάμαι όλα με λεπτομέρειες, διότι τα έζησα. Θα προσπαθήσω να σας περιγράψω με λίγα λόγια την ιστορία μου, πώς οι δυο οικογένειες, Χονδροματίδης και Σιδηρόπουλος, ξεκινήσαμε από την Ελλάδα και συγκεκριμένα από την Πτολεμαΐδα, για την Ουγγαρία.

Τότε λοιπόν οι αντάρτες, οργανώνοντας την εθελοντική αναχώρηση παιδιών από την Ελλάδα για τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ήρθαν και στην Πτολεμαΐδα. Μαζί τους ήταν ο Σιδηρόπουλος Φυλίτσος, ο οποίος ήταν πολιτικός επίτροπος. Τα παιδιά του ήταν ο Κώστας, ο Γιάννης, η Κλάρα, η Ρόζα και ο Αρχιμήδης. Ο πατέρας μου Γιώργος Χονδροματίδης, ήταν κι αυτός πολιτικός επίτροπος. Η οικογένειά μου είχε πέντε παιδιά: την Μάρθα, την Έλλη, τον Τάσο, τον Ρήγα κι εμένα, την Κατερίνα.

Ανάμεσα στην Καστοριά και τη Φλώρινα, στο χωριό Γάβρος, βόρεια στα βουνά, βρίσκονται τα απρόσιτα υψώματα Μάλι Μάδι-Μπούτσι-Μπικόβικ. Είναι ψηλά στα 1700 μέτρα, πάνω-κάτω, γυμνά, γεμάτα πέτρα με πολλές δυσκολίες ανάβασης. Οι αντάρτες εκεί οχυρώθηκαν καλά με πολυβολεία, άλλα ορύγματα και καλό οπλισμό. Εκεί σε μια σκληρή μάχη η αδελφή μου η Μάρθα τραυματίστηκε βαριά στο κεφάλι, μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο όπου άφησε την τελευταία της πνοή.

Οι αντάρτες, εμάς, δηλαδή τις δυο μάνες και τα επτά παιδιά (Κλάρα, Ρόζα, Αρχιμήδης Μάρθα, Έλλη, Τάσος, Ρήγας, Κατερίνα) των οικογενειών Σιδηρόπουλου και Χονδροματίδη, μας συνόδευσαν σε ένα χωριό έξω από την Πτολεμαΐδα. Οι μπαμπάδες μας παρέμειναν στη μάχη και μαζί τους τα μεγαλύτερα παιδιά ο Κώστας και ο Γιάννης. Οι μάχες συνεχίστηκαν. Μετά από λίγο διάστημα μαζί με τους αντάρτες τραυματίες, κουρασμένοι, περάσαμε τα σύνορα. Τους τραυματίες τους περιέθαλψαν στο νοσοκομείο, εμάς μας πήγαν σε ένα χωριό.

egy másik helyre, ahol kis kunyhókban laktunk. Gyermekbénulásban szenvedő görög honfitársaink és partizánok is voltak ott. Néhány nappal később két, görög gyerekekkel teli teherautó érkezett Tiranából. Minket, gyermekeket felvettek közéjük. Az édesanyáink viszont ott maradtak, hogy segítsék a sebesülteket. Amikor a teherautókkal Jugoszláviába értünk, vonatra tettek minket. Így jutottunk el Budapestre, ahol a Mátyás-laktanyába vittek bennünket. Körülbelül egy hónappal később gyermekotthonokba kerültünk. A két család, tehát a Hondromatidisz és a Szidiropulosz család gyermekei Balatonalmádiba kerültek.

Az édesanyáinkkal a polgárháború után lehettünk ismét együtt. Ők is eljöttek Budapestre, ahol szerencsésen ránk találtak.

Εκεί βρήκαμε ένα ακατοίκητο σπίτι και μπήκαμε μέσα. Σε αυτό το σπίτι μείναμε αρκετές μέρες. Αργότερα μας πήγαν σε άλλο μέρος όπου και μείναμε σε παράγκες. Εκεί ήταν Έλληνες πατριώτες και αντάρτες, οι οποίοι είχαν αρρωστήσει από πολιομυελίτιδα. Μετά από λίγες μέρες ήρθαν από τα Τίρανα δύο φορτηγά αυτοκίνητα φορτωμένα με δικά μας παιδιά, Ελληνόπουλα. Μαζί με αυτά πήραν κι εμάς, τα παιδιά. Οι μανάδες έμειναν πίσω για να βοηθήσουν τους τραυματίες. Όταν φθάσαμε με τα φορτηγά στην Γιουγκοσλαβία, μας ανέβασαν στο τρένο και φτάσαμε στη Βουδαπέστη όπου μας τακτοποίησαν στον στρατώνα 'Mátyás laktanya'. Ύστερα από ένα μήνα περίπου μας πήγαν στους παιδικούς σταθμούς. Τα παιδιά των δύο οικογενειών, Χονδροματίδη και Σιδηρόπουλου, μας πήγαν στο Balatonalmádi.

Ξανασμίξαμε με τις μάνες μας μετά από τον εμφύλιο πόλεμο, οι οποίες ήρθαν στην Βουδαπέστη, ήρθαν και μας βρήκαν.

Kizákisz Iliász

Makrohoriból származom, amely Florina és Kasztoria között található. A második világháborúból véres csatákra nem emlékszem, de arra igen, hogy olaszok rablócsapatai fosztogatták a környéket. Búzát, kukoricát, krumplit – hol mit találtak – dobáltak fel teherautókra, az állatokat pedig elhajtották. Aztán volt egy falubeli tanár, aki elment Kasztoriába a németekhez panaszt tenni a fosztogatókra. Így jelentek meg a németek, akik felelősségre vonták az olaszokat, sőt az egyikőjükről levették az övet, és a lakosok kezébe adták, hogy azzal verjék el a bűnöst. Maguk a megszálló alakulatok nem kegyetlenkedtek. Olasz katonáktól élelmiszert is kaptunk, a német fegyveresek pedig egyszerűen csak átvonultak. Nem rendezkedtek be nálunk.

Nagy szegénység volt a faluban. Abban a környezetben mi módosnak számítottunk, ami annyit jelentett, hogy volt mit ennünk. Voltak terményeink, állataink.

A második világháborút követő polgárháborúban repülőkről lőtték az állatokat, hogy ezzel akadályozzák a partizánok élelmiszer-utánpótlását. Tudni kell, hogy ezen a vidéken az emberek, a szüleink makedonul beszéltek, a görögöt csak az iskolában és a rendőrségen használták. A velünk olykor ellenségesen bánó görögök büdös bolgároknak neveztek minket. A kölcsönös gyanakvás a polgárháború haladtával fokozódott.

Már a megszállás alatt megjelentek a faluban emberek, akik jótevőként mutatták magukat, és azt hirdették, hogy majd felszabadítanak minket a görögöktől, igazából sosem tudtuk, hogy ők kiket képviselnek. Komitatinak neveztük őket, bolgárok lehettek. Aztán szervezeten jöttek a partizánok is, és a tizenötödik életévüket betöltött fiataloknak be kellett vonulniuk katonának. Tehát nem önként,

Κιζάκης Ηλίας

Κατάγομαι από το Μακροχώρι, το οποίο βρίσκεται ανάμεσα στη Φλώρινα και την Καστοριά. Δεν θυμάμαι τις αιματηρές μάχες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά θυμάμαι ομάδες Ιταλών που λεηλατούσαν την περιοχή. Σιτάρι, καλαμπόκι και πατάτες – όπου τα έβρισκαν – τα πετούσαν στα φορτηγά, τα ζώα τα έπαιρναν. Τότε, ένας δάσκαλος του χωριού πήγε στην Καστοριά για να παραπονεθεί στους Γερμανούς για τις λεηλασίες. Έτσι εμφανίστηκαν οι Γερμανοί να βρουν τις ευθύνες, και μάλιστα από έναν Ιταλό έβγαλαν τη ζώνη και την παρέδωσαν στους κατοίκους για να τον χτυπήσουν. Κατά τα άλλα, από τα κατοχικά στρατεύματα δεν γίνονταν κακοποιήσεις. Από Ιταλούς φαντάρους πήραμε και τρόφιμα, ενώ οι Γερμανοί οπλοφόροι απλώς πέρασαν από τα χωριά μας.

Υπήρχε μεγάλη φτώχεια στο χωριό. Θεωρούμασταν εύποροι σε αυτό το περιβάλλον, που δεν σήμαινε τίποτα περισσότερο από το ότι είχαμε τι να φάμε. Είχαμε καλλιέργειες, είχαμε ζώα.

Στον εμφύλιο πόλεμο, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τα ζώα πυροβολήθηκαν από αεροπλάνα για να αποτρέψουν την προμήθεια τροφίμων προς τους αντάρτες. Πρέπει να ειπωθεί ότι οι άνθρωποι σε αυτές τις περιοχές, οι γονείς μας, μιλούσαν μακεδονικά, ότι τα ελληνικά τα χρησιμοποιούσαν μόνο στο σχολείο και την αστυνομία. Οι Έλληνες, που καμιά φορά μας αντιμετώπιζαν εχθρικά, μας αποκαλούσαν «βρωμοβούλγαρους». Η μοιβαία καχυποψία, με την πάροδο του εμφυλίου, εντεινόταν όλο και περισσότερο.

Ήδη κατά την διάρκεια της κατοχής άρχισαν να εμφανίζονται στο χωριό κάποιοι ως ευεργέτες, και διακήρυτταν ότι θα μας απελευθέρωναν από τους Έλληνες, αλλά ποτέ δεν μάθαμε πραγματικά ποιους εκπροσωπούσαν. Τους λέγαμε κομιτατζήδες, προφανώς ήταν Βούλγαροι. Στη συνέχεια, ήρθαν οργανωμένα οι αντάρτες, και οι νέοι, που

hanem kötelezően be kellett állniuk a partizánok közé. Így lett partizán a nővérem, és a nálam jóval idősebb két bátyám. Ekkor kezdték hirdetni azt is, hogy a gyerekeket el kell vinni külföldre, hogy ott biztonságban legyenek és tanuljanak, majd pedig visszajönnek. Kényszerítésről nem volt szó, a szülők is szerették volna biztonságban tudni a gyermekeiket, csak néhányan maradtak otthon. Így írták fel a listára a bátyáim gyermekeit is, engem viszont nem. Nekem az állatokkal kellett otthon maradnom. Tizennégy éves voltam akkor.

1948. március vége vagy április eleje volt, amikor elindult a gyerekcsoport. A kettő–tizennégyéves gyermekekre idősebb lányok vigyáztak, illetve partizánok is kísérték őket, de csak a határig. Amikor a legeltetésből visszamentem a faluba, mindenki engem csókolgatott, mintha én lettem volna mindenki gyereke. Maradni azonban nekem sem volt kedvem. Fogtam magam, és elindultam a gyerekcsapat után. Utol is értem őket. A határon szétszóródtunk, szerb katonák és rendőrök szedtek minket össze. Először családknál szállásoltak el minket néhány napig, onnan vittek tovább Bitolába. Élelmünk nem volt, kimondottan éhezünk. Nagy volt a bizonytalanság, a túlélés ösztöne hajtott minket. Emlékszem, hogy betörtünk egy üzletbe, és egy raktárt is feltörtünk, ahonnan lekvárt szereztünk, amit szétosztottunk a gyerekek között. A bitolai pályaudvarról vonatokkal mentünk tovább. Ki ide, ki oda. Nem tudtuk, hogy melyik szerelvény hova megy, pedig az emberek későbbi sorsát határozta az meg, hogy melyikre szállnak. A nyakamba azonosító bilétát tettek. Sokan megbetegedtek. Éjszaka hideg volt. Belgrádban, emlékszem, idős emberek szálltak fel, és adtak nekünk enni meg inni. Akkor ittam először kakaót. Onnan hoztak minket Magyarországra, amiről addig sosem hallottam. Az életem érdekesebb része ezt követően kezdődött.

ήταν στην ηλικία των 15 ετών και πάνω, έπρεπε να στρατολογηθούν. Έτσι, έπρεπε να ενταχθούν στους αντάρτες, όχι εθελοντικά, αλλά υποχρεωτικά. Με αυτόν τον τρόπο, η αδερφή μου και τα δύο αδέρφια μου, τα οποία ήταν πολύ μεγαλύτερα από εμένα, έγιναν αντάρτες. Τότε, άρχισαν να διακηρύσσουν ότι τα παιδιά πρέπει να μεταφερθούν στο εξωτερικό για να είναι ασφαλή και να σπουδάσουν εκεί και στη συνέχεια να επιστρέψουν. Δεν υπήρχε εξαναγκασμός, οι γονείς έδωσαν τα παιδιά τους εθελοντικά, μόνο λίγα έμειναν στο σπίτι. Έτσι προστέθηκαν τα παιδιά των αδελφών μου στη λίστα, αλλά όχι εγώ. Εγώ έπρεπε να μείνω σπίτι με τα ζώα. Ήμουν 14 ετών τότε.

Ήταν τέλη Μαρτίου ή αρχές Απριλίου 1948, όταν η ομάδα των παιδιών ξεκίνησε, συνοδευόμενη από τα μεγαλύτερα κορίτσια που προστάτευαν τα μικρά, και τους αντάρτες, οι οποίοι, ωστόσο, συνόδευαν την ομάδα μόνο μέχρι τα σύνορα. Όταν επέστρεψα στο χωριό από τη βοσκή, όλοι με φιλούσαν σαν να ήμουν το παιδί όλων. Ωστόσο, ούτε εγώ επιθυμούσα να μείνω. Σηκώθηκα και ξεκίνησα πίσω από την ομάδα των παιδιών. Τελικά τους πρόλαβα. Ήμασταν διασκορπισμένοι στα σύνορα, όπου μας μάζεψαν οι Σέρβοι στρατιώτες και η αστυνομία. Φιλοξενηθήκαμε σε οικογένειες για λίγες μέρες στην αρχή, κι από εκεί πήγαμε στην Μπίτολα. Δεν είχαμε φαγητό, έπρεπε να το βρούμε μόνοι μας. Μας ωθούσε το ένστικτο της επιβίωσης. Θυμάμαι ότι κάναμε διάρρηξη σε ένα κατάστημα και επίσης σε μια αποθήκη όπου αρπάξαμε μαρμελάδα και τη μοιράσαμε μεταξύ των παιδιών. Συνεχίσαμε με τρένα από τον σιδηροδρομικό σταθμό της Μπίτολα. Άλλος από εδώ, άλλος από εκεί. Δεν ξέραμε ποιος πήγαινε πού, αλλά αυτό καθόρισε τη μετέπειτα τύχη των ανθρώπων. Έβαλαν μία ετικέτα ταυτότητας στο λαιμό μου. Πολλοί αρρώστησαν. Είχε κρύο τη νύχτα. Στο Βελιγράδι, θυμάμαι, επιβιβάστηκαν ηλικιωμένοι και μας έδωσαν να φάμε και να πιούμε. Τότε ήπια για πρώτη φορά κακάο. Από εκεί μας μετέφεραν στην Ουγγαρία, για την οποία δεν είχα ξανακούσει. Το πιο ενδιαφέρον κομμάτι της ζωής μου ξεκίνησε μετά από αυτό.

Koranis Laokratis

Úgy én, mint a szüleim a Kasztoria megyei Livadotopiból származunk (rég neve Omocko), annak a vidéknek a szlávajkú görögjei közül. Tudtommal az édesapám tősgyökeres helybéli volt, míg az édesanyám apukája krétai kereskedő, aki nálunk letelepedvén feleségül vette a nagymamámat.

Livadotopi egy parányi, alig harminc házaspáros falucska volt, a Carnos-heggyel szemben, amelyet meglehetősen sok mező vett körül. A Koranis testvéreknek – öten voltak – volt mintegy hatszáz kecskéje és egyéb állata, az apám kereskedő volt, az édesanyám pedig háziasszony. Tehát ott vette kezdetét az életem, 1948. június 10-én, reggel hat órakor, legalábbis az anyukám így mesélte. Alig egy óra telt el, amikor megjelentek az égen a repülőök, és elkezdtek a jól ismert napalmot szórni. Mi azonban csodával határos módon megúsztuk a bombázást, majd a menekülés útjára léptünk.

A fasiszta olasz agressziót követően az édesapám az albán front-ra került. A hármas megszállás az egész falut az EAM oldalára állította, az édesapám pedig a testvéreivel együtt csatlakozott az ELAS-hoz. A felszabadulás után jöttek, hogy letartóztassák, ő pedig hogy elkerülje a kínzásokat vagy az esetleges kivégzést, beállt a Görög Demokratikus Hadseregbe.

A szüleink kettős harcot vívtak. Egyfelől küzdöttek a hazánk felszabadításáért, másfelől pedig a burzsoá-metaxista rendszer ellen, amely betiltotta az ezeken a vidékeken élő nemzetiségek nyelvét és kultúráját.

A mi Odüsszeiánk akkor kezdődött, abban a faluban, a partizánok útmutatása alapján. Én, a lánytestvérem és további négy testvérem Albánia felé tartottunk, ahol a határon mindenféle dolog történt: nagyon sok olyan anya volt ott, akiknek magukra kellett hagyni a

Κοράνης Λαοκράτης

Η καταγωγή η δική μου καθώς και των γονέων μου είναι από το Λιβαδοτόπι Καστοριάς, με το παλιό όνομα Όμοτσκο. Κατάγομαι από τους σλαβόφωνους Έλληνες της περιοχής εκείνης. Όπως γνωρίζω, ο πατέρας μου ήταν γέννημα-θρέμμα της περιοχής, ενώ ο πατέρας της μητέρας μου ήταν έμπορας από την Κρήτη που ήρθε στην περιοχή αυτή και παντρεύτηκε την γιαγιά μου.

Το Λιβαδοτόπι ήταν ένα πολύ μικρό χωριό απέναντι από το βουνό Τσάρνο, με περίπου 30 σπίτια, ελάχιστους κατοίκους, αλλά αρκετά λιβάδια. Τα αδέρφια Κοράνη – που ήταν πέντε – είχαν περίπου 600 γίδια και διάφορα άλλα ζώα, ο πατέρας μου ήταν έμπορας, ενώ η μητέρα μου ήταν σπιτονοικοκυρά. Εκεί λοιπόν άρχισε η ζωή μου, στις 10 Ιουνίου 1948, το πρωί στις έξι η ώρα, όπως το έμαθα από την μητέρα μου. Μόλις μετά από μία ώρα εμφανίστηκαν τα αεροπλάνα στον ουρανό και έριξαν τα γνωστά ναπάλμ, εμείς όμως, κατά μεγάλη τύχη, γλυτώσαμε τους βομβαρδισμούς και πήραμε το δρόμο της προσφυγιάς.

Με την εισβολή των Ιταλών φασιστών ο πατέρας μου βρέθηκε στο αλβανικό μέτωπο, κατά την τριπλή κατοχή της πατρίδας το χωριό οργανώθηκε στο ΕΑΜ, και ο πατέρας μου με τα αδέρφια μου εντάχτηκαν στο ΕΛΑΣ. Μετά την απελευθέρωση ήρθαν να τον συλλάβουν, και για να αποφύγει τους βασανισμούς, ή την εκτέλεση, μαζί με πολλούς συμπολεμιστές ΕΛΑΣ-ίτες ανέβηκαν στα βουνά και εντάχτηκαν στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας.

Ο αγώνας των δικών μας γονιών ήταν διπλός. Γινόταν για την απελευθέρωση της πατρίδας, αλλά και εναντίον του αστικού Μεταξικού καθεστώτος το οποίο είχε απαγορεύσει τη γλώσσα και τον πολιτισμό των άλλων εθνικοτήτων που ζούσαν στις περιοχές αυτές.

Η Οδύσσεια η δική μας λοιπόν ξεκίνησε τότε από το χωριό μας με

síró kicsinyeiket a többiek túlélése érdekében. Én szerencsére akkor éppen nem sírtam, így át tudtunk kelni a határon. Albániában addig voltunk, amíg értünk nem jöttek a hajók, amelyek a népi demokratikus országokba vittek tovább. Ami az albánokat illeti, el kell mondjam, hogy az utolsó falatot is megosztották a polgárháborús menekültekkel.

A tengeri úton, heteken át rejtőzködtünk a hajó fenekében. Édesanyám elbeszéléseiből tudom, hogy a hajón rengeteg sebesült partizán meghalt, akiknek a tenger lett a sírjuk.

Amint azt később megtudtam, Lengyelországban az életkorunk alapján osztottak szét minket. A nyolc-kilenc évesnél fiatalabb gyermekeket Magyarországra vitték, a nagyobbakat tizenkét éves korig Csehszlovákiába, a még nagyobbakat Romániába. Így történt az, hogy a családom három államba került: a nagypapám a nagyobb testvéreimmel Romániába, egy nagynénim Mihalisz testvéremmel Csehszlovákiába, én pedig az anyukámmal és a drága kistestvéremmel, Evdoxiával Magyarországra.

Ez az egész történet megbélyegezte az életemet, és a mai személyiségeimet is. Hiszek a Görög Demokratikus Hadsereg harcának igazában. Szolidáris vagyok minden olyan menekülttel, akik az imperialista háborúk miatt kényszerülnek menekülni.

τις οδηγίες των ανταρτών. Εγώ, η αδερφή μου και άλλα τέσσερα αδέρφια μου οδηγηθήκαμε προς την Αλβανία, όπου στα σύνορα έγιναν πολλά και διάφορα: ήταν πάρα πολλές οι μητέρες που υποχρεώθηκαν να αφήσουν τα παιδιά τους για να σώσουν την ζωή των υπόλοιπων. Ευτυχώς εγώ εκείνη τη στιγμή δεν έκλαιγα, και έτσι μπορέσαμε να περάσουμε τα σύνορα. Στην Αλβανία μείναμε ώσπου να φτάσουν τα καράβια και να μας πάρουν για τις Λαϊκές Δημοκρατικές Χώρες. Όσον αφορά τους Αλβανούς, έχω να πω ότι και την τελευταία τους την μπουκιά τη μοιραστήκανε με τους μετανάστες του εμφυλίου.

Στο καράβι, εβδομάδες ολόκληρες ήμασταν κρυμμένοι στα αμπάρια, και βάσει της ομολογίας της μάνας μου, πάρα πολλοί τραυματίες αντάρτες πέθαναν στο καράβι, των οποίων τάφος έγινε η θάλασσα.

Όπως έμαθα αργότερα, στην Πολωνία μας μοιράσανε ανάλογα με την ηλικία μας. Τα παιδιά κάτω από 8-9 ετών πήγαν στην Ουγγαρία, τα μεγαλύτερα έως 12 ετών στην Τσεχοσλοβακία, και τα πιο μεγάλα στη Ρουμανία. Έτσι έτυχε λοιπόν, η οικογένειά μου να μοιραστεί σε τρία κράτη: ο παππούς μου με τα μεγαλύτερα αδέρφια μου στη Ρουμανία, μια θεία μου με τον Μιχάλη, τον αδερφό μου στην Τσεχοσλοβακία, και εγώ, μαζί με την μητέρα μου και την Ευδοξία την αδερφούλα μου, βρέθηκα στην Ουγγαρία.

Όλη αυτή η ιστορία έχει στιγματίσει τη ζωή μου και την προσωπικότητά μου την σημερινή. Πιστεύω στο δίκιο του αγώνα του ΔΣΕ. Είμαι αλληλέγγυος προς τους μετανάστες που οι ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι τους διώχνουν στην προσφυγιά.

Mutafi Evropi (Mutafisz Dimoszné)

Perikopiban születtem, amely a Vici hegyen, 1770 méter magasságban található. A falu az amerikai támaszpont alatti első falu volt. 1947–48-ban a legfőbb hadszínterek a Grammosz–Vici–Olimposz vidékén voltak, és a partizánok is itt fészkeltek be magukat, nem csoda, hogy ott keresték őket. Jóllehet nálunk csupa egyszerű, többnyire írástudatlan ember élt. A mi családjunkban is édesanyám volt az egyedüli, aki a hat elemijével tudott írni és olvasni.

Gyerekként éltem meg, de jól emlékszem rá, ahogy szórták a bombákat. Egy ilyen bomba ölte meg Afroditi testvéremet is. A saját szememmel láttam, amint leszakította a kezét és a felismerhetetlenségig roncsolta az arcát. Ugyanekkor a Görög Hadsereg megszállta a falut, és a férfiakat kezdték faggatni a partizánok felől. Így vitték el az apámat is, és kérdezték arról, hogy hol vannak a partizánfészkek. Szerencsétlen semmit nem tudott, mégis agyonverték. Tehát a húgomat megölte a bomba, az apámat a katonák, így maradtunk egyedül az akkor nyolc hónapos terhes anyámmal, a nővéremmel és a bátyámmal, aki akkor tizenkét éves volt. Ő készítette deszkából a koporsót a húgomnak és az édesapámnak. Hogy milyen körülmények között lettek eltemetve, már nem emlékszem.

A falut el kellett hagyni, mert hangosbemondón bemondták, hogy fel fogják gyújtani. Anyám vízért küldött a kútra, és amire visszaértem, a holmiink már össze is voltak készítve. Utolsónak mentünk el, a terhes anyám és a három gyerek. A házak már égtek. A falu alatt egy szikla alá húzódtunk. A bátyám és én ott maradtunk, míg anyám a nővéremmel a szomszéd településen, Melisszotopiban keresett szállást. Így kerültünk egy istállóba. Oda született az öcsém. Ekkor kezdték partizánok járni a fa-

Μουτάφη Ευρώπη

Γεννήθηκα στην Περικοπή, που βρίσκεται στο όρος Βίτσι, σε υψόμετρο 1770 μέτρων. Το χωριό ήταν το πρώτο χωριό που χρησιμοποιήθηκε ως αμερικανική βάση. Το 1947-48, τα κύρια πεδία μαχών βρισκόταν στην περιοχή Γράμμος-Βίτσι-Όλυμπος και οι αντάρτες έβρισκαν καταφύγιο εκεί, γι' αυτό δεν είναι περιέργο που τους αναζητούσαν εκεί. Εν τούτοις στο χωριό ζούσαν μόνο απλοί, κατά κύριο λόγο αναλφάβητοι άνθρωποι. Στην οικογένειά μας, επίσης. Η μητέρα μου ήταν η μόνη που μπορούσε στοιχειωδώς να διαβάσει και να γράψει.

Το έζησα ως παιδί, αλλά το θυμάμαι πολύ καλά, όπως σκόρπιζαν τις βόμβες. Μια τέτοια βόμβα σκότωσε επίσης την αδελφή μου την Αφροδίτη. Με τα ίδια μου τα μάτια είδα να κόβεται το χέρι της και το πρόσωπό της να μην αναγνωρίζεται. Ταυτόχρονα, ο ελληνικός στρατός κατέλαβε το χωριό και άρχισαν να ανακρίνουν τους άνδρες σχετικά με τους αντάρτες. Έτσι πήραν και τον πατέρα μου και τον ρωτούσαν πού βρίσκονταν τα καταφύγια των ανταρτών. Δυστυχώς, δεν γνώριζε τίποτα, όμως ξυλοκοπήθηκε μέχρι θανάτου. Έτσι η αδελφή μου σκοτώθηκε από τη βόμβα, ο πατέρας μου από τους στρατιώτες, και μείναμε μόνοι η τότε οχτώ μηνών έγκυος μητέρα μου, η μεγαλύτερη αδερφή μου και ο αδερφός μου, ο οποίος ήταν δώδεκα χρονών εκείνη την εποχή. Αυτός ετοίμασε από σανίδες το φέρετρο για την αδερφή μου και τον πατέρα μου. Κάτω από ποιες συνθήκες θάφτηκαν, δεν θυμάμαι πια.

Το χωριό έπρεπε να εγκαταλειφθεί επειδή, όπως ανακοίνωσαν στο μεγάφωνο, θα το έκαιγαν. Η μητέρα μου με έστειλε για νερό στο πηγάδι και ωστόσο να επιστρέψω είχαν ήδη ετοιμαστεί τα πράγματά μας. Φύγαμε τελευταίοι, η έγκυος μητέρα μου και τρία παιδιά. Τα σπίτια ήδη καίγονταν. Πιο κάτω από το χωριό τραβηχτήκαμε κάτω από έναν βράχο. Ο αδερφός μου και εγώ μείναμε εκεί, ενώ η μητέρα μου και η αδελφή μου αναζητούσαν διαμονή στο γειτονικό χωριό Μελισσότοπι.

lut. Kérdezgették, hogy kik nem tudják ellátni a gyereket. Azt ígérték, hogy biztonságos helyre viszik őket, és majd néhány hét múlva, ha véget érnek a bombázások, visszahozzák őket. Így adott át nekik minket az édesanyám. A falu közepén gyülekeztek a gyerekek. A falumból tizenhatan jöttünk össze, akiket a falubeli Papagianna Alexandra gondjaira bízta. Sírt az anyukám, és amikor a bátyám ezt látta, visszament hozzá. Így indultam el Hariklea nővéremmel. Gyalog mentünk faluról falura, egyre több gyerekkel. Fekete ruhás nők kísérték minket. Bitolában jöttünk össze, egy réten rengeteg gyerek gyülekezett. Ott osztottak szét minket. Akik az én falumból jöttek, azok Magyarországra kerültek.

Έτσι βρεθήκαμε σε έναν σταύλο. Ο αδελφός μου γεννήθηκε εκεί. Στη συνέχεια άρχισαν να επισκέπτονται οι αντάρτες το χωριό. Ρώτησαν ποιος δεν μπορούσε να φροντίσει τα παιδιά του. Υποσχέθηκαν να τα πάρουν σε ασφαλές μέρος και σε λίγες εβδομάδες, όταν οι βομβαρδισμοί θα τελείωναν, θα τα έφαιναν πίσω. Έτσι μας έδωσε σε αυτούς η μητέρα μας. Τα παιδιά συγκεντρώθηκαν στη μέση του χωριού. Δεκαέξι παιδιά συγκεντρώθηκαν από το χωριό μου, τα οποία ανατέθηκαν στην φροντίδα της Αλεξάνδρας Παπαγιαννά που ήταν ντόπια. Η μαμά μου έκλαιγε και όταν ο αδελφός μου το είδε αυτό, επέστρεψε σ' αυτήν. Έτσι ξεκίνησα με την αδελφή μου την Χαρίκλεια. Περπατώντας πήγαμε από χωριό σε χωριό με όλο και περισσότερα παιδιά. Συνοδευόμασταν από γυναίκες με μαύρα φορέματα. Συναντηθήκαμε στη Μπίτολα με πολλά παιδιά που ήταν συγκεντρωμένα σε ένα λιβάδι. Εκεί μας χώρισαν. Αυτοί που ήρθαν από το χωριό μου, βρέθηκαν στην Ουγγαρία.

Nikolovszki Hriszto

A Lerin (Florina) megyei Kis Preszpa vidékéről származom, ahol nagyon nehéz körülmények között éltünk. Vidéken a legjellemzőbb munka a földművelés volt, de foglalkoztak halászattal és vadászattal is az ott élők.

A második világháború idején olaszok szállták meg a környéket. Gátlástalanul kirabolták a falut, vittek mindent, ami mozdítható volt. Főként a fiatal borjakat hajtották el, amelyek még nem voltak befogva. Tehetetlenek voltunk, rossz volt nézni, amit művelnek. Nekünk is volt tehenünk és borjúnk. A bátyám, hogy mentse a menthetőt, elküldött a nővéréhez édesanyám falujába, Rudariba (Kallithea) a tehénnel és a borjúval, mert az ott élő emberek a hegyekben el tudták rejteni az állatokat az ellenség elől.

1947 márciusában három falubeli rendőr és egy ember, Pirikli bácsi, átmentek a szomszédos településre, Bukojcéba, hogy elhozzák a pálinkafőzőt. Mi éppen az iskolában tartózkodtunk. A polgármester lánya, Alexandra megkérte a tanítónőt, hogy engedje el a boltba ceruzát és radírt vásárolni. De amint kitette a lábát, már rohant is vissza lélekszakadva, alig kapott levegőt. Zihálva mondta el a tanítónőnek, hogy Bukoj faluban lelőtték a három rendőrt. Befejeztük a tanulást, és mindenkit azonnal hazaküldtek. Hazaérve, a testvéremmel leültünk az ajtó elé. Egy kis idő múlva eljött hozzánk a rendőrkapitány, és azt mondta, menjünk Bukojba, nézzük meg pontosan, hol történt az esemény. Mi nem akartunk menni, ezért megfenyegetett bennünket. Kénytelenek voltunk elindulni. Egész úton reszkettünk a félelemtől, de szerencsére nem történt semmi bajunk. Odaérve megnéztük azt a helyet, ahol a három halott hevert, és visszatérve beszámoltunk a helyszínen látottakról.

Νικολόβσκι Χρίστο

Κατάγομαι από τη Μικρή Πρέσπα της επαρχίας Lerin (Φλώρινα), όπου ζούσαμε σε πολύ δύσκολες και άσχημες συνθήκες. Στην ύπαιθρο, το πιο σημαντικό επάγγελμα ήταν η γεωργία, αλλά οι άνθρωποι που ζούσαν εκεί ασχολούνταν επίσης με το ψάρεμα και το κυνήγι.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η περιοχή καταλήφθηκε από τους Ιταλούς. Λήστευαν το χωριό αδιάστακτα, παίρνοντας ό,τι μπορούσε να μετακινηθεί. Κυρίως έπαιρναν τα νεαρά μοσχάρια που δεν είχαν ακόμη χρησιμοποιηθεί σε εργασίες. Ήμασταν αβοήθητοι, ήταν άσχημο να παρακολουθούμε τι έκαναν επειδή είχαμε κι εμείς επίσης αγελάδες και μοσχάρια. Ο αδερφός μου, για να σώσει ό,τι θα μπορούσε να σωθεί, με έστειλε στο χωριό της μητέρας μας, στο Ρουδάρι (Καλλιθέα), στην θεία μου, με τις αγελάδες και τα μοσχάρια, επειδή οι άνθρωποι εκεί μπορούσαν να κρύψουν τα ζώα από τον εχθρό στα βουνά.

Τον Μάρτιο του 1947, τρεις αστυνομικοί του χωριού και ένας άντρας, ο κύριος Περικλής, μετέβησαν στον γειτονικό οικισμό, το Bukojce, για να φέρουν το αποστακτήριο. Εκείνη ακριβώς την ημέρα βρισκόμασταν στο σχολείο. Η κόρη του δημάρχου, η Αλεξάνδρα, ζήτησε από τη δασκάλα να την αφήσει να πάει στο κατάστημα για να αγοράσει μολύβια και γόμες. Αλλά μόλις που ξεπόρτισε, γύρισε τρέχοντας με κομμένη την ανάσα, μόλις που μπορούσε να αναπνεύσει. Λαχανιασμένη, είπε στην δασκάλα ότι οι τρεις αστυνομικοί πυροβολήθηκαν στο χωριό Μπουκόι. Τελειώσαμε το μάθημα και μας στείλανε αμέσως όλους στο σπίτι. Όταν φτάσαμε στο σπίτι, ο αδερφός μου και εγώ καθόμασταν στην πόρτα. Μετά από λίγο, ο αρχηγός της αστυνομίας ήρθε σε εμάς και μας είπε να πάμε στο Bukoj και να δούμε ακριβώς πού συνέβη το περιστατικό. Εμείς δεν θέλαμε να πάμε, έτσι μας απείλησε. Αναγκαστήκαμε λοιπόν να φύγουμε. Σε όλη τη διαδρομή τρέμαμε από τον φόβο, αλλά ευτυχώς δεν μας συνέβη τίποτα κακό. Φτάνοντας εκεί, κοιτάξαμε το μέρος όπου ήταν πεσμένοι οι τρεις

A polgárháborús helyzetet illetően, a felszabadulás után (1947. május 10.) a vidék a partizánok fontos gyülekezőhelye lett. Miután az égei Preszpából kivonultak a rendőrök, a családunkat nagy tragédia érte. 1947 nyarán a bátyám, aki partizánként harcolt, életét vesztette a blacai ütközetben. Két árva gyermeket hagyott maga után.

Nagyon veszélyessé kezdett válni az élet. A mindennapi bombázások elől, amelyek reggel nyolctól este hét óráig tartottak, egy barlangban bújtunk meg. A sorozatos bombatámadások miatt életveszélyben voltunk és arra kényszerültünk, hogy nagyon gyorsan elhagyjuk az otthonunkat. 1948. március hónap közepén szülői beleegezéssel útnak indítottak bennünket. Fájdalmas búcsút vettünk mindenkitől, és elindultunk egy ismeretlen világ felé.

Százhárom gyermek és négy gondozó anya vezetésével elhagytuk a szülőfalunkat. Akkor még nem tudtuk, hogy soha többé nem térhetünk vissza. A négy kísérő anya: Lena Locsovszka, Szofia Tolevszka, Sztojna Petrovszka, Szofia Borovszka. A kisebb gyermekeket (három-négy évesek) ökrös szekerekre ültették. Minket, akik nagyobbak voltunk, gyalog indítottak el Vardari Macedónia felé (Jugoszlávia). Az idő ekkortájt nagyon hideg volt, összetörten, fáradtan, sötétben kellett gyalogolnunk. Hosszú menetelés után a reggeli órákban Ljubojno faluba érkeztünk. Nagyon esett az eső, a templom falához húzódtunk bőrig ázva. A munkába igyekvő emberek felfigyeltek ránk, értesítették a falu vezetőségét, akik elszállásoltak bennünket. Kaptunk ennivalót, azután lefeküdtünk, és a kimerültségtől azonnal el is aludtunk. Ezen a településen három-négy napig tartózkodtunk. Ljubojnóból teherautókon elvittek minket Bitola városába, ahol egy réten szálltunk le. Hideg volt, fúj a szél, és nagyon éhesek voltunk. Késő este kivittek bennünket a vasútállomásra, és azt mondták, szálljunk be a vagonokba. Nem akartunk felszállni,

νεκροί και επιστρέφοντας αναφέραμε τι είχαμε δει επιτόπου.

Όσον αφορά στην κατάσταση κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, μετά την απελευθέρωση (10 Μαΐου 1947), η περιοχή έγινε ένας σημαντικός τόπος συγκέντρωσης για τους αντάρτες. Όταν η αστυνομία αποσύρθηκε από την Πρέσπα του Αιγαίου, η οικογένειά μας υπέστη μια μεγάλη τραγωδία. Το καλοκαίρι του 1947, ο αδερφός μου, ο οποίος αγωνίστηκε ως αντάρτης, έχασε τη ζωή του στη μάχη του Blaca. Άφησε δύο ορφανά παιδιά.

Η ζωή είχε ήδη αρχίσει να γίνεται πολύ επικίνδυνη. Κρυβόμασταν σε μια σπηλιά για να αποφύγουμε τους καθημερινούς βομβαρδισμούς που διαρκούσαν από τις οκτώ το πρωί έως τις επτά το βράδυ. Βρισκόμασταν σε θανάσιμο κίνδυνο λόγω των συνεχόμενων βομβαρδισμών και αναγκαστήκαμε να φύγουμε από τα σπίτια μας πολύ γρήγορα. Στα μέσα Μαρτίου 1948, ξεκινήσαμε το ταξίδι με τη συγκατάθεση των γονέων μας. Είπαμε ένα οδυνηρό αντίο σε όλους και ξεκινήσαμε για έναν άγνωστο κόσμο.

Με επικεφαλής τέσσερις μητέρες για να μας φροντίζουν, εκατόν τρία παιδιά φύγαμε από το χωριό μας. Δεν ξέραμε τότε ότι δεν θα μπορούσαμε ποτέ να επιστρέψουμε ξανά. Οι τέσσερις μητέρες που μας συνόδευαν ήταν: η Λένα Λοτσόβσκα, η Σόφια Τολέβσκα, η Στόνα Πέτροβσκα και η Σόφια Μπόροβσκα. Τα μικρότερα παιδιά (ηλικίας τριών έως τεσσάρων ετών) κάθονταν σε κάρρα που τα έσερναν βοοειδή. Εμείς που ήμασταν μεγαλύτεροι ξεκινήσαμε με τα πόδια για την Μακεδονία του Βαρδαρίου (Γιουγκοσλαβία). Ο καιρός ήταν πολύ κρύος εκείνη την εποχή, έπρεπε να περπατήσουμε τσακισμένοι, κουρασμένοι, μέσα στο σκοτάδι. Μετά από μια μακρά πορεία, φτάσαμε το πρωί στο χωριό Ljubojno. Έβρεχε πολύ, κολλήσαμε στον τοίχο της εκκλησίας μουσκεμένοι ως το κόκκαλο. Οι άνθρωποι που πήγαιναν για την δουλειά τους μας παρατήρησαν, ειδοποίησαν τις αρχές του χωριού που μας προσέφεραν φιλοξενία. Πήραμε φαγητό, μετά ξαπλώσαμε και αποκοιμηθήκαμε αμέσως από την εξάντληση. Μείναμε σε αυτόν

mert féltünk, hiszen első ízben láttunk vonatot. Nagy nehezen, félelmünket legyőzve azért mégis beszálltunk, és a vonat elindult velünk egy számunkra ismeretlen irányba. Senki nem mondta meg, hova visznek bennünket, mi az úti cél. Több órás utazás után a vonat befutott a belgrádi vasútállomásra. Itt szerb szanitécek és orvosok szálltak fel a vonatra, és lefertőtlenítettek bennünket a tetvek ellen, mert azokból aztán volt bőven. Kaptunk tőlük egy kis csomag cukorkát, de kenyeret, aminek jobban örültünk volna, azt nem. Miután a fertőtlenítésen átestünk, a vonat továbbindult, és a délutáni órákban Novi Sadra érkezett. Az ablakon kinézve láttuk, hogy a hazafelé tartó embereknél kenyér van. Lehúztuk az ablakokat, és szépen kértük őket, hogy adjanak egy kis kenyeret. Nagy szerencsénkre voltak köztük olyan jó emberek, akik egészséget is adtak nekünk, amiért nagyon hálásak voltunk, és amíg élünk, soha nem feledjük el az emberségességüket. A késő esti órákban a vonat befutott a Keleti pályaudvarra. Itt orvosok és ápolónők vártak bennünket.

τον οικισμό για τρεις ή τέσσερις ημέρες. Από το Ljuboyno πήγαμε με φορτηγό στην πόλη της Μπίτολα, όπου καθίσαμε σε ένα λιβάδι. Έκανε κρύο, ο άνεμος φυσούσε και ήμασταν πολύ πεινασμένοι. Αργά το απόγευμα μας μετέφεραν στον σιδηροδρομικό σταθμό και μας είπαν να επιβιβαστούμε στα βαγόνια. Εμείς δεν θέλαμε καθόλου να ανέβουμε, γιατί φοβόμασταν, αφού βλέπαμε τρένο για πρώτη φορά. Με μεγάλη δυσκολία όμως, ξεπερνώντας τους φόβους μας, επιβιβαστήκαμε και το τρένο ξεκίνησε σε άγνωστη για εμάς κατεύθυνση. Κανείς δεν μας είπε πού θα μας πήγαιναν, ποιος ήταν ο προορισμός μας. Μετά από αρκετές ώρες ταξιδιού, το τρένο έφτασε στον σιδηροδρομικό σταθμό του Βελιγραδίου. Εδώ, οι Σέρβοι γιατροί και νοσηλευτές ανέβηκαν στο τρένο και μας απολύμαναν από τις ψείρες, γιατί ήμασταν γεμάτοι από αυτές. Μας προσέφεραν ένα μικρό πακέτο καραμέλες, αλλά όχι ψωμί, το οποίο θα μας άφηνε πιο ευτυχισμένους. Μετά την απολύμανση, το τρένο συνέχισε την διαδρομή του και έφτασε στο Νόβι Σαντ το απόγευμα. Κοιτώντας έξω από το παράθυρο, είδαμε ότι οι άνθρωποι που επέστρεφαν στα σπίτια τους κρατούσαν ψωμί. Τραβήξαμε τα παράθυρα και τους παρακαλέσαμε να μας δώσουν λίγο ψωμί. Ευτυχώς για εμάς, υπήρχαν μερικοί καλοί άνθρωποι ανάμεσά τους που μας έδωσαν ολόκληρο ψωμί, για το οποίο ήμασταν πολύ ευγνώμονες και όσο ζούμε δεν θα ξεχάσουμε ποτέ την φιλανθρωπία τους. Αργά το βράδυ, το τρένο έφτασε στον Σιδηροδρομικό Σταθμό Κέλετι της Βουδαπέστης. Γιατροί και νοσοκόμες μας περίμεναν εδώ.

Purosz Athanasziosz (elmondja a fia, Purosz Alexandrosz)

Apukám édesapja még a második világháború ideje alatt meghalt, közvetlen emlékei róla gyakorlatilag nem voltak. Felnőtt korában többször kérdezte az édesanyját, hogy hova temették, de választ sosem kapott. Rejtély maradt örökre, mint annyi minden más a szülőföldjétől, szeretteitől való elszakadásával kapcsolatban.

A polgárháborús harcok a félelem légkörét jelentették számára. A házukkal átellenben volt a rendőrség épülete, aminek következtében a környéken rendszerezések voltak a lövöldözések. Sokszor hasalt az ablak alatt befogott fülekkel. Tízéves lehetett ebben az időben. A gyerekeket menteni kellett. A család alapvetően baloldali érzelmű volt, de az unokatestvére például a királyné udvarába került. Hozzánk a nagybátyja jött el, aki politikai tiszt volt a Görög Demokratikus Hadseregben, és felajánlotta, hogy fél évre biztonságos helyre viszi a gyerekeket, aztán majd visszahozza őket. Ebbe az édesanyja beleegyezett, de a lelkére kötötte a rokonnak, hogy tartsa be a szavát. Mindazonáltal a kisebbik gyermekét, aki a lábába kapaszkodott, nem adta oda.

A fél évből harminchárom év lett. Ennyi időnek kellett eltelnie, hogy apukám hazautazhasson. Harminchárom éven át hiába kért vízumot a visszatéréshez. Bizonyára veszélyt jelentett Görögország számára azon meggyőződése, hogy ő makedon is. Pár évvel a hazalátogatása előtt az édesanyja meglátogatta Magyarországon, egy szál virággal a kezében várta őt az apukám a vasútállomáson, hogy egymásra ismerjenek.

Idősebb korában sokszor töprengett azon, nem csapták-e be őket a polgárháború eszményeivel, és hogy valóban szükség volt-e a gyermekek összegyűjtésére. Magyarországon ugyan kifejezetten

Πούρος Αθανάσιος (από τον γιο του Αλέξανδρο Πούρο)

Ο πατέρας του πατέρα μου είχε πεθάνει ακόμη κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε άμεσες αναμνήσεις ο πατέρας μου για αυτόν, στην ουσία, δεν είχε. Μεγαλώνοντας, ρώτησε την μητέρα του πολλές φορές πού είχε ταφεί, χωρίς όμως να πάρει κάποια απάντηση. Παρέμεινε και αυτό μυστήριο μαζί με τόσα άλλα σχετικά με τον διαχωρισμό του από την πατρίδα και τους δικούς του.

Οι μάχες του εμφυλίου δημιουργούσαν ατμόσφαιρα φόβου για τον πατέρα μου. Ο αστυνομικός σταθμός βρισκόταν απέναντι από το σπίτι τους, γεγονός που είχε ως συνέπεια οι πυροβολισμοί να είναι καθημερινοί στην γειτονιά. Ξάπλωνε συχνά κάτω από το παράθυρο με κλειστά τα αυτιά. Ήταν περίπου δέκα χρονών τότε. Τα παιδιά έπρεπε να διασωθούν. Βασικά, η οικογένειά του ήταν αριστερή, όμως, η ξαδέρφη του βρέθηκε σε παιδόπολη της βασίλισσας Φρειδερίκης. Μια μέρα πήγε στο σπίτι τους ο θεός του, που ήταν πολιτικός επίτροπος στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας, και πρότεινε να πάει τα παιδιά σε μέρος όπου θα είναι σε ασφάλεια και μετά από έξι μήνες να τα επιστρέψει. Η μητέρα του συμφώνησε, αλλά έβαλε τον θείο να υποσχεθεί ότι θα τηρήσει τον λόγο του. Ωστόσο τον μικρότερο της γιο, που κρατιόταν από τα πόδια της, δεν του τον έδωσε.

Από τους έξι μήνες έγιναν 33 χρόνια. Τόσος καιρός έπρεπε να περάσει ώστε να μπορέσει να γυρίσει στην πατρίδα του ο πατέρας μου. Για 33 χρόνια δεν έπαιρνε βίζα όσες φορές και να ζητούσε για την επιστροφή. Προφανώς, αποτελούσε κίνδυνο για την Ελλάδα η πεποίθησή του ότι ήταν και Μακεδόνας. Μερικά χρόνια πριν ξαναπάει στη γενέτειρα γη, ήρθε η γιαγιά μας από την Ελλάδα να μας δει. Την περίμενε στο σταθμό των τρένων ο πατέρας μου με ένα λουλούδι στο χέρι για να αναγνωριστούν με τη μάνα του.

jó életük lehetett, de nem zárta ki azokat a feltételezéseket, hogy azzal a céllal vitték külföldre a gyerekeket, hogy ott kommunista nevelésben részesüljenek, illetve hogy ezzel véglegesen „megoldják” a makedon kérdést. Magyarországon boldog, kiteljesedett életet élhetett, de a hazájára mindig elérzékenyülve emlékezett.

Ηλικιωμένος, αναρωτιόταν μερικές φορές μήπως τους είχαν παραπλανήσει με τα ιδανικά του εμφυλίου, και αν χρειάστηκε πραγματικά να μαζέψουν τα παιδιά. Στην Ουγγαρία, ναι μεν βρήκαν δεύτερη πατρίδα, αλλά δεν απέκλειε την υπόθεση ότι τα παιδιά τα είχαν πάει στο εξωτερικό για να πάρουν εκεί κομμουνιστική ανατροφή και να «λυθεί» με τον τρόπο αυτό το «μακεδονικό». Στην Ουγγαρία ο πατέρας μου είχε ευτυχισμένη και ολοκληρωμένη ζωή, την πατρίδα του την θυμόταν όμως πάντα με συγκίνηση.

Raptisz Jannisz

Kasztoria megyében, Szlimnica faluban laktunk, amely Albániától mintegy másfél óra útira van. A szüleim tulajdonképpen háromnyelvűek voltak. Az iskolában használt főnyelv a görög volt, de mindenki, kicsiktől a nagyokig beszélt makedonul, a lakosság 90%-a albánul, 10%-a pedig törökül. Az én édesapám cipész volt, aki gyakran megfordult albán és török falvakban, ahol a munkájáért búzát vagy kukoricát kapott, és azt hozta haza. Ezért volt fontos ismerni a másik nyelvét, így tudtak kommunikálni az emberek.

Az igazság az, hogy annak ellenére, hogy a mi falunkban mindenki beszélte a makedon nyelvet, a görögöt pedig az idősebbek csak törve, a makedonérezelmű falvak minket grekománnak neveztek, amit azzal magyarázok, hogy a makedon szervezetek, mint a VMRO nálunk nem tudták megszólítani az embereket, ellenben a pap, a tanár és a jegyző nagyobb hatást értek el a lakosság körében.

A mi falunk férfilakói a Demokratikus Hadsereg katonái lettek. Mindenki baloldali érzelmű volt, a fiatalok partizánnak álltak. A polgárháború első időszakában nálunk bombázások nem voltak, az öldöklések elkerültek minket. Arra emlékszem, hogy egyszer aztán jöttek a katonák a falu papjával és jegyzőjével, és elmondták, hogy biztos információjuk van arról, hogy másnap bombázni fognak. Javasolták, hogy menjünk Kasztoriába, a hegyekbe vagy Albániába. Erre a falu teljes lakossága úgy döntött, hogy a pappal, jegyzővel, elnökkel, sőt az állatokkal együtt Albániába megyünk. Vittük a kutyánkat is, akit Milcsónak hívtak. Így érkeztünk meg már '47-ben Albániába. A javainkat ott egy bizottságnak átadtuk. Azokat nyilvántartásba vették, hiszen arról volt szó, hogy csak egy

Ράπτης Ιωάννης

Ζούσαμε στο χωριό Szlimnica, στην επαρχία Καστοριάς, που είναι περίπου μιάμιση ώρα από την Αλβανία. Οι γονείς μου ήταν στην πραγματικότητα τρίγλωσσοι. Η κύρια γλώσσα που χρησιμοποιούταν στο σχολείο ήταν η ελληνική, αλλά όλοι, μικροί και μεγάλοι, μιλούσαν μακεδονικά, το 90% του πληθυσμού αλβανικά και το 10% τούρκικα. Ο πατέρας μου ήταν υποδηματοποιός, που επισκεπτόταν συχνά αλβανικά και τουρκικά χωριά και έπαιρνε σιτάρι ή καλαμπόκι ως αντίτιμο για τη δουλειά του, και τα έφερνε στο σπίτι. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ήταν σημαντικό οι άνθρωποι να γνωρίζουν την άλλη γλώσσα, ώστε να μπορούν να επικοινωνούν.

Η αλήθεια είναι, ότι παρά το γεγονός πως όλοι στο χωριό μας μιλούσαν μακεδονικά, τα ελληνικά τα μιλούσαν σπαστά οι γηραιότεροι, στα «μακεδονικά» χωριά μας αποκαλούσαν «γκρεκομάνους», γεγονός που το αποδίδω στο ότι οι μακεδονικές οργανώσεις, όπως το VMRO, δεν μπόρεσαν να απευθυνθούν σε εμάς, αλλά ο ιερέας, ο δάσκαλος και ο γραμματέας του χωριού ήταν σε θέση να επηρεάσουν περισσότερο τον πληθυσμό.

Οι άνδρες στο χωριό μας έγιναν στρατιώτες του Δημοκρατικού Στρατού. Όλοι ήταν Αριστεροί, οι νέοι ήταν αντάρτες. Κατά την πρώτη περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου δεν υπήρξαν βομβιστικές επιθέσεις στην περιοχή μας, αποφύγαμε τους σκοτωμούς. Θυμάμαι, μια φορά που οι στρατιώτες ήρθαν μαζί με τον ιερέα και το γραμματέα του χωριού και είπαν ότι είχαν κάποιες σίγουρες πληροφορίες ότι θα βομβαρδίσουν το χωριό την επόμενη μέρα. Προτάθηκε να πάμε στην Καστοριά, στα βουνά ή στην Αλβανία. Ολόκληρος ο πληθυσμός του χωριού αποφάσισε να πάει στην Αλβανία μαζί με τον ιερέα, τον γραμματέα και τον πρόεδρο, ακόμα και μαζί με τα ζώα. Πήραμε επίσης και το σκυλί μας που το ονομάζαμε Μίλτσο. Έτσι φτάσαμε στην Αλβανία

hónapot fogunk ott tölteni, aztán megyünk vissza. Ebből természetesen nem lett semmi. Egy kaszárnyában laktunk, úgy három falnyi ember, amelyet még az olaszok építettek, és nem volt teje. A kaszárnya egyébként még a mai napig ugyanúgy megvan. Kepitisz barátommal öt éve meglátogattuk, és koszorút is elhelyeztünk ott.

Senki sem gondolta, hogy ez a nagy tömeg onnan tovább fog állni, és nem tér vissza Görögországba. Mindenesetre '48-ban mi már Pesten voltunk. Emlékszem, hogy Albániában laktunk egy dzsámiban is, amelynek az udvarában volt öt-hat citromfa. Éretlenül ettük a terméseit, hiába szólt ránk a mufti. Sok bosszúságot okoztunk neki.

Volt egy bizottság, amelyik többnyire életkor alapján, és nem családok szerint szortírozta az embereket. Kosztasz testvérem és Pavlosz unokatestvérem, akik nagyobbak voltak, Romániába kerültek. Minket, kisebb gyerekeket – öt-hat éves voltam akkor – egy teherautóra raktak, és Jugoszlávián keresztül, Magyarországra hoztak. Abban a reményben búcsúztam édesanyámtól és a nagymamámtól, hogy jó helyre visznek. Persze jól kisírtuk magunkat. Megmaradt bennem egy utazási emlék. Vonattal mentünk, amely zsúfolásig tele volt gyerekekkel. Még a csomagtartókon is utaztak. A megállóknál tilos volt leszállni vizet inni, pedig nagyon szomjasak voltunk. Nagyon meleg volt. Azt mondták, hogy mérgeztettek a kutak. Persze, volt, aki leszállt, és a vonat elindult nélküle, aztán Isten tudja, hogy jött utánunk. Mi, akik a vonaton maradtunk, az ablaküvegen lecsapódó párát nyalogattuk, azzal oltottuk a szomjunkat.

A szüleim Gibraltáron keresztül, hajóval érkeztek Lengyelországba, onnan pedig Magyarországra. Nagymágocson voltak egészen addig, amíg a görög falu fel nem épült, ahol aztán a Vöröske-

το '47. Παραδώσαμε τα υπάρχοντά μας σε μια επιτροπή εκεί. Καταγράφηκαν σε μητρώο, επειδή, όπως λεγόταν, θα περνούσαμε περίπου έναν μήνα εκεί και στη συνέχεια θα επιστρέφαμε. Φυσικά, δεν έγινε τίποτα από όλα αυτά. Άνθρωποι από περίπου τρία χωριά ζούσαμε σε στρατώνες, που χτίστηκαν από τους Ιταλούς και ήταν χωρίς στέγη. Κατά τα άλλα, οι στρατώνες εξακολουθούν να είναι ακόμα εκεί και σήμερα. Με τον φίλο μου Κεπίτη τους επισκεφθήκαμε πριν από πέντε χρόνια και καταθέσαμε ένα στεφάνι εκεί.

Κανείς δεν πίστευε ότι αυτό το μεγάλο πλήθος θα συνέχιζε το δρόμο του και δεν θα επέστρεφε στην Ελλάδα. Εν πάση περιπτώσει, το '48 εμείς ήμασταν ήδη στην Πέστη. Θυμάμαι, ότι στην Αλβανία μείναμε και σε ένα τζαμί που είχε πέντε ή έξι λεμονιές στην αυλή του. Φάγαμε τους καρπούς τους ανώριμους, μάταια μας προειδοποίησε ο μουφτής. Ενοχλήθηκε πάρα πολύ.

Υπήρχε μια επιτροπή που ταξινομούσε τους ανθρώπους κυρίως με βάση την ηλικία και όχι την οικογένεια. Ο αδελφός μου ο Κώστας και ο ξάδερφός μου ο Παύλος, που ήταν μεγαλύτεροι, μεταφέρθηκαν στη Ρουμανία. Εμάς, τα μικρότερα παιδιά – ήμουν τότε 5-6 χρονών – μας ανέβασαν σε ένα φορτηγό και μας μετέφεραν στην Ουγγαρία, μέσω της Γιουγκοσλαβίας. Αποχαιρέτησα τη μητέρα και τη γιαγιά μου με την ελπίδα ότι θα με οδηγήσουν σε καλό μέρος. Φυσικά και κλάψαμε πάρα πολύ. Έχω ακόμα μια ανάμνηση από το ταξίδι. Ταξιδεύαμε με το τρένο το οποίο ήταν ασφυκτικά γεμάτο με παιδιά. Ταξίδευαν ακόμη και στην σχάρα. Στις στάσεις απαγορευόταν να κατεβάνουμε για να πιούμε νερό, αν και ήμασταν πολύ διψασμένοι. Έκανε πολλή ζέστη. Είπαν ότι τα πηγάδια είχαν δηλητηριαστεί. Φυσικά, κάποιοι κατέβαιναν και το τρένο ξεκινούσε χωρίς αυτούς, και τότε ο Θεός ξέρει πώς επέστρεφαν σε εμάς. Εμείς που μέναμε στο τρένο γλείφαμε την υγρασία από το γυαλί για να σβήσουμε τη δίψα μας.

Οι γονείς μου έφτασαν στην Πολωνία με πλοίο, μέσω Γιβραλτάρ, και

reszt segítségével egyesülhetett a család. Értem a nagymamám jött el Balatonkenesére. Sosem értettem, hogy merte vállalni az utazást.

από εκεί στην Ουγγαρία. Έμειναν στο Nagymágocs μέχρι να χτιστεί το ελληνικό χωριό, όπου μπόρεσε να επανενωθεί, με τη βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού, η οικογένεια. Εμένα η γιαγιά μου ήρθε να με βρει στο Balatonkenese. Ποτέ δεν κατάλαβα πώς τόλμησε να αναλάβει να κάνει αυτό το ταξίδι.

Szkevi Areti

Ipiroszból származom, Lia Filiatonból, amely a murganai (Tsamanda-hegység) 27 falu egyike. Az élet a faluban nagyon nehéz volt, de még nehezebbé vált a háború alatt, illetve a polgárháborút követően. Emlékszem még az olaszokra, a németekre, az EDESZ-re és az ELASZ-ra. Az ELASZ volt az a szervezet, amely színházat rendezett a faluban. Az volt az első eset, amikor színi előadást láttunk, sőt, emlékszem, hogy a nő szerepet egy nagyon szép férfi játszotta, Szpirosz. Iskolai oktatást is szerveztek.

Bent a faluban nem voltak csaták, ilyenekre a falun kívül került sor. Persze attól még értettük, hogy mi történik: kezdetét vette a polgárháború.

A családom a bácsikáim miatt vett részt benne. A nagypapámnak öt gyermeke volt, három fiú és két lány. Édesapám kisebbik testvérei gimnázium után tanítóképzőbe mentek, Belaba, ami a baloldali tisztek internálóhelye volt. Ott ismerkedtek meg 1936-ban a kommunista tanokkal, és lettek maguk is kommunisták. Ők voltak, akik a mi vidékünkön megszervezték az ELASZ egységeit, tehát így kerültek a mozgalomba. A polgárháború kitörésekor tizenkét éves voltam. Két évvel később, 1948. április 1-jén kerültem el a faluból. A nagyobbik lánytestvérem akkor már fent volt a hegyen, édesanyám pedig a két kistestvéremmel a faluban maradt. Egymagam indultam el a partizánoknak szánt állatokkal meg a kiskutyámmal. Agiosz Athanasziosz közelében megállított egy ember, és megkérdezte a nevemet. Természetesen nem mondtam meg neki, hiszen mindenki tudta, hogy a bácsikáim baloldaliak. Az egyik parancsnok volt a Demokratikus Hadseregben, a másik pedig vezető a Központi Bizottságban. Aztán kiderült, hogy az illető volt a nagybátyám összekötője, és azért jött, hogy segítsen az állatokat biztonságban eljuttatni a partizánokhoz. Másnap hozzáláttak

Σκεύη Αρετή

Κατάγομαι από την Ήπειρο, την Λία Φιλιατών, ένα από τα 27 χωριά της Μουργκάνας (όρη Τσαμαντά). Η ζωή στο χωριό ήταν πάντα πολύ δύσκολη, έγινε όμως ακόμα δυσκολότερη κατά την περίοδο του Πολέμου και κατόπιν με τον Εμφύλιο Πόλεμο. Θυμάμαι ακόμα τους Ιταλούς, τους Γερμανούς, τον ΕΔΕΣ και τον ΕΛΑΣ. Ο ΕΛΑΣ ήταν αυτός που οργάνωσε μάλιστα στο χωριό μας θέατρο. Ήταν η πρώτη φορά που βλέπαμε θέατρο, μάλιστα τον γυναικείο ρόλο τον έπαιζε ένας πολύ όμορφος άντρας, ο Σπύρος. Επίσης οργάνωσε και σχολείο.

Μέσα στο χωριό δεν έγιναν μάχες, αυτές διεξάγονταν στα περιχώρα, αλλά εμείς βέβαια καταλαβαίναμε τι γινόταν: άρχισε ο Εμφύλιος.

Η οικογένειά μου πήρε μέρος στον εμφύλιο εξαιτίας των θείων μου. Ο παππούς μου είχε πέντε παιδιά, τρία αγόρια και δύο κορίτσια. Οι μικρότεροι αδελφοί του πατέρα μου, μετά το γυμνάσιο πήγαν στο διδασκαλείο στην Μπελά, που ήταν τόπος εξορίας για αριστερούς αξιωματικούς. Εκεί μυήθηκαν στον κομμουνισμό, το 1936, και έγιναν και αυτοί κομμουνιστές. Ήταν αυτοί που οργάνωσαν στην περιοχή μας τις ομάδες του ΕΛΑΣ, μπαίνοντας έτσι στο Κίνημα. Όταν άρχισε ο Εμφύλιος, εγώ ήμουν 12 χρονών. Από το χωριό έφυγα σε νεαρή ηλικία, στα 14, στην 1 Απριλίου του 1948. Η μεγαλύτερη αδερφή μου ήταν ήδη στο βουνό, η μητέρα μου με τα δύο μικρότερα αδέρφια μου έμεινε στο χωριό, και εγώ μόνη μου ξεκίνησα από το κονάκι όπου κρατούσαμε τα ζώα μας για να τα πάω στους αντάρτες, παρέα με το σκυλάκι μου. Κοντά στον Άγιο Αθανάσιο με σταμάτησε κάποιος και ρώτησε το όνομά μου. Δεν του το είπα ωστόσο, γιατί όλοι γνώριζαν ότι οι θείοι μου ήταν αριστεροί, ο ένας ήταν ταξίαρχος του Δημοκρατικού Στρατού και ο άλλος στέλεχος της Κεντρικής Επιτροπής. Αποδείχθηκε πως αυτός ήταν ο σύνδεσμος του θείου μου, και είχε έρθει για να με βοηθήσει να μεταφέρω τα ζώα με ασφάλεια στους αντάρτες. Την επομένη

az állatok levágásához, én meg elkiáltottam magam: „A fasiszták is mészárolnak, meg ti is mészároltok? Mi folyik itt? Ki fog minket békén hagyni?”. Nevettek, majd az egyikőjük hozzám szólt: „Ha majd demokrácia lesz, belőled tanár leszel!”. Végül valóban tanár lettem, de nem Görögországban, hanem Magyarországon.

Egy évig maradtam a partizánokkal, akik számára különféle segítő munkákat végeztem. Egy reggel, alig azután, hogy felkelt a nap, kivittem az állatokat egy fennsíkra. Ekkor jelent meg a „galatas” („tejes”), a felderítőrepülő, ahogy azt hívták, úgyhogy rögtön egy szikla alá bújtam. Hamarosan jött hat alacsonyan szálló repülő is, amelyek lőni és bombázni kezdtek. Úgy ötven-hatvan állatot taroltak le, de halálos sebet kapott a kutyám is. A kezeim között kimúló kiskutyámat siratván, egyszer csak meghallottam a nagybátyám összekötőjének, a disztratói Kosztasznak a hangját, amint magához hív. Levitt a faluba, ahol a Theodorosz testvéremet kézen fogó nagypapám felrakott egy felmálházott lóra a testvéremmel, Grigorisszal együtt, míg az édesanyám magához ölelve tartotta a másik testvéremet, Kosztaszt. Futni kezdtünk, mivel a repülők folyamatosan jöttek és bombáztak. Úgy hatven-hetven család hagyta el a falut, mind baloldaliak. Vavurin át és a Tszamantán keresztül egy szurdokba jutottunk, így haladtunk Albánia felé. A repülők továbbra is jöttek, egészen addig, amíg be nem sötétedett. Minden alkalommal, amikor fölöttünk repültek el, én levettem magam a földre, és ott tartottam a testvéremet, hogy ne mozogjon. Amikor újratalálkoztam vele, negyvennégy évvel később, megkérdeztem tőle, hogy mire emlékszik abból az időből. Ezt mondta: „Emlékszem, hogy a könyököd és a térded csupa vér volt, meg hogy állandóan lefeküdtél és azt mondogattad nekem, hogy most nem játszunk, futunk, el kell bújniunk és meg kell menekülnünk, meg lefogtad a fejem, és megmoccanni sem engedted”. Az albán határon elbúcsúzott tőlünk a

άρχισαν να σφάζουν τα ζώα και τότε εγώ τους φώναξα: «Σφάζουν οι φασίστες, σφάζετε και εσείς, τι γίνεται εδώ πέρα, εμάς ποιος θα μας αφήσει στην ησυχία μας;». Γέλασαν και κάποιος μου είπε: «Όταν θα γίνει Δημοκρατία, εσύ θα γίνεις δασκάλα!». Τελικά δασκάλα δεν έγινα στην Ελλάδα, αλλά στην Ουγγαρία.

Με τους αντάρτες έμεινα έναν χρόνο κάνοντας διάφορες βοηθητικές δουλειές. Ένα πρωινό, μόλις που χάραζε ο ήλιος, έβγαλα τα ζώα σε ένα πλάτωμα. Τότε φάνηκε ο «γαλατάς», έτσι λέγονταν τα αναγνωριστικά αεροπλάνα, κι εγώ κρύφτηκα αμέσως κάτω από έναν βράχο. Λίγο αργότερα φάνηκαν 6 αεροπλάνα, που, πετώντας χαμηλά, πυροβολούσαν και έριχναν βόμβες. Σκοτώθηκαν 50-60 ζώα και τραυματίστηκε θανάσιμα και το σκυλάκι μου. Μοιρολογώντας το σκυλάκι μου, το οποίο ξεψύχησε τελικά στην αγκαλιά μου, άκουσα κάποια στιγμή τον Κώστα από το Δίστρατο, τον σύνδεσμό του θείου μου του Σπύρου να με καλεί προς το μέρος του. Με κατέβασε στο χωριό, όπου ο παππούς μου, κρατώντας τον αδελφό μου τον Θόδωρο από το χέρι, είχε φορτώσει το άλογο και με ανέβασε επάνω του μαζί με τον αδελφό μου τον Γρηγόρη, ενώ η μητέρα μου κρατούσε στην αγκαλιά της τον άλλο μου αδελφό, τον Κώστα. Αρχίσαμε να τρέχουμε, γιατί τα αεροπλάνα έρχονταν συνεχώς, ρίχνοντας βόμβες. Από το χωριό φύγαμε περίπου 60-70 οικογένειες, όλοι αριστεροί, και περνώντας το Βαβούρι και τον Τσαμαντά, μπήκαμε σε μία χαράδρα κατευθυνόμενοι προς την Αλβανία. Τα αεροπλάνα συνέχισαν να πετούν έως ότου να σκοτεινιάσει, και κάθε φορά που πενούσαν εγώ έπεφτα κάτω και κρατούσα τον αδελφό μου για να μην κουνιέται. Όταν συνάντησα τον αδελφό μου, 44 χρόνια μετά, και τον ρώτησα τι θυμάται από τότε, μου είπε: «θυμάμαι ότι οι αγκώνες και τα γόνατά σου ήταν γεμάτα αίματα και συνέχεια ξάπλωνες και μου έλεγες ότι δεν παίζουμε τώρα, τρέχουμε, πρέπει να κρυφτούμε, τρέχουμε, πρέπει να γλιτώσουμε και μου έπιανες το κεφάλι και δε με άφηνες να κουνηθώ». Στα σύνορα με την Αλβανία μας αποχαιρέτησαν η αδελφή

lánytestvérem és a nagybátám, az akkor százéves nagypapám pedig a következőket mondta: „Gyermekem! Két nagy hibát követtetek el. Az egyik, hogy Varkizánál letettétek a fegyvert, a másik pedig, hogy most Albániába mentek. Ugyan a haláltól megmenekültök, de nem fogtok tudni könnyen visszatérni. Ezeknek a gyerekeknek, ha majd vissza akarnak jönni, úgy kell keresniük Görögország kapuját, mint a tűnek a lyukát”. Akkor visszaneéztem a hegyekre, és nem tudtam elképzelni, hogy nőhetnének azok úgy össze, hogy lezárják Görögország kapuját.

Így kerültünk Albániába, ahol nyolc hónapot tartózkodtunk. Háromszor próbáltam visszamenni Görögországba, de a nagypapám minden alkalommal megállított. Aztán elvitt egy kollégiumba, ahol sok görög gyermek volt, és egy Jorgosz Ikonomu nevű tanártól a következőt kérte: Szépen kérek, ne engedjétek egyedül a városba, adj neki valami munkát, valamilyen elfoglaltságot, mert az kell neki”. Itt tanítói képzést kaptam, majd egy év múlva, tizennégy voltam akkor, óvónőnek neveztek ki Vlorában, jőllehet azt sem tudtam, mit jelent az, hogy „óvónő”. Meg is kérdeztem Ikonomu Jorgoszt, a tanárt, hogy mi az az „óvónő”. „Kis tanító néni” – válaszolta ő. „De hiszen az remek, hiszen a tanítókhöz értek, van sok a családukbán!” – mondtam erre. Így kaptam aztán Vlorában, 1948 szeptemberében egy negyvenkét gyermekből álló csoportot egy dajkával, Szpiridulával, aki egy tizennyolc hónapos kiseded édesanyja volt. Esténként, a fürdőt követően játszva tettük le őket aludni. Tulajdonképpen mi jelenttük számukra a családot. Albániát 1948. december 21-én hagytuk el. Sajnos Szpiridula nem jött velünk, mivel a gyermeke beteg lett és kórházba került. Az indulás előtti estén albán asszonyok halat hoztak nekünk vacsorára. Életemben először ettem halat.

Másnap reggel teherautóra ültünk. Ekkor albán nők hét zsák narancsot adtak át nekem az útra. A szerb határhoz érve le kellett

μου και ο θεός μου, ενώ ο παππούς μου, που ήταν τότε 100 χρονών, μας είπε: «Παιδί μου! Κάνατε δύο μεγάλα σφάλματα, ένα γιατί παραδώσατε τα όπλα στη Βάρκιζα, και το άλλο ότι φεύγετε τώρα στην Αλβανία, βέβαια θα γλιτώσετε τώρα το θάνατο, αλλά δεν θα γυρίσετε πίσω εύκολα, αυτά τα παιδάκια όταν θελήσουν να έρθουν πίσω θα βρουν την πόρτα της Ελλάδας όπως την τρύπα του βελονιού». Εγώ, κοιτάζοντας πίσω προς τα βουνά, δεν μπορούσα να καταλάβω πώς είναι δυνατό να ενωθούν αυτά ώστε να κλείσει έτσι η πόρτα της Ελλάδας.

Έτσι περάσαμε στην Αλβανία, όπου παραμείναμε για 8 μήνες. Προσπάθησα τρεις φορές να επιστρέψω στην Ελλάδα, αλλά πάντα με σταματούσε ο παππούς μου. Κατόπιν με πήγε σε ένα κολλέγιο, που είχε πολλά ελληνόπουλα και ζήτησε από τον καθηγητή, τον Γιώργο Οικονόμου: «Σε παρακαλώ, μην την αφήσετε μόνη της στην πόλη, και δώσε της κάποια δουλειά να κάνει, κάτι να ασχολείται, γιατί τέτοιο πλάσμα είναι». Εδώ παρακολούθησα μαθήματα διδασκαλίας, και μετά από ένα χρόνο, ήμουν μόλις 14 χρονών, με διορίσανε ως νηπιαγωγό στην Αυλώνα, αν κι εγώ δεν ήξερα τι σημαίνει «νηπιαγωγός». Ρώτησα λοιπόν τον Γιώργο τον Οικονόμου: «Τι είναι νηπιαγωγός;», «Μικρή δασκάλα!» μου απάντησε, «Α! ωραία! ξέρω από δασκάλους, έχουμε πολλούς στην οικογένειά μας!» του αποκρίθηκα. Έτσι τον Σεπτέμβριο του 1948 βρέθηκα στην Αυλώνα να αναλαμβάνω μία τάξη 42 παιδιών, μαζί με μια τροφό, την Σπυριδούλα, που ήταν μητέρα ενός μωρού 18 μηνών. Κάθε βράδυ μετά το μπάνιο, παίζοντας τα βάζαμε για ύπνο. Ουσιαστικά εμείς ήμασταν η οικογένειά τους. Στις 21 Δεκεμβρίου του 1948 φύγαμε από την Αλβανία. Δυστυχώς, η Σπυριδούλα έμεινε πίσω, γιατί το παιδί της ήταν άρρωστο στο νοσοκομείο. Το προηγούμενο βράδυ, κάποιες Αλβανίδες μας έφεραν να φάμε ψάρια. Πρώτη φορά έτρωγα ψάρια.

Το επόμενο πρωί, μπήκαμε σε ένα φορτηγό και οι Αλβανίδες μου έδωσαν 7 τσουβάλια πορτοκάλια, που ήταν τα τρόφιμά μας για την διαδρομή. Όταν φτάσαμε στα σύνορα με την Σερβία, έπρεπε να κατε-

szállnunk. Volt ott egy másik gyermekekkel teli teherautó is, de azon felnőtt kísérők is voltak. Ekkor látom, hogy két kisgyermek fut felém, és a nevemet kiáltják: „Areti!”. A kistestvéreim voltak. Theodorosz és Kosztasz. Kihullott a hajuk, ezért nem ismertem fel őket, ők azonban tudták, ki vagyok. Hozzájuk szaladtam, hogy átöleljem őket, a szerb határőr azonban megállított és azt mondta: „Mondd, hogy éljen Tito, és hagylak átmenni!”. Miután tudtam valamennyire szlávul, ezt válaszoltam neki: „A nagy szart... Neked is, meg Titónak is!”. Ugyanis azt hittük, Tito tehet mindazért a szörnyűségért, amin a görög baloldaliak átmentek. Kaptam tőle két pofont, és visszamentem a teherautóhoz. Aztán amikor nem figyelt eléggé, mivel egy társával beszélgetett, átszaladtam a testvéreim járművéhez, és megpróbáltam felkapaszkodni rá. Ekkor meghallottam a mi teherautónk gyermekeinek hangját: „Areti néni, Areti néni!”. Meghökken-tem és leugrottam. Abban a pillanatban váltam felnőtté. Tudatosult bennem, hogy azokra a gyermekekre nincs más, aki vigyázzon, csak én. Velük maradtam hát! Így kerültem Magyarországra, a testvéreim pedig Romániába.

βούμε. Εκεί ήταν και ένα άλλο φορτηγό, γεμάτο με παιδιά, αλλά αυτά είχαν και ενήλικες συνοδούς. Ξαφνικά, βλέπω δύο παιδάκια να τρέχουν προς το μέρος μου και να φωνάζουν: «Αρετή! Αρετή!». Ήταν τα μικρότερα αδέρφια μου, ο Θόδωρος και ο Κώστας. Είχαν πέσει τα μαλλιά τους, γι' αυτό δεν τα αναγνώρισα, αυτά όμως με γνώρισαν. Έτρεξα να τα αγκαλιάσω, αλλά ο Σέρβος συνοριοφύλακας με σταμάτησε και μου είπε: «Πες ζήτω ο Τίτο και θα σε αφήσω να περάσεις». Γνωρίζοντας λίγα σλάβικα του απάντησα: «Να φας... σκατά κι εσύ και ο Τίτο!». Θεωρούσαμε ότι ο Τίτο είναι υπεύθυνος για τα δεινά που περνούσαν οι Έλληνες αριστεροί. Μου έδωσε δύο χαστούκια και επέστρεψα στο φορτηγό. Κάποια στιγμή ο συνοριοφύλακας αφαιρέθηκε, καθώς συζητούσε με έναν συνάδελφό του. Τρέχοντας, προσπάθησα να ανέβω στο φορτηγό που ήταν τα αδέρφια μου, όταν άκουσα από το δικό μου φορτηγό τα παιδιά να με φωνάζουν: «Θεία Αρετή! Θεία Αρετή!». Σάστισα, έπεσα κάτω, και εκείνη την στιγμή ενηλικιώθηκα. Συνειδητοποίησα ότι αυτά τα παιδιά δεν έχουν κανέναν άλλον να τα προσέχει εκτός από εμένα. Έμεινα μαζί τους. Έτσι εγώ βρέθηκα στην Ουγγαρία, ενώ τα αδέρφια μου πήγαν στην Ρουμανία.

Vlahopoulosz Ziszisz

Tehetős családban, nagy családi házban születtem 1942-ben, Hionato településen, Kasztóriától délre. Apai nagyapám (eredetileg Vlachos) Kozani környékéről származó pásztor volt, aki vándorló életmódot folytatott, de a nyája miatt muzulmán albánok elfogták, és óriási váltságdíjat követeltek. A kínzásokat nem élte túl. Édesapám hétéves korában vesztette el apját, onnantól egyedül nevelte édesanyja, bátyjával együtt. Bár iskolába nem nagyon járhatott, megtanult írni-olvasni, a helyi mesterektől pedig a kőműves mesterséget is kitanulta, jöllehet földműves volt. Kali Vrisziben éltek, öt kilométerre az albán határtól. A második világháború alatt barlangokban bujkáltunk, de erről a korszakról nincsenek még emlékeim. Édesapám bátyja kivándorolt Ausztráliába, és ez után az ő fiát is apám segítette, Kasztoriába járatta iskolába, így ő nem volt ott Hionatóban, és nem is jött velünk el Görögországból. Kali Vrisziből édesapám elköltözött Hionatóba, ahol sok 1922-es menekült élt. A Kis-Ázsiából, Szmirnából érkezőket turkofonnak nevezték, mert még ekkor is törökül beszéltek, de sok pontuszi menekült is élt a faluban. Édesapám 1935-re felépített egy kétemeletes házat, innentől kezdve itt élt a jól szituáltnak számító család: az 1942-es nagy éhség idején sem kellett nélkülöznünk.

Édesapám már 1943 óta a Görög Kommunista Párt tagja volt, bevonult az ELASZ-hoz, és harcolt a világháborúban is. Mikor kitört a polgárháború, a házunk a baloldaliak gyülekezőhelyévé vált, mert a falu szélén helyezkedett el, így nem lehetett látni a ház körüli mozgást és gyülekezést a faluból. Viszont összesen talán kettő kétemeletes épület lehetett a faluban, ezért itt szálltak meg a kormánycsapatok tisztjei is, akiknek fogalmuk sem volt arról, hogy a kommunisták bújóhelyét használják. Azért

Βλαχόπουλος Ζήσης

Κατάγομαι από εύπορη οικογένεια, και γεννήθηκα στο Χιονάτο, νότια της Καστοριάς, το 1942, στο μεγάλο σπίτι της οικογένειας. Ο παππούς του πατέρα μου (αρχικά λεγόταν Βλάχος) ήταν βοσκός από την περριοχή Κοζάνης, ακολουθώντας νομαδικό τρόπο ζωής, και λόγω των κοπαδιών του αιχμαλωτίστηκε από μουσουλμάνους Αλβανούς που ζήτησαν τεράστια λύτρα. Έχασε τη ζωή του ως αποτέλεσμα των βασιανιστηρίων. Ο πατέρας μου έχασε τον πατέρα του σε ηλικία επτά ετών και έκτοτε μεγάλωσε μόνο με τη μητέρα του και με τον αδελφό του. Παρόλο που δεν παρακολουθούσε τακτικά το σχολείο, έμαθε να διαβάζει και να γράφει, καθώς επίσης και την τέχνη του χτίστη από τους τοπικούς μάστορες, αν και ήταν αγρότης. Ζούσαν στην Καλή Βρύση, πέντε χιλιόμετρα από τα αλβανικά σύνορα. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου κρυβόμασταν σε σπηλιές, αλλά δεν έχω αναμνήσεις αυτής της εποχής. Ο αδελφός του πατέρα μου μετανάστευσε στην Αυστραλία και κατόπιν τούτου ο πατέρας μου βοήθησε τον γιο του, τον έστειλε σχολείο στην Καστοριά, οπότε δεν βρισκόταν στο Χιονάτο, ούτε έφυγε μαζί μας από την Ελλάδα. Από την Καλή Βρύση, ο πατέρας μου μετακόμισε στο Χιονάτο, όπου ζούσαν πολλοί πρόσφυγες του 1922. Εκείνους που έφθασαν από την Μικρά Ασία, από τη Σμύρνη, τους ονόμαζαν τουρκόφωνους, επειδή μιλούσαν ακόμα τούρκικα, αλλά υπήρχαν στο χωριό και πολλοί πρόσφυγες από τον Πόντο. Ο πατέρας μου έχτισε μια διώροφη κατοικία το 1935 και έκτοτε η οικογένεια, που θεωρούνταν εύπορη, έμενε σε αυτό: Δεν χρειάστηκε να στερηθούμε τίποτε ούτε κατά τη Μεγάλη Πείνα του 1942.

Ο πατέρας μου ήταν μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος ήδη από το 1943, εντάχθηκε στον ΕΛΑΣ και πολέμησε στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Όταν ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος, το σπίτι μας έγινε τόπος συγκέντρωσης για τους αριστερούς, επειδή βρισκόταν στην άκρη του χωριού, επομένως από το χωριό δεν μπορούσε να δει κανείς κίνηση γύρω

sem fogtak gyanút, mert még a világháború alatt édesapám jó barátságba került egy tiszttel, aki később magasrangú katona lett, és adott édesapámnak egy fényképet magáról. Ezt a képet apám a vendégszobában kirakta a falra, így a kormánycsapatok érkezésekor szinte szalutáltak a tisztek. Amikor 1976-ban először tértem vissza Görögországba, és ellátogattam a faluba, még mindig nem tudták, hogy édesapám a baloldali pártján állt. A falu többsége jobboldali volt, a Kis-Ázsiából, Szmirnából érkezett törökajkúak mind, ugyanakkor a pontusziak baloldaliak. A faluból egyébként összesen hárman menekültek el, ketten kerültünk Magyarországra, a bátyám pedig Romániába. Állandó harcok voltak, miután apám bevonult a kommunistákhoz harcolni, a bátyám pedig 1948 elején a „pedomazomában” elment Albániába (onnan került később Romániába, és csak 1954-ben találkoztunk, Magyarországon), hárman maradtunk anyámmal és nővéremmel. Bátyámat nem erőszakkal vitték el, hanem édesanyám engedélyével, önként. (A partizánok tényleg menteni akarták a gyerekeket, amikor a falunkba érkeztek, elmondták, hogy bombázások lesznek, és a gyerekeket ki kell menekíteni. Ahová viszik őket, ott enni kapnak majd.) Lehet, hogy Epiroszban máshogy is zajlott, de ott rengeteg nő volt egyedül a gyerekeivel, mert a szegénység miatt sok férfi kivándorolt korábban Amerikába.

1948-ban édesanyám a nővéremmel és velem lehúzódtott Kali Vriszibe, mert ott még nem voltak harcok, de a nagyanyám nem hagyta el a házat, ő ott maradt, míg unokatestvérem még Kasztóriában volt. Nemsokára azt mondták, hogy közeledik a front, és innen is tovább kell mennünk. Így kötöttünk ki a Grammosznál, ahol egy barlangban bújtunk meg, de úgy gondoltuk, nemsokára visszatérhetünk. Ehelyett folyamatosan menni kellett tovább. Egyik reggel arra ébredtem, hogy ott áll apám, aki azt mondja, hogy a partizánok küldték vissza, és Albániába kell menni, de

από το σπίτι και τις συγκεντρώσεις. Εντούτοις, στο χωριό μπορεί να υπήρχαν συνολικά μόνο δύο διώροφα κτίρια, γι' αυτό και οι αξιωματικοί των κυβερνητικών στρατευμάτων έμεναν επίσης εδώ, χωρίς να είναι εν γνώσει τους πως χρησιμοποιούν το κρησφύγετο των κομμουνιστών. Δεν υπήρχαν επιπλέον υποψίες, γιατί, ακόμα κατά τη διάρκεια του Παγκοσμίου Πολέμου, ο πατέρας μου έγινε πολύ καλός φίλος με έναν αξιωματικό που αργότερα έγινε υψηλόβαθμος στρατιωτικός και έδωσε στον πατέρα μου μια φωτογραφία του. Ο πατέρας μου έβαλε αυτή την εικόνα στον τοίχο του ξενώνα, έτσι ώστε οι αξιωματικοί σχεδόν απέδωσαν χαιρετισμό όταν έφτασαν τα κυβερνητικά στρατεύματα. Όταν για πρώτη φορά επέστρεψα στην Ελλάδα το 1976 και επισκέφθηκα το χωριό, ακόμα δεν ήξεραν ότι ο πατέρας μου ήταν αριστερός. Το μεγαλύτερο μέρος του χωριού ήταν δεξιοί, καθώς και όλοι οι τουρκόφωνοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και τη Σμύρνη, ενώ οι Πόντιοι ήταν αριστεροί. Παρεμπιπτόντως, τρεις συνολικά εγκατέλειψαν το χωριό, δύο βρεθήκαμε στην Ουγγαρία και ένας στη Ρουμανία. Υπήρξαν συνεχείς μάχες μετά την προσχώρηση του πατέρα μου στους κομμουνιστές για να πολεμήσει, ο αδελφός μου πήγε στην Αλβανία με το «παιδομάζωμα» στις αρχές του 1948 (από εκεί αργότερα βρέθηκε στη Ρουμανία και συναντηθήκαμε ξανά το 1954 στην Ουγγαρία), τρεις μείναμε με τη μητέρα και την αδελφή μου. Τον αδελφό μου δεν τον πήρανε με τη βία, αλλά εθελοντικά με την άδεια της μητέρας μου. (Οι αντάρτες ήθελαν πραγματικά να σώσουν τα παιδιά' όταν ήρθαν στο χωριό μας είπαν ότι θα υπάρξουν βομβαρδισμοί και τα παιδιά έπρεπε να διαφύγουν. Όπου θα τα πήγαιναν, εκεί θα τα τάζαν.) Στην Ήπειρο μπορεί να εξελίχτηκαν διαφορετικά τα πράγματα, αλλά υπήρχαν πολλές γυναίκες εκεί μόνες με τα παιδιά τους, επειδή πολλοί άνδρες είχαν μεταναστεύσει στην Αμερική νωρίτερα εξαιτίας της φτώχειας.

Το 1948, η μητέρα μου, μαζί με την αδελφή μου και με εμένα, κατηφόρισε στην Καλή Βρύση γιατί δεν υπήρχαν μάχες εκεί, αλλά η γιαγιά μου δεν άφησε το σπίτι, έμεινε εκεί, ενώ ο ξάδερφός μου ήταν ακόμα

csak pár napra a közeledő front miatt. Akik a barlangban voltak, mind átmentek Erseka falujába, Albániába, mi is jöttünk: édesanyám, nővérem, én és édesapám. Apám volt a csoport vezetője, mert beszélt albánul. Jött azonban egy partizán, aki figyelmeztette apámat, hogy felfedezték a búvóhelyet, és hajnalban mindenkinek el kell hagynia azt. Utána le is bombáztak mindent, kő kövön nem maradt. Albániában szétszítottak minket, de itt már kiderült, hogy hosszabb ideig kell maradnunk. Mivel már augusztus vége volt, hűvösesek voltak a hajnalok. Azt mondták, hogy nem maradhatnak szabadon a gyerekek. Elvittek a nővéremmel együtt Elbasanba, itt megszakadt minden kapcsolatom a szüleimmel. Ott gyerekotthonba osztottak minket, a fiúkat és lányokat külön. Azt ettük, amit lehetett. Nagyon szegény ország volt Albánia: reggelire teát kaptunk, abba törtük a száraz kenyeret. Egészen decemberig itt voltunk, amikor azt mondták, hogy tovább kell mennünk. Teherautókkal vittek minket, egészen az albán-szerb határig, ahol szerb vonatra raktak bennünket. Addigra Tito és Sztálin között megromlott a viszony, de minket még átengedtek (utolsó csoportként) Magyarországra, viszont a vonatot kettévágták, és a hátsó részét Romániába küldték, az utánunk jövők pedig már Szerbiában maradtak. 1948. december 22-én érkezünk Magyarországra, ahol egy darab kenyeret és lekvárt kaptunk, majd Budapesten az Üllői úti Zahariadisz-gyermekotthonba kerültem.

στην Καστοριά. Σύντομα, μας είπαν ότι πλησίαζε το μέτωπο και πως έπρεπε να προχωρήσουμε περισσότερο, έτσι καταλήξαμε στο Γράμμο, όπου κρυβόμασταν σε μια σπηλιά, αλλά πιστεύαμε ότι θα μπορούσαμε να επιστρέψουμε σύντομα. Αντ' αυτού, έπρεπε συνεχώς να πηγαίνουμε παραπέρα. Ένα πρωί ξύπνησα για να δω τον πατέρα μου να στέκεται εκεί, λέγοντας ότι οι αντάρτες τον είχαν στείλει πίσω και πως έπρεπε να πάμε στην Αλβανία, επειδή πλησίαζε το μέτωπο, αλλά μόνο για λίγες μέρες. Όλοι όσοι βρισκόταν στο σπήλαιο πήγανε στο χωριό Erseka της Αλβανίας, όπως και εμείς: η μητέρα μου, η αδελφή μου, εγώ και ο πατέρας μου. Ο πατέρας μου ήταν ο ηγέτης της ομάδας επειδή μιλούσε αλβανικά. Ωστόσο, ήρθε ένας αντάρτης και προειδοποίησε τον πατέρα μου ότι είχαν ανακαλύψει το καταφύγιο και πως όλοι έπρεπε να το εγκαταλείψουν την αυγή. Στη συνέχεια βομβάρδισαν τα πάντα, δεν άφησαν τίποτα όρθιο. Μας σκόρπισαν στην Αλβανία, και ήταν φανερό πλέον ότι χρειαζόταν να παραμείνουμε περισσότερο. Δεδομένου ότι ήταν ήδη τέλη Αυγούστου και την αυγή είχε ψύχρα, έτσι είπαν ότι τα παιδιά δεν μπορούσαν να μείνουν στην ύπαιθρο. Πήραν εμένα και την αδελφή μου στο Elbasan και έτσι διακόπηκε κάθε επαφή με τους γονείς μου. Εκεί μας μοίρασαν σε παιδικούς σταθμούς, τα αγόρια ξέχωρα από τα κορίτσια. Τρώγαμε αυτό που μπορούσαμε, η Αλβανία ήταν μια πολύ φτωχή χώρα: παίρναμε τσάι για πρωινό, ρίχναμε κομμάτια μέσα σ' αυτό από το ξερό ψωμί. Μείναμε εκεί μέχρι τον Δεκέμβριο όταν μας είπαν ότι έπρεπε να συνεχίσουμε. Μας πήγαν με φορτηγά μέχρι τα σύνορα Αλβανίας-Σερβίας, όπου επιβιβαστήκαμε σε σερβικά τρένα. Μέχρι τότε οι σχέσεις μεταξύ Τίτο και Στάλιν είχαν ψυχρανθεί, αλλά μας επιτράπηκε (ως τελευταία ομάδα) η είσοδος στην Ουγγαρία, αλλά το τρένο χωρίστηκε στα δύο, το πίσω μέρος στάλθηκε στη Ρουμανία και οι υπόλοιποι που μας ακολουθούσαν έμειναν στη Σερβία. Φτάσαμε στην Ουγγαρία στις 22 Δεκεμβρίου 1948, όπου λάβαμε ένα κομμάτι ψωμί και μαρμελάδα και στη συνέχεια εγώ μεταφέρθηκα στον Παιδικό Σταθμό Ζαχαριάδη στην οδό Ύλλιδι στη Βουδαπέστη.

Vlahopulu Panajota

Az ipiroszi Zerma faluból származom. A szüleim még akkor meghaltak, amikor a németek és az olaszok bombázták a falut. Én nyolcéves voltam akkor, és a nagyobbik lánytestvéremmel egy kertet mentünk megöntözni. Öten voltunk testvérek, akik árván maradtunk. Egy nagybácsink fogadott be minket.

Nehéz volt az élet a faluban. Hiába voltam gyerek, emlékszem a bombázásokra. Először a „tejes” jött, így hívták a felderítő repülőt. Utána rendszerint megjelentek a bombázók is. Rengetegen meghaltak. Sokat sírtunk, félelemben éltünk. Elindultunk Albánia felé. Először a nővérem az öcsémmel, de aztán utánuk mentem én is a bátyámmal és a másik lánytestvéremmel. Velünk együtt nagyon sokan mások is elhagyták a falut, édesanyák a gyermekeikkel, hogy mentsék az életüket. A nővérem rákötött valahova a hátamra egy fehér kendőt, hogy ne veszítsen el.

Albániába gyalog mentünk. Nem emlékszem, hogy partizánokkal vagy bármilyen összetűzéssel találkoztunk volna. Este az erdőben aludtunk. Reggel, miután elindultunk, láttunk egy halott kisgyereket. Valaki letakarta egy takaróval. Nem tehattünk semmit, csak sírtunk. Egyszer csak megállítottak minket, és megkérdezték, hova megyünk, de aztán hagytak minket tovább menni. Emlékszem egy nagy, döglött kígyóra is egy híd szélén. Ott mentünk át Albániába. Hogy mennyi ideig tartott ez a menetelés, nem emlékszem.

Nem tudom, hogy pontosan mennyi időt tartózkodtunk Albániában. Aztán jött két teherautó, és annak függvényében, hogy ki érkezett hamarabb, felszállítottak minket. Három testvérem az első teherautóba ült, én és a nővérem a másodikba. Az első Romániába ment, a második Magyarországra.

Βλαχοπούλου Παναγιώτα

Κατάγομαι από το χωριό Ζέρμα της Ηπείρου. Οι γονείς μου σκοτώθηκαν κατά την διάρκεια βομβαρδισμών του χωριού από τους Γερμανούς και τους Ιταλούς. Εγώ τότε ήμουν 8 χρονών και είχα πάει να ποτίσω έναν κήπο μαζί με την μεγαλύτερη αδερφή μου. Ήμασταν 5 αδέρφια που μείναμε ορφανά και γι' αυτό πήγαμε να μείνουμε στο σπίτι του θείου μου.

Η ζωή στο χωριό ήταν πολύ δύσκολη. Σαν παιδί, θυμάμαι τους βομβαρδισμούς. Αρχικά περνούσε ο «γαλατάς», έτσι έλεγαν τα αναγνωριστικά αεροπλάνα, και μετά εμφανίζονταν τα βομβαρδιστικά. Σκοτώθηκαν πολλοί, συνεχώς κλαίγαμε, ζούσαμε με φόβο. Ξεκινήσαμε για την Αλβανία, αρχικά η μεγαλύτερη αδελφή μου με τον μικρότερο αδελφό μου, και μετά ακολούθησα κι εγώ με τον μεγαλύτερο αδελφό μου και την άλλη αδελφή μου. Μαζί με εμάς, έφυγε και πολύς κόσμος από το χωριό, μητέρες με τα παιδιά τους, για να μη σκοτωθούν. Η αδελφή μου μού έδωσε ένα λευκό μαντήλι κάπως στην πλάτη για να μη με χάσει.

Στην Αλβανία πήγαμε με τα πόδια. Δεν θυμάμαι να συναντήσαμε αντάρτες ή μάχες. Το βράδυ κοιμηθήκαμε στο δάσος. Το πρωί ξεκινώντας είδαμε ένα μικρό παιδί πεθαμένο. Κάποιοι το τύλιξαν με μια κουβέρτα και το αφήσαμε εκεί, δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα, συνέχεια κλαίγαμε. Κάποια στιγμή μας σταμάτησαν και μας ρώτησαν πού πάμε, αλλά τελικά μας αφήσανε να περάσουμε. Επίσης θυμάμαι ένα μεγάλο σκοτωμένο φίδι στην άκρη της γέφυρας απ' όπου μπήκαμε στην Αλβανία. Πόσο κράτησε αυτή η πορεία, δεν το θυμάμαι.

Έτσι φτάσαμε στην Αλβανία, όπου μείναμε για αρκετό διάστημα, δεν θυμάμαι ακριβώς πόσο. Μετά από καιρό ήρθαν δύο φορτηγά και μας ανέβασαν ανάλογα με το ποιος έφτασε νωρίτερα στην Αλβανία. Ο μικρός αδελφός μου και η μεγάλη αδελφή μου ανέβηκαν στο ένα φορτηγό, ενώ οι υπόλοιποι ανεβήκαμε στο άλλο. Αυτοί πήγανε στην Ρουμανία και εμείς στην Ουγγαρία.

Vlahosz Haralambosz

Kilencéves voltam 1947 őszén, amikor Édesapám behívót kapott a Görög Nemzeti Hadseregbe. A bevonulást megtagadta – a Görög Demokratikus Hadsereget választotta, partizánnak állt, szakaszvezetőként harcolt.

Ennek következményeként folyamatosan keresték, és elfogató parancsot is adtak ki ellene. Ezt családnk nagyon megsínylette – mindennapossá vált a zaklatás, házkutatás otthonunkban. Amikor a ház felgyújtásával fenyegetőztek a kormány katonái, apai Nagymamám és Édesanyám ellenállt, tiltakozott – csúnyán megverték mindkettőjüket Sophia nővéremmel együtt. Engem meg fülön fogva vittek a szomszédos ház mögé, ahol vallatni kezdtek és fegyverrel fenyegetőztek, mondjam el hol található Édesapám. A közeli templomig vittek, vallattak... majd a levegőbe lőttek, és otthagytak. Én nagyon megijedtem, rohantam hazáig – félttem... Édesanyámék sírva fogadtak – azt hitték, megöltek engem.

Egy másik alkalommal megtudtuk, hogy megint jönnek a kormány katonái, ezért a tizenkét éves nővéremmel (Sophia) Édesanyánk nővérénél, nagynénémnél bújtunk el. A hároméves (Olympia) és a pár hónapos húgom (Agni) otthon maradt Édesanyámmal és a nagymamával. Ekkor történt, hogy Édesanyánk öléből erőszakkal szakították ki hároméves Olympia húgomat, akit egy katonai dzsipre tettek, és Kastoriába vitték egy gyűjtő laktanyába. Anyánk a dzsipre kapaszkodva könyörgött, ne vigyék el kislányát! (Ez gyermekrablás volt!) Szerencsére volt egy ismerős katonatiszt, aki a késő esti órákban, sajátjaként (!) hozta ki a laktanyából és átadta Édesanyámnak.

Tarthatatlanná vált a helyzet. Édesapám üzenetei szerint cselekedtünk: az állatainkat Dendrohoriba hajtottuk, és átadtuk egy főpásztornak, Tampas Georgiosnak (negyvenöt birkánk és tizen-

Βλάχος Χαράλαμπος

Ήμουν εννέα χρονών, το φθινόπωρο του 1947, όταν ο πατέρας μου έλαβε κλήση από τον Ελληνικό Εθνικό Στρατό. Αρνήθηκε να καταταγεί, επέλεξε τον Ελληνικό Δημοκρατικό Στρατό, έγινε αντάρτης και αγωνίστηκε ως επικεφαλής διμοιρίας.

Αρνητική συνέπεια του γεγονότος αυτού ήταν ότι τον αναζητούσαν συνεχώς και εκδόθηκε επίσης και ένταλμα σύλληψής του. Ως εκ τούτου, η οικογένειά μας υπέφερε πολύ, οι παρενοχλήσεις, οι κατ' οίκον έρευνες αποτελούσαν καθημερινότητα. Όταν κυβερνητικοί στρατιώτες απείλησαν να πυρπολήσουν το σπίτι μας, η γιαγιά και η μητέρα μου διαμαρτυρούμενες, αντιστάθηκαν, και τις δύο τις χτύπησαν άσχημα, όπως και την αδερφή μου την Σοφία. Εμένα, τραβώντας με από το αυτί, με οδήγησαν πίσω από το γειτονικό σπίτι, όπου άρχισαν να με ανακρίνουν και να με απειλούν με όπλο, για να τους πω πού βρισκόταν ο πατέρας μου. Με πήγαν στον κοντινό ναό, με ανέκριναν ... και έπειτα πυροβόλησαν στον αέρα και με εγκατέλειψαν. Ήμουν πολύ τρομαγμένος, έτρεξα σπίτι, φοβόμουν ... Η μητέρα μου με υποδέχτηκε κλαίγοντας. Νόμιζε ότι με σκότωσαν.

Μια άλλη φορά που μάθαμε ότι έρχονται ξανά κυβερνητικά στρατεύματα, εγώ μαζί με τη 12χρονη αδελφή μου (Σοφία) κρυφτήκαμε στην αδερφή της μητέρας μου. Η 3χρονη αδελφή μου (Ολυμπία) και η μερικών μηνών αδελφή μου (Αγνή) μείνανε στο σπίτι με τη μητέρα και τη γιαγιά μου. Ήταν τότε που τράβηξαν βίαια από την αγκαλιά της μητέρας μας την 3χρονη αδερφή μου την Ολυμπία, την ανέβασαν σε ένα στρατιωτικό τζιπ και την μετέφεραν στην Καστοριά σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Η μητέρα μας ικέτευε αρπάζοντας το τζιπ, για να μην πάρουν την κόρη της. (Αυτό ήταν παιδομάζωμα!) Ευτυχώς, υπήρχε ένας οικείος αξιωματικός ο οποίος, αργά το βράδυ, την έφερε έξω από τους στρατώνες, ως δικό του παιδί (!), και την παρέδωσε στη μητέρα μου.

öt-húsz kecskénk volt ekkoriban) a partizánok élelmezése céljából.

A faluban megindult a szervezkedés a körülbelül hetvenöt gyermek mentésére – ekkor ismét Édesapám üzenetére, mindkét szülőnk beleegyezésével, testvéreimmel (húgommal és nővéremmel) mi is felkerültünk a gyerekek listájára.

Három "idősebb" lány (tizenhat-tizennyolc évesek): Vlahu Eleni, Sziszku Kana és Thomaidu Deszpo lett kinevezve vezetőnek, minket három huszonöt fős csoportra osztottak. Testvéreimmel Deszpo csoportjához kerültünk.

A falunk, Lefki kiürült – lakóit kiköltöztették, távolabb eső falvakba telepítették, mivel ez volt az egyik kapcsolattartó pont a partizánokkal. A görög hadsereg foglalta el a területet – a lakosság csak 1950-ben jöhetett vissza.

1948. március elején az esti órákban elindultunk Dendrohorori falu irányába. Borzalmas volt! Rengeteg gyermek, szülő fájdalmas zokogása... Ma is hallom, ha rágondolok. Édesanyánk is keservesen sírt, de folyamatosan nyugtatott bennünket, és csak azt mondogatta, vigyázzunk húgunkra, egymásra, minden rendben lesz! Ne veszítsük el egymást! Én csak arra figyeltem, hogy Édesanyám szavait teljesítsem... És a testvéreim is.

Mi, gyerekek, úgy tudtuk, így mondták a felnőttek – és ez volt az eredeti terv – a távollét csak rövid ideig fog tartani, amíg a polgárháború véget nem ér, utána visszatérünk majd. Elindultunk gyalog az ismeretlenbe, mindig csak az esti órákban, hogy az újra és újra megjelenő bombázó repülőök ne vegyenek észre minket. Emlékeim szerint napközben elbújtunk a hegyekben, ekkor volt a pihenőnk, ettünk, aludtunk, éjszaka pedig gyalogoltunk tovább. Mindig volt velünk egy kísérő partizán, aki tökéletesen tudta, hol tudunk elrejtőzni, hol biztonságos viszonylag a járás.

Visszagondolva, közel tíz évesen – nem féltem! Nővéremmel köz-

Ήμασταν αστήρικτοι. Δρούσαμε σύμφωνα με τα μηνύματα του πατέρα μας, μεταφέραμε τα ζώα μας στο Δενδροχώρι και τα παραδώσαμε σε έναν βοσκό, τον Τάμπα Γεώργιο (45 αιγοπρόβατα και 15-20 κατσίκες είχαμε εκείνη την εποχή) για να τροφοδοτήσουν τους αντάρτες.

Το χωριό άρχισε να οργανώνεται για την διάσωση 75 παιδιών – και αυτή τη φορά, με μήνυμα του πατέρα μου, και με τη συγκατάθεση και των δύο γονιών μας, μαζί με τις αδερφές μου προστεθήκαμε και εμείς στον κατάλογο των παιδιών.

Τρία μεγαλύτερα κορίτσια (16-18 ετών): η Βλάχου Ελένη, η Σίσκου Κάνα και η Θωμαΐδου Δέσπω ορίστηκαν οδηγοί και εμάς μας χώρισαν σε τρεις ομάδες των 25 ατόμων. Με τις αδελφές μου βρεθήκαμε στην ομάδα της Δέσπως.

Το χωριό μας, η Λεύκη, εκκενώθηκε, οι κάτοικοί του μετεγκαταστάθηκαν σε πιο απομακρυσμένα χωριά, καθώς αυτό ήταν ένα από τα σημεία επαφής με τους αντάρτες. Ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την περιοχή, ο πληθυσμός μπόρεσε να επιστρέψει εδώ μετά το 1950.

Στις αρχές Μαρτίου του 1948 ξεκινήσαμε για το Δενδροχώρι. Ήταν φρικτό. Πολλά παιδιά, οδυνηρό το κλάμα των γονέων! Ακόμα το ακούω όταν το σκέφτομαι. Η μητέρα μας έκλεγε απαρηγόρητα, αλλά μας καθησύχαζε και συνέχισε να μας λέει να φροντίζουμε την αδελφή μας, ο ένας τον άλλον, όλα θα πήγαιναν καλά. Να μην χάσουμε ο ένας τον άλλον! Εγώ πρόσεχα να τηρήσω τα λόγια της μητέρας μου ... και τα αδέρφια μου το ίδιο.

Εμείς τα παιδιά ξέραμε, έτσι μας είχαν πει οι ενήλικες – και αυτό ήταν το αρχικό σχέδιο –, ότι η απουσία μας θα διαρκέσει μόνο για λίγο, μέχρι να τελειώσει ο εμφύλιος πόλεμος και τότε θα επιστρέψαμε. Ξεκινήσαμε προς το άγνωστο με τα πόδια, πάντα βράδυ, έτσι ώστε τα βομβαρδιστικά αεροπλάνα να μην μας εντοπίσουν. Απ' όσο θυμάμαι, κρυβόμασταν στα βουνά κατά τη διάρκεια της ημέρας, τότε

re fogtuk négyéves hógunkat, aki nem sírt, hősiesen gyalogolt velünk. Nővérem vitte hármunk élelmét, és egy pokrócot, amit Édesanyánk adott nekünk az útra. Együtt voltunk. Ez volt a lényeg! És nem csupán mi hárman, hanem rokon gyerekek, falunk gyermekei – egy hatalmas, egymást jól ismerő csapat! Ez nagy erőt adott... Igazán fel sem fogtuk, mi történik velünk. Kirándulás – erőltetett menetben!

Útvonalunk: Dendrohor, Gavrosz, Andartiko, Agiosz Germanosz. Csatlakozott hozzánk Kolokithu faluból Kuszakura Paraszkevi két gyermekével, majd Dendrohoriból többen, és Gavroszból is ketten... Gavroszban egy általános iskolában szálltunk meg – ez volt az első „intézmény”, ahol fedett helyen aludtunk. Ekkorra létszámunk a kísérelőinkkel együtt 98-ra nőtt.

Agiosz Germanoszban a kísérő partizánok átadtak minket a jugoszláv határőröknek, akik a határ menti Dolno Dupeni faluba vittek és családokhoz helyeztek el, ahol egy-két hétig voltunk elszállásolva. Én nem kommunikáltam a házaspárral, nem értettem őket igazán – a nővérem viszont annál inkább! Főzött, segített a házimunkában – ott akarták maguknál tartani. Gyerekekre nem emlékszem.

A két hét után teherautókkal Ljubojnába vittek és innen tehervonattal érkeztünk Belgrádba.

Belgrádban, a vasútállomáson rengetegen voltunk – főleg Kastoria és Florina megyéből –, innen indultak a vonatok tovább Magyarországra vagy Romániába. Testvéreimmel vigyáztunk, hogy együtt maradjunk, így szerencsére mindhárman, teljesen kimerülve a Magyarország felé vezető vonatra kerültünk. Ott szépen öltözött vöröskeresztes lányok itallal, keksszel és finom lekváros süteménnyel kínálgattak minket.

1948. április 7-én érkeztünk Budapestre, a Keleti pályaudvarra.

A Vöröskereszt emberei fogadtak minket – a fehér ruhák és a vö-

ξεκουραζόμασταν, τρώγαμε, κοιμόμασταν και συνεχίζαμε τον δρόμο μας τη νύχτα. Πάντα μας συνόδευε ένας αντάρτης που γνώριζε πολύ καλά πού θα μπορούσαμε να κρυφτούμε και πού ήταν ασφαλές να περπατήσουμε.

Αναλογιζόμενος, ήμουν σχεδόν δέκα χρονών, αλλά δεν φοβόμουν. Με την μεγαλύτερη αδελφή μου κρατούσαμε μαζί την τετράχρονη αδελφή μας που δεν έκλαψε καθόλου, περπάτησε γενναία μαζί μας. Η μεγαλύτερη αδερφή μου κουβαλούσε το φαγητό των τριών μας και μια κουβέρτα που μας έδωσε η μητέρα μας για το δρόμο. Ήμασταν μαζί. Αυτό είχε σημασία. Και όχι μόνο εμείς οι τρεις, αλλά και οι συγγενείς, τα παιδιά του χωριού μας, μια τεράστια, οικεία ομάδα. Αυτό μας έδωσε μεγάλη δύναμη. Δεν καταλάβαμε πραγματικά τι μας συμβαίνει. Εκδρομή – βεβιασμένη!

Η διαδρομή μας: Δενδροχώρι, Γάβρος, Αντάρτικο, Άγιος Γερμανός. Από το χωριό Κολοκυνθού ενώθηκε μαζί μας με τα δύο παιδιά της η Κούσκουρα Παρασκευή, αρκετοί άλλοι από το Δενδροχώρι και δύο από τον Γάβρο. Στον Γάβρο μείναμε σε ένα Δημοτικό σχολείο. Αυτό ήταν το πρώτο «ίδρυμα» κάτω από τη στέγη του οποίου κοιμηθήκαμε. Τότε, ο αριθμός μας, μαζί με τους συνοδούς μας, αυξήθηκε σε 98. Στον Άγιο Γερμανό, οι συνοδοί αντάρτες μάς παρέδωσαν στους Γιουγκοσλάβους συνοριοφύλακες, οι οποίοι μας πήγαν στο συνοριακό χωριό Dolno Dupeni και μας έβαλαν σε οικογένειες, όπου διαμείναμε περίπου για 1-2 εβδομάδες. Δεν επικοινωνούσα με το ζευγάρι του σπιτιού, καθώς δεν τους καταλάβαινα, η μεγαλύτερη αδελφή μου όμως ναι. Μαγείρευε, βοηθούσε στις οικιακές εργασίες. Ήθελαν να την κρατήσουν εκεί. Δεν θυμάμαι να υπήρχαν παιδιά.

Μετά από δύο εβδομάδες, οδηγηθήκαμε με φορτηγά στο Ljubojno και από εκεί φτάσαμε με το εμπορικό τρένο στο Βελιγράδι. Στο Βελιγράδι, στον σιδηροδρομικό σταθμό, υπήρχαν πολλοί από εμάς – κυρίως από τις επαρχίες της Καστοριάς και της Φλώρινας – και από εδώ

röskeresztes karszalagok, illetve a nők fehér fityuláján a vöröskeresztes jelvény mindig előttem van, ha erre gondolok. Rendkívül szervezett volt az egész.

έφευγαν τα τρένα για την Ουγγαρία ή τη Ρουμανία. Με τα αδέρφια μου προσέχαμε να μείνουμε μαζί, έτσι, ευτυχώς, και οι τρεις μπήκαμε εξαντλημένοι στο τρένο για την Ουγγαρία. Στο τρένο, όμορφα ντυμένα κορίτσια με το σήμα του Ερυθρού Σταυρού, μας προσέφεραν αναψυκτικά ποτά, μπισκότα και νόστιμα κέικ μαρμελάδας.

Φτάσαμε στις 7 Απριλίου 1948 στο Σιδηροδρομικό Σταθμό Keleti της Βουδαπέστης. Μας υποδέχτηκαν οι άνθρωποι του Ερυθρού Σταυρού. Τα λευκά ενδύματα και τα περιβραχιόνια του Ερυθρού Σταυρού, ή τα λευκά καπέλα των γυναικών με το σήμα του Ερυθρού Σταυρού είναι μπροστά μου όταν τα σκέφτομαι. Ήταν όλα πολύ οργανωμένα.

UTÓSZÓ

Fokasz Nikosz

Újraépített hétköznapiak

– *Ellehetetlenül az életünk! A leghétköznapibb dolgok is folytathatatlaná váltak!* – riadtak fel a negyvenes évek elején Görögország legkülönbélebb régiójának lakói. Hogy csak néhány példát említsek: 1940 őszén az olasz csapatok támadása Epiruszban, 1941 tavaszán az egész országot érintő német invázió, 1941 őszén a Trákiában zajló erőszakos bolgár asszimiláció, 1941-42 telén pedig az athéni éhínség forgatta fel sokak megszokott életét.

Szinte azonnal működéskébe léptek a hétköznapiakat megóvni kívánó önvédelmi reflexek. Összeesett az athéni postán 1941-ben, alultápláltság miatt egy alkalmazott? – *Ne hagyjuk, hogy ez velünk is megismétlődessen!* – kiáltották a munkát azonnal felfüggesztő, s tiltakozásul az illetékes minisztériumba tóduló társai. A megszálló hadseregek ellátása érdekében a falvakban élelmiszert rekviráltak? – *Éhen hal a családom!* – riadtak meg a családfők. A merészebbje aztán fogta a sufniban tárolt ócska karabélyt, s bandákba verődve lopta vissza az élelmiszert a raktárakból.

Az országot sújtó 1941–1942-es éhínség miatt a családi önvédelmi reakciók a túlélés parancsából fakadtak. – *Szabadság vagy halál!* – Ennek a kétségtelenül fennkölt jelszónak van egy korai, hétköznapi „*ha nem szabadulunk meg ezektől a betolakodó idegenektől, akkor nemhogy a megszállást, de a mindennapokat sem éljük túl*” jelentése. A jelszóban rejlő felhívás csak az ellenállási mozgalom későbbi felszálló ágában fog az „*életünket a szabadságért!*” eszméjévé nemesedni.

A fentiekhez hasonló spontán reakciókra építő partizánmozgalomok közül a legsikeresebb éppen azon a vidéken, Evritania megyében indult, ahonnan anyám származik. A híres/hírhedt kommunista partizánvezér, Arisz Veluhiotisz kis létszámú cso-

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Φωκιάς Νίκος

Ανασυγκρότηση της καθημερινότητας

– Η ζωή μας έχει γίνει αδύνατη! Ακόμα και οι πιο καθημερινές ασχολίες μένουν χωρίς συνέχεια! – οι κάτοικοι των πιο διαφορετικών περιοχών της Ελλάδας είναι τρομοκρατημένοι στις αρχές της δεκαετίας του σαράντα. Να αναφέρουμε μόνο μερικά παραδείγματα: η επίθεση των ιταλικών στρατευμάτων στην Ήπειρο το φθινόπωρο του 1940, η γερμανική εισβολή σε ολόκληρη τη χώρα την άνοιξη του 1941, τη βίαιη αφομοίωση της Θράκης από τους Βούλγαρους το φθινόπωρο του 1941 και τον λιμό στην Αθήνα το χειμώνα του 1941–42.

Σχεδόν αμέσως τέθηκαν σε λειτουργία τα αντανakλαστικά αυτοάμυνας για την προστασία της καθημερινής ζωής.

Ένας υπάλληλος κατέρρευσε σε ταχυδρομείο της Αθήνας το 1941 λόγω υποσιτισμού – *Να μην αφήσουμε να μας συμβεί αυτό ξανά!* – φώναζαν οι συνεργάτες του που ανέστειλαν αμέσως τις εργασίες και σε ένδειξη διαμαρτυρίας συνωστίζονταν στο αρμόδιο υπουργείο. Για τον εφοδιασμό του κατοχικού στρατού επέτασαν τα τρόφιμα στα χωριά; – *Η οικογένειά μου πεθαίνει!* – οι γονείς ήταν τρομοκρατημένοι. Οι πιο τολμηροί άρπαζαν τότε το παλιό κυνηγετικό όπλο που φυλάσσονταν στο χαγιάτι και προσκολλούμενοι σε συμμορίες έκλεβαν τα τρόφιμα από τις αποθήκες.

Λόγω του λιμού στη χώρα μεταξύ του 1941 και του 1942, οι αντιδράσεις αυτοάμυνας της οικογένειας απορρέουν από την ανάγκη της επιβίωσης. *Ελευθερία ή θάνατος!* Αυτός ο αναμφισβήτητα υψηλός ηθικός κώδικας αποκτά μια πρόωρη, καθημερινή έννοια: «*Αν δεν ξεφορτωθούμε αυτούς τους ξένους εισβολείς, όχι μόνο την κατοχή δεν θα αντέξουμε, αλλά δεν θα επιβιώσουμε ούτε και στην καθημερινότητα*». Μόνο λόγω της μεταγενέστερης ανοδικής πορείας του κινήματος αντίστασης το κάλεσμα του κώδικα αυτού θα εξευγενιστεί στην ιδέα: «*η ζωή μας για την ελευθερία!*».

portja ezekben a hegyekben kezdte működését. – *Te hogyan lettél kommunista?* – Próbáltam egyszer megtudni anyámtól, hogy egy isten háta mögötti, alig néhány száz fős görögországi hegyvidéki faluba miként is jutott el a kommunizmus ígérete/igézete. – *Eljött hozzánk Arisz, partizánokat toborozni. – S te akkor velük mentél?* – *Nem, én megharagudtam rájuk. Elvitték a tanítót és az orvost a szomszéd faluba, és nagyon megverték őket. Mikor visszajöttek, az orvos, büszke, erős ember, a saját lábán tántorgott be a házába. A tanító azonban nem tudott talpra állni. Én akkor nagyon megharagudtam rájuk, mivel a tanító jó ember volt.*

Később már a partizánokkal tartott, s attól kezdve elragadta az események forgataga. Átala nem irányított s nem uralt, sorsfordító helyzetekbe került, kiszámíthatatlanná vált az élete. Szerelme, akivel együtt indult partizánnak a hegyekbe, a harcok közben meghalt. Ő maga később súlyosan megsebesült a vállán, gyógykezelésre Albániába vitték. Albániából egy szovjet teherhajó raketerében, folyamatos tengeribetegséggel küszködve, a Gibraltári szoroson keresztül egész Európát megkerülve Lengyelországba került. Ugyanezt a hajóutat járta be apám is. Lehet, hogy ugyanazon a hajón utaztak, de akkor még nem ismerték egymást. Apám Lengyelországban maradt, anyámat ki tudja miért, egy Budapestre tartó transzportba sorozták. Addig nem is hallott ilyen nevű városról. Apámat a Görög Kommunista Párt kezdeményezésére 1950 májusában rendelték Lengyelországból Magyarországra, hogy építésmérnökként segédkezzen egy görög falu felépítésében. Alig házasodtak össze, amikor életük legsúlyosabb csapása érte őket. Az egykori kőbányai dohánygyárban kialakított görög telepre vivő huszonnyolcas villamos peronjáról lerántotta anyámat egy lovasszekér. Beleakadt a kabátjába egy, a kocsiból kilógó rúd. – *Még csak nem is én utaztam a peron legszélén!* – ismételte még évtizedekkel később is. Szerencsétlenségére a kerekek alá esett,

Το πιο επιτυχημένο αντάρτικο κίνημα, που βασίστηκε σε αυθόρμητες αντιδράσεις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ξεκίνησε στην περιοχή από όπου κατάγεται και η μητέρα μου, στην επαρχία της Ευρυτανίας. Η μικρή ομάδα του φημισμένου/διαβόητου κομμουνιστή ηγέτη του αντάρτικου Άρη Βελουχιώτη ξεκίνησε την δράση της στα βουνά της επαρχίας αυτής. – *Εσύ πώς έγινες κομμουνίστρια;* – προσπάθησα κάποια στιγμή να μάθω, μέσω της μητέρας μου, πώς η υπόσχεση/γοητεία του κομμουνισμού είχε έρθει σε ένα ορεινό χωριό της Ελλάδας, ξεχασμένο και από το Θεό, με μόλις μερικές εκατοντάδες ανθρώπους. – *Ήρθε ο Άρης σε μας για να στρατολογήσει αντάρτες. – Και πήγες μαζί τους τότε;* – *Όχι, ήμουν θυμωμένη με αυτούς. Πήραν τον δάσκαλο και τον γιατρό στο γειτονικό χωριό και τους χτύπησαν πάρα πολύ. Όταν επέστρεψαν, ο γιατρός, ένας περήφανος ισχυρός άντρας, γύρισε στο σπίτι του όρθιος, στεκάμενος στα πόδια του. Ωστόσο, ο δάσκαλος δεν μπορούσε να σταθεί όρθιος. Τότε ήμουν πολύ θυμωμένη μαζί τους επειδή ο δάσκαλος ήταν καλός άνθρωπος.*

Αργότερα εντάχθηκε στο αντάρτικο, και από τότε εγκλωβίστηκε στη ροή των γεγονότων. Ενεπλάκη σε μοιραίες καταστάσεις που δεν τις κατέυθνε ούτε τις έλεγχε η ίδια, η ζωή της έγινε απρόβλεπτη. Ο εραστής της, μαζί με τον οποίο πήγε σαν αντάρτισσα στα βουνά, σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια των μαχών. Αργότερα, και η ίδια τραυματίστηκε σοβαρά στον ώμο και μεταφέρθηκε στην Αλβανία για ιατρική περίθαλψη. Από την Αλβανία, μέσω των στενών του Γιβραλτάρ και περιπλέοντας ολόκληρη την Ευρώπη, μεταφέρθηκε στην Πολωνία, στο αμπάρι ενός σοβιετικού φορτηγού πλοίου παλεύοντας συνεχώς με τις ασθένειες της θάλασσας. Ο πατέρας μου ακολούθησε την ίδια πλωτή οδό. Μπορεί να ήταν και στο ίδιο πλοίο, αλλά δεν γνώριζαν ο ένας τον άλλο τότε. Ο πατέρας μου παρέμεινε στην Πολωνία, η μητέρα μου, ποιος ξέρει γιατί, μεταφέρθηκε με ένα μεταγωγικό στη Βουδαπέστη. Ποτέ δεν είχε ακούσει για μια πόλη με αυτό το όνομα. Με πρωτοβουλία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ο πατέρας μου ανακλήθηκε από την Πολωνία στην Ουγγαρία, τον Μάιο του 1950, για να βοηθήσει στην ανοικοδόμηση

s a villamoskocsi levágta az egyik lábát. Terhes volt. Gyermekeit időben világra hozta, a baba azonban már halva született.

Anyám mindig is igyekezett szembeszegülni végzetével. Albániában nem engedte meg az orvosoknak, hogy karját amputálják. Igaza lett, meggyógyult. Villamosbalesete után, férjével összekapaszkodva újra nekivágott az életnek. Visszaszerezni az uralmat az elrabolt hétköznapiok felett. Én, aki már balesete után születtem, rendkívül jó kedélyű, életvidám embernek ismertem meg. A ház, ahol felnőttünk, az általa énekelt görög népdalokkal telt meg. – *A Luci főz.* – mondta Viola néni, a lakásunkba csöngetés nélkül is bejáratos szomszédunk, amikor összefutottunk a lépcsőházban. – *Honnan tetszik tudni? – Nem hallod? Énekel a konyhátokban.* Máskor a négy ház által körbezárt szűk belsőudvar szemközti házából szólt át egy otthonában varrogató háziasszony. – *Kérem, ne hagyja abba! Olyan jó elhallgatni!* A szomszédasszony fia is ezt az élményt idézte föl elsőként sok évtizeddel később anyám temetésén. Szerb Antal úgy vélte, a görög népdalokból a tenger levegője árad. Csak részben. A földközi-tengeri mellett ugyanis létezik egy hegyvidéki Görögország is. Számomra az előbbiben a világoskék, utóbbiban a sötétzöld szín dominál, és persze fény mindenütt. A hihetetlenül bonyolult hajlításokat bámulatos könnyedséggel, a lélegzetvétel természetességével kiéneklő anyám a balkáni hegyek levegőjét hozta el Budára, a Villányi út és a Karolina út kereszteződésébe.

– *Miki!* – Hallottam egyik nap a Móricz Zsigmond körtéren. Ez nekem is szólhatott volna, hiszen a környéken nőttem fel, s gyermekkoromban így szólítottak a szomszédok. Most már csak egy hang van, amelyen hallgatok erre a névre. Egykori szomszédunk, ma már nyugdíjas lányáé. Az anya – Viola néni – szinte minden délutánját, estéjét nálunk töltötte. Ajtónk sosem volt kulcsra zárva, s ő mindig csengetés nélkül nyitott be hozzánk. Erdélyből települt át a család, s anyám partizánélményein túl tulajdonképpen

ενός ελληνικού χωριού ως αρχιτέκτονας. Ήταν σχεδόν λίγο καιρό παντρεμένοι όταν επλήγησαν από τη χειρότερη συμφορά της ζωής τους. Μια αλογάμαξα τράβηξε τη μητέρα μου από την αποβάθρα του τραμ με το νούμερο είκοσι οκτώ που περνούσε από τον ελληνικό οικισμό που ιδρύθηκε στο πρώην εργοστάσιο καπνού του Κόβάνγα. Μία ράβδος που εξείχε από την άμαξα μπλέχτηκε στο παλτό της. – *Δεν ήμουν καν εγώ αυτή που ταξίδευα στην άκρη της αποβάθρας!* – συνέχισε δεκαετίες αργότερα επαναλαμβανόμενα να λέει. Δυστυχώς, έπεσε κάτω από τους τροχούς και το τραμ έκοψε το ένα της πόδι. Ήταν έγκυος. Γέννησε το μωρό πρόωρα, αλλά το μωρό ήταν νεκρό.

Η μητέρα μου προσπαθούσε πάντα να αντιμετωπίσει τη μοίρα της. Δεν επέτρεψε στους γιατρούς στην Αλβανία να ακακρωτηριάσουν το χέρι της. Είχε δίκιο, επουλώθηκε. Μετά το ατύχημά της με το τραμ, στηριζόμενη στον σύζυγό της ξεκίνησε ξανά τη ζωή της. Να ανακτήσει τον έλεγχο της χαμένης καθημερινότητας. Εγώ, ο οποίος γεννήθηκα μετά το ατύχημα, την γνώρισα ως ένα πολύ εύθυμο, με χαρά για ζωή άνθρωπο. Το σπίτι όπου μεγαλώσαμε γέμιζε από τα ελληνικά λαϊκά τραγούδια που τραγουδούσε. – *Η Luci μαγειρεύει.* – έλεγε η θεία Viola, η γειτόνισσά μας που έμπαινε στο διαμέρισμά μας χωρίς να χτυπήσει το κουδούνι, καθώς βγήκαμε στο κλιμακοστάσιο. – *Πώς το ξέρετε; – Δεν ακούς; Τραγουδάει στην κουζίνα σας.* – Κάποια άλλη φορά, από το απέναντι διαμέρισμα της περικλείστης από 4 σπίτια αυλής, μια νοικοκυρά που έραβε στο σπίτι της φώναξε: – *Σας παρακαλώ, μη σταματάτε! Είναι τόσο καλό να σας ακούω!* – Ο γιός της γειτόνισσας, αυτή την εμπειρία υπενθύμισε πρώτος, πολλές δεκαετίες αργότερα, στην κηδεία της μητέρας μου. Ο Szerb Antal θεωρούσε ότι ο αέρας της θάλασσας διαχύεται από τα ελληνικά λαϊκά τραγούδια. Μόνο μερικώς. Εκτός από τη Ελλάδα της Μεσογείου, υπάρχει και μια ορεινή Ελλάδα. Για μένα, το ανοιχτό μπλε κυριαρχεί στην πρώτη, το σκούρο πράσινο στην άλλη, και το φως παντού φυσικά. Η μητέρα μου, που τραγουδούσε με την φυσικότητα της αναπνοής της και με εκπληκτική ευκολία τις απίστευτα περίπλοκες στροφές, έφερε

az ő sokszor drámaian kiszínezett kolozsvári történeteinek nevelkedtem. Arra pedig csak serdülőkoromban egy éttermi rendelés után jöttem rá, hogy az a töltött káposzta – kedvenc ételeim egyike –, amit anyám tőle tanult, nem azonos azzal, amelyet a magyarországi magyarok főznek. Kolozsvári töltött káposzta volt. Férje a Kismotor és Gépgyár egykori ezermestere, a kevés szavú Jancsi bácsi, éppen fiam születésekor halt meg, ugyanabban a kórházban. Gyermekkoromban neki köszönhattuk első mosógépünket, centrifugánkat, ő készítette azt az olajkályhát, amellyel az amúgy jéghideg konyhában fűtöttünk. Egy naplóbejegyzésem tanúsága szerint a kávé még 2005-ben is az általa gyártott kávéfőzővel készítettük.

A fenti történet, ha átlagosnak nem is, rendkívülinek sem nevezhető a magyarországi görögök körében. A jelen kötet beszámolóinak szintén a menekülést kiváltó szétesett hétköznapokról – a minden napokat szétromboló katonaságról, zaklatásról, nincstelenségről, éhen halt kistestvérről, mindennapos félelmekről – s az általában tarthatatlanná vált helyzetről, majd a nekiindulást követő megpróbáltatásokról – sok kilométeres gyaloglásokról, fedélzetközben eltöltött hajóutakról, marhavagonokban utazó gyermekekről – tudósítanak.

Kívülről jött „sorsesemények” vetették őket Magyarországra, de már az érkezést követően igyekeztek visszaszerezni hétköznapjaikat. Még az egykor gyermekként, szülői felügyelet nélkül Magyarországra került görögök is arról számolnak be, hogy sok hónapos vándorlás után a magyar határ átlépésekor érezték először valamilyen megérkezést. S bár életük még éveken keresztül gyermekotthonokban zajlott, már ez is egyfajta normalitáshoz történő visszatérés volt.

A felnőttek, családostól pedig a Dohánygyárban – így nagybetűsen – kialakított, sokszor négyfős családok által lakott

τον αέρα των βαλκανικών βουνών στη Βούδα, στη διασταύρωση των οδών Villányi και Karolina.

– *Miki!* – άκουσα μια μέρα στην πλατεία Móricz Zsigmond. Αυτό θα μπορούσε να ήταν και για μένα, καθώς μεγάλωσα στη γειτονιά και στην παιδική μου ηλικία έτσι με αποκαλούσαν οι γείτονες. Τώρα πια υπάρχει μόνο μία φωνή που ακούω να με φωνάζει με αυτό το όνομα. Η φωνή της κόρης, τώρα πια συνταξιούχου, της πρώην γειτόνισσας μας. Η μητέρα της, η θεία Viola, περνούσε σχεδόν κάθε απόγευμα και βράδυ στο σπίτι μας. Η πόρτα μας δεν ήταν ποτέ κλειδωμένη και πάντα έμπαινε χωρίς να χτυπήσει. Η οικογένεια μετακόμισε από την Τρανσυλβανία, και εκτός από τις αντάρτικες εμπειρίες της μητέρας μου, ανατράφηκα ουσιαστικά με τις συχνά δραματικές της ιστορίες από το Kolozsvár. Και μόνο ως έφηβος συνειδητοποίησα, μετά από μια παραγγελία σε ένα εστιατόριο, ότι οι λαχανοντολμάδες – ένα από τα αγαπημένα μου φαγητά – τους οποίους η μητέρα μου είχε μάθει από αυτήν, δεν ήταν το ίδιο φαγητό με αυτό που μαγειρεύουν οι Ούγγροι στην Ουγγαρία. Ήταν λαχανοντολμάδες αλλά Kolozsvár. Ο σύζυγός της, πρώην μάστορας του Εργοστασίου μικρών μηχανών και μηχανημάτων, ο λιγομίλητος θείος Jancsi, πέθανε την ίδια μέρα που γεννήθηκε ο γιος μου, στο ίδιο νοσοκομείο. Όταν ήμουν παιδί, σε αυτόν χρωστούσαμε το πρώτο μας πλυντήριο ρούχων, το στεγνωτήριο μας, και αυτός έφτιαξε τη σόμπα πετρελαίου που χρησιμοποιούσαμε για να ζεσταίνουμε την έτσι κι αλλιώς κρύα κουζίνα μας. Σύμφωνα με την σημείωση σε ένα ημερολόγιό μου, ακόμα και το 2005, κάναμε καφέ στην καφετιέρα που είχε φτιάξει αυτός.

Η παραπάνω ιστορία, αν και όχι ως ο μέσος όρος, δεν είναι ασυνήθιστη μεταξύ των Ελλήνων στην Ουγγαρία. Οι αναμνήσεις αυτού του τόμου γνωστοποιούν επίσης την αποσύνθεση της καθημερινής ζωής που προκάλεσε η προσφυγιά – την καταστροφή της καθημερινότητας από το στρατό, τις παρενοχλήσεις, τις στερήσεις, τον μικρό αδελφό που πέθανε από την πείνα, τους καθημερινούς φόβους – και για την γενικά ανυπόφορη κατάσταση, τις προκλήσεις της διαδρομής – το περπάτημα

komfort nélküli 12 négyzetméterekben, vagy Görögfalva fél év alatt, nem kis részben görög társadalmi munkában felhúzott, döntően egyszobás házaiban is visszatérhettek végre a hétköznapokhoz.

Persze nem a régiekhez. Új országba, új valóságba kerültek, de a megélt tapasztalatok, testi és lelki traumák következtében ők sem voltak már a régiek. Személyes identitásukat, s így magyarországi hétköznapjaikat meghatározó módon keretezte, hogy egyéni, de mégis többszörösen összefonódó élettörténeteik erős belső kohéziójú, határozott identitású közösséggé formálták őket.

- *Mi vagyunk azok, akik fellázdak a hazánkat megtámadó idegen megszállók ellen.*
- *Mi vagyunk azok, akik Görögország felszabadításáért küzdöttek.*
- *Mi vagyunk azok, akik a társadalmi felszabadításért küzdöttek.*
- *Mi vagyunk azok, akik egy jobb, igazságosabb társadalomért küzdöttek.*

Meggyőződésem, hogy görög részről ez a közösségi tudat volt a döntő eleme annak, hogy a magyarországi görög politikai menekültek és leszármazottaik esetében sikeres magyarországi integrációról beszélhetünk. Nem csak egyéni céljaikban, hanem közösségként is sikert akartak felmutatni. Egyéni törekvéseiket, párkapcsolataikat, továbbtanulási terveiket közösségi vezetőik is figyelemmel kísérték, inspirálták, irányították. Mindez alapvető módon járult hozzá az integráció sikeréhez. Amihez persze, a másik fél is kellett.

Világos, hogy görögök és magyarok negyvenes évek végi találkozására nem a két fél szabad elhatározásából került sor. A magyar társadalmat nem kérdezték meg, hogy be kívánja-e fogadni ezeket a menekülteket. Figyelemre méltó, hogy míg a görög gyermekek 1948-as befogadásáról a napi sajtó még bőszégesen tudósított, addig a partizánok 1949 őszi megérkezése a sajtóban visszhangtalan ma-

για πολλά χιλιόμετρα, την παραμονή στο κατάστρωμα στο ταξίδι με το πλοίο, τα παιδιά που ταξίδευαν σε βαγόνια που προορίζονταν για ζώα.

«Μοιραίοι εξωγενείς παράγοντες» τους έριξαν στην Ουγγαρία, αλλά αμέσως μετά την άφιξή τους προσπάθησαν να ανακτήσουν την καθημερινή τους ζωή. Ακόμη και οι Έλληνες που ήρθαν στην Ουγγαρία ως παιδιά, χωρίς γονική εποπτεία, μετά τη διέλευση των ουγγρικών συνόρων και μετά από πολλούς μήνες περιπλάνησης, ανέφεραν ότι αισθάνθηκαν, για πρώτη φορά, πως έφτασαν κάπου. Και παρόλο που η ζωή τους για χρόνια εκτυλίσσονταν μέσα σε ορφανοτροφεία, ακόμα κι αυτό το γεγονός αποτέλεσε ήδη μια επιστροφή στην ομαλότητα.

Στην περίπτωση των ενηλίκων και των οικογενειών η επιστροφή στην καθημερινότητα συντελέστηκε στο Καπνεργοστάσιο (Dohánygyár) – με κεφαλαίο «Κ» –, σε διαμορφωμένους χώρους 12 τ.μ., χωρίς ανέσεις, όπου πολλές φορές διέμεναν τετραμελείς οικογένειες, ή στο ελληνικό χωριό (Görögfalva), κυρίως σε μονοκατοικίες, το οποίο ανοικοδομήθηκε μέσα σε μισό χρόνο, κατά το μέγιστο με εθελοντική εργασία.

Όχι στην παλιά καθημερινότητα, φυσικά. Βρέθηκαν σε μια νέα χώρα, σε μια νέα πραγματικότητα, και εξαιτίας των εμπειριών τους, των σωματικών και πνευματικών τραυμάτων τους δεν ήταν πλέον και οι ίδιοι όπως παλιά. Την προσωπική τους ταυτότητα και, συνεπώς, την καθημερινή τους ζωή στην Ουγγαρία, πλαισίωσε αποφασιστικά το γεγονός ότι οι μεμονωμένες αλλά αλληλοσυνδεδεμένες ιστορίες της ζωής τους διαμόρφωσαν μια κοινότητα με ισχυρή εσωτερική συνοχή και ξεχωριστή ταυτότητα.

– *Είμαστε αυτοί που αντιστάθηκαν ενάντια στους ξένους κατακτητές που εισέβαλαν στη χώρα μας.*

– *Είμαστε αυτοί που αγωνίστηκαν για την απελευθέρωση της Ελλάδας.*

– *Είμαστε αυτοί που αγωνίστηκαν για την κοινωνική απελευθέρωση.*

– *Είμαστε αυτοί που αγωνίστηκαν για μια καλύτερη, πιο δίκαιη κοινωνία.*

Είμαι πεπεισμένος, ότι από την ελληνική πλευρά αυτή η αίσθηση της κοινότητας ήταν το καθοριστικό στοιχείο για την επιτυχή ένταξη των

radt. Másfelől a polgárháborúban vesztes oldalra került és menekülni kényszerült görögök sem tudtak semmit arról, hogy mi lesz velük. Hova veti őket sorsuk. A döntést mindkét közösség szempontjából a politika felhőrégióiban hozták.

Az együttélés feladatát azonban már az érintetteknek kellett megoldaniuk. Az ötvenes évek elején először a munkaképes felnőttek munkába állása, egy kicsit később, az ötvenes évek közepétől az idősebb gyermekként ideérkezettek iskolába járása, majd a hatvanas évektől, a dohánygyári telep fokozatos felszámolásával már a lakóhelyek teremtették meg a személyes magyar-görög kapcsolatok egyre bővülő hálózatait. A görög gyermekotthonok egykori lakóinak tanáraik iránt érzett máig élő tisztelete és kölcsönös szeretetük, a nyugdíjas kor után is fennmaradó munkatársi kapcsolatok, valamint a szomszédok közt kialakult évtizedes barátságok bizonyítják, hogy az együttélés terén mindkét közösség sikeresen vizsgázott.

Ελλήνων πολιτικών προσφύγων και των απογόνων τους στην Ουγγαρία. Ήθελαν να επιτύχουν τους στόχους τους όχι μόνο μεμονωμένα αλλά και ως κοινότητα. Τις επιμέρους φιλοδοξίες, τις σχέσεις και τα σχέδιά τους για περαιτέρω εκπαίδευση επιθεωρούσαν, ενέπνεαν και διεύθυναν οι έχοντες υπεύθυνες θέσεις στην κοινότητα. Όλα αυτά συνέβαλαν καθοριστικά στην επιτυχία της ενσωμάτωσής τους. Βέβαια, για να γίνει αυτό χρειάστηκε και η άλλη πλευρά.

Είναι σαφές ότι η συνάντηση μεταξύ Ελλήνων και Ούγγρων στα τέλη της δεκαετίας του σαράντα δεν ήταν θέμα ελεύθερης επιλογής μεταξύ των δύο μερών. Η ουγγρική κοινωνία δεν ερωτήθηκε αν ήθελε να αποδεχθεί αυτούς τους πρόσφυγες. Αξίζει να σημειωθεί, ότι ενώ ο ημερήσιος Τύπος αναφέρθηκε επαρκώς στην υποδοχή των Ελλήνων παιδιών το 1948, η άφιξη των ανταρτών το φθινόπωρο του 1949 αποσιωπήθηκε από τον Τύπο. Από την άλλη μεριά, οι Έλληνες, αυτοί που έχασαν τον εμφύλιο πόλεμο και αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν, δεν ήξεραν ποια θα ήταν η τύχη τους, πού θα τους ρίξει η μοίρα τους. Η απόφαση και για τις δύο κοινότητες πάρθηκε στο νεφελώδες τοπίο της πολιτικής.

Ωστόσο, το έργο της συγκατοίκησης έπρεπε να επιλυθεί από τους ενδιαφερόμενους. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 η απασχόληση των υγιών ενηλίκων, λίγο αργότερα, στα μέσα της δεκαετίας του '50, η εγγραφή των μεγαλύτερων παιδιών στο σχολείο και κατόπιν, τη δεκαετία του 1960, η μετακόμιση σε διαμερίσματα, παράλληλα με τη σταδιακή κατάργηση του Καπνεργοστασίου, δημιούργησαν ένα αυξανόμενο δίκτυο προσωπικών ούγγρο-ελληνικών επαφών. Ο μέχρι της μέρες μας διατηρούμενος σεβασμός των παιδιών που ζούσαν πρότινος στα ορφανοτροφεία προς τους δασκάλους τους και η αμοιβαία αγάπη, οι σχέσεις που δημιουργήθηκαν στους χώρους εργασίας και παρέμειναν και μετά τη συνταξιοδότηση και οι φιλίες δεκαετιών με τους γείτονες αποδεικνύουν ότι και οι δύο κοινότητες έχουν περάσει επιτυχώς τη δοκιμασία της συγκατοίκησης.

A Szegedi görög füzetek sorozat kiadványai:

1. Purosz Alexandrosz, Szivília Arjiró:
Párbeszédkönyv (2011)
2. Dr. Diószegi György Antal:
Csongrád megyei görög családok a XVIII. és XIX. században (2012)
3. Dr. Balogh Ádám:
Görög nemzettudat a 19. században (2012)
4. Dr. Balogh Ádám, Purosz Alexandrosz:
A szegedi görögök (2012)
5. Purosz Alexandrosz – Mantzakidis Vasilis:
Görög igék használatban (2012)
6. Dr. Paschali Ekaterine:
Görög ízek – Görög névnapok – 2013 (2012)
7. Balogh Ádám:
Fejezetek Görögország újkori történetéből (2013)
8. Balogh Ádám, Kaplan Pavle, Purosz Alexandrosz:
Szerbek és görögök a XVIII-XIX. századi Szegeden – Adalékok a felsővárosi „kis cerkó” történetéhez (2014)
9. Purosz Alexandrosz (szerk.):
Közéleti és politikai viszonyok az antik világban (2015)
10. Karsai Attila, Purosz Alexandrosz:
Athén ókori emlékei – 2016 (2015)
11. Cangosz Ioannis, Purosz Alexandrosz:
Ókori görög bölcsességek – 2017 (2016)
12. Efsztratiadisz Sztratosz:
Viccek – Avékδοτα (2016)
13. Purosz Alexandrosz:
Görög nyelvtan lépésről lépésre (2017)
14. Balogh Ádám, Christoforatos Lykourgos, Purosz Alexandrosz (szerk.):
Meneküléstörténetek – Προσφυγικές ιστορίες (2020)
15. Ilias Venezis:
Aiol föld [ford. Haupt Erik] (2020)